

ANALITIČKI IZVJEŠTAJ

Septembar

Prof. dr Miloš Bešić

POLITIČKA PARTICIPACIJA GRAĐANA CRNE GORE

2 0 2 3

Finansira
Evropska unija

Ministarstvo
javne uprave

INCLUSIVE DIALOGUE
FOR THE PROGRESS
OF SOCIETY

CEDEM
CENTAR ZA DEMOKRATSKU I EVOLUTIVNU PROMJENU

CENTAR ZA
DEMOKRATSKU
TRANZICIJU

Izdavač: Centar za demokratiju i ljudska prava - CEDEM
(www.cedem.me)

Za izdavača: Milena Bešić

Autor: prof. dr Miloš Bešić

Dizajn: Politbiro

Septembar 2023

*Istraživanje je sprovedeno u okviru projekta "Inkluzivni dijalog za napredak društva", koji sprovodi Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM) u saradnji sa Centrom za demokratsku tranziciju (CDT), uz podršku Evropske unije, posredstvom Delegacije EU u Crnoj Gori. Projekat je kofinansiran od strane Ministarstva javne uprave Crne Gore.

** Istraživanje predstavlja isključivu odgovornost organizacija koje sprovode projekat i ne odražava nužno stavove donatora.

Finansira
Evropska unija

CEDEM
CENTAR ZA DEMOKRATIJU I LJUDSKA PRAVA

SADRŽAJ

Analitički izvod istraživanja	4
Uvod	7
Metodološke napomene i uzorak istraživanja	10
Generalni indikatori stanja u društvu i zadovoljstva životom	12
Politička informisanost	16
Socijalni kapital	21
Politička kultura i demokratska orijentacija	36
Politička participacija	50
Pravna država i vladavina prava	62
Nacionalizam, autoritarnost i socijalna distanca	66
Politička kultura i vrednosne orijentacije	76
Spoljno-politička orijentacija	85
Zaključna razmatranja	88

ANALITIČKI IZVOD ISTRAŽIVANJA

- Ovaj izvještaj pruža sveobuhvatan pregled ključnih društveno-političkih aspekata koji oblikuju trenutnu situaciju u Crnoj Gori. Crna Gora prolazi kroz značajne transformacije u različitim oblastima. Od subjektivnog blagostanja i političke svijesti do društvenog kapitala, demokratske orijentacije i spoljne politike, ovaj izvještaj analizira ključne pokazatelje i pruža uvide u evoluciju dinamike ove države.
- Što se tiče opštih pokazatelja, istraživanje ističe kompleksnu povezanost subjektivnog blagostanja, regionalnih dispariteta i političkih događanja u oblikovanju percepcija građana o sreći, zadovoljstvu životom i optimizmu u Crnoj Gori. Opadajući trendovi u sreći i zadovoljstvu životom, uz fluktuacije u političkom optimizmu, ukazuju na potrebu za daljim istraživanjem osnovnih faktora koji doprinose ovim promjenama i potencijalnim političkim intervencijama za njihovo rješavanje.
- Nalazi sugerišu da, iako je došlo do povećanja političkih diskusija i konzumacije medijskih sadržaja u vezi sa politikom u Crnoj Gori tokom godina, postoje značajni izazovi. Interesovanje za politiku je izuzetno nisko i zaostaje kako za prethodnim nivoima tako i za međunarodnim prosecima. Da bi se podstakla politički angažovana i informisala građanska zajednica, napori bi trebalo biti usmjereni ka povećanju interesovanja za politiku i podsticanju češćih i smislenih političkih diskusija među građanima Crne Gore. Dodatna pažnja usmjerena na medije kao važan izvor političkih informacija od suštinskog je značaja za unaprjeđenje političke svijesti u zemlji.
- Analiza društvenog kapitala u Crnoj Gori ističe njegovu ključnu ulogu u društvenom funkcionisanju. Iako se zemlja suočava s izazovima u povjerenju, kako prema političkim institucijama tako i u opštim interpersonalnim interakcijama, ovi izazovi nisu jedinstveni i široko su rasprostranjeni u Evropi. Napori za unaprjeđenje društvenog kapitala su od suštinskog značaja za unaprjeđenje društvenog razvoja i poboljšanje ukupnog kvaliteta života u Crnoj Gori, što se slaže s globalnim trendom koji ukazuje na vezu između društvenog kapitala s Indeksa humanog razvoja.

- Crna Gora se suočava s složenim izazovima u pogledu demokratske orijentacije. Dok postoji snažna podrška demokratskim vrijednostima, takođe postoji i značajna podrška anti-demokratskim i protekcionističkim orijentacijama koje potencijalno mogu narušiti demokratske principe. Takođe, primijećen je rast prihvatanja mjera Vlade za nadzor građana. Nizak nivo autentične demokratske orijentacije u zemlji naglašava potrebu za kontinuiranim naporima u promociji demokratskih vrijednosti i institucija. Zadovoljstvo demokratijom i političkim sistemom ostaje na umjerenom nivou, uz primjetne nivoe nezadovoljstva. Ova situacija se poklapa s širim evropskim trendovima gdje je nezadovoljstvo političkim sistemima široko rasprostranjeno. Napori za unaprjeđenje demokratskog obrazovanja i građanskog angažmana su od suštinskog značaja za suočavanje s ovim izazovima i jačanje temelja demokratije u Crnoj Gori.
- Crna Gora pokazuje aktivno političko učešće svojih građana, uključujući glasanje, članstvo u organizacijama i spremnost za učešće u protestima. Ovi pokazatelji ukazuju da je crnogorsko društvo aktivno uključeno u oblikovanje svoje političke sredine, što je ključno za funkcionalnu demokratiju. Takođe, nedavno poboljšanje građanske moralnosti je pozitivan znak jačanja potrebe za pravnom državom i vladavinom prava.
- Vladavina prava i građanska moralnost pokazuje fluktuacije tokom godina, ali takođe ukazuje na nedavna poboljšanja. Iako postoje izazovi, posebno u vezi s korupcijom i vladavinom prava, podaci sugerišu da kulturni faktori možda nisu glavna prepreka napretku u ovim oblastima, i da drugi politički i institucionalni problemi mogu imati značajnu ulogu.
- U Izveštaju se ističe da nacionalizam, autoritarnost i društvena netolerancija predstavljaju izazove za razvoj demokratskih vrijednosti i odnosa u zemlji. Iako su nivoi nacionalizma i autoritarnosti relativno visoki, postoje i pozitivni trendovi, kao što je smanjenje socijalne distance, što sugeriše da napori za promociju tolerancije i demokratskih vrijednosti imaju neki uticaj, iako postoji prostor za dalje poboljšanje.
- Izveštaj sugeriše da zemlja pokazuje konvergentne vrijednosne orijentacije, pri čemu materijalistička orijentacija dominira, a post-materijalistička orijentacija ostaje niska. Autoritarna politička kultura je prisutna, ali registruje se regresivni trend. Koncept socijalne pravde je visoko podržan, i u tom smislu postoji napredak tokom godina. U poređenju sa drugim

zemljama, vrijednosti Crne Gore spadaju u okvir istočnoevropskih i jugoistočnoevropskih zemalja za ove dimenzije političke kulture i vrijednosnih orijentacija.

Kada je riječ o spoljnoj političkoj orijentaciji, izvještaj ukazuje na raznolik spektar spoljnih političkih orijentacija unutar zemlje, pri čemu značajan dio populacije ima orijentaciju prema Zapadu. Podrška za EU integracijama i članstvo u NATO-u ostaje relativno visoka, ali se registruje opadanje u najnovijem talasu podataka. Percepcije prijateljskih i neprijateljskih zemalja variraju, pri čemu se dominantno Srbija smatra prijateljem, a Albanija i Sjedinjene Američke Države neprijateljima. Ovi nalazi pružaju uvide u spoljnopoličke preference Crne Gore i odnose s drugim državama/nacijama.

UVOD

Crna Gora prolazi kroz veoma interesantno razdoblje u svojoj novijoj istoriji. Nakon sloma socijalizma i raspada SFRJ 1990, tri su razdoblja razvoja demokratije i liberalno-demokratskog društva po uzoru na Zapadne zemlje. U prvom razdoblju, Crna Gora je pratila srpsku nacionalističku matricu i doprinosila ciljevima nacionalističke politike Slobodana Miloševića, koji se u to vreme smatrao vođom 'svih Srba' u regionu. Nacionalizam, koji je inače bio prateća odlika svih tranzicionih društava tog vremena, u Crnoj Gori, je prema tome, prioritetno označavao 'srpski nacionalizam', a Crna Gora se flagrantno mogla smatrati sastavnim dijelom srpskog nacionalnog bića. Iako su u tom vremenu postojali nejakim glasovi građanskih struktura sa zahtjevima da se crnogorska država odvoji od srpske matrice, oni nisu bili naročito snažni, niti su imali značajnijeg uticaja sve do kraja '90-tih. No, iako u brojevima nisu dominantni, ovi glasovi su sve vrijeme bili sastavni dio atmosfere političkih i demokratskih promjena koje su bile nasušno potrebne za dinamičan demokratski razvoj crnogorskog društva. Period političkih promjena započinje, zapravo, raskolom u tada vladajućoj Demokratskoj partiji socijalista (DPS), a koji se dešava upravo na liniji odvajanja crnogorsko-građanske od srpske matrice. Raskol je se dešavao 1997 godine, a rezultirao je rascjepom partije na njen liberalni dio (koji je ostao pod nazivom DPS), i prosrpski dio, koji je formirao novu partiju: Socijalističku narodnu partiju (SNP). Važno je istaći da su DPS, a konsekvntno i SNP, zapravo partije nasljednice Saveza komunista Crne Gore (SKJ), dakle, vladajuće partije u jednopartijskom sistemu iz perioda socijalističkog razdoblja. Kao takve, ove partije su imale institucionalno i političko nasljeđe koje nema u osnovi demokratsku matricu, već koje odlikuju autoritarne tendencije, kao i potreba za partijskom institucionalizacijom koja se ogleda u etatištkom modelu stvaranja sinergizma između vladajuće partije i države. Istorijski, ključno je da se reformisani DPS od 1997 godine ideološki prestrojio, i namjesto srpske matrice kao temelj legitimacije svoje vlasti postavio Zapadnu orijentaciju i građansku opciju, s ključnim ciljem da se Crna Gora odvoji od Srbije, i ostvari svoju državnost na novim osnovama. Ovaj cilj je, uz nemalu podršku Zapada, ostvaren na referendumu 2006 godine, čije je ključni promoter i nosilac bio DPS. Zahvaljujući uspješno organizovanom referendumu i pobjedi suverenističkih snaga, DPS je dodatno strkao legitimaciju, i uz snažano

autoritarno vodstvo Mila Đukanovića, krenuo u pravcu demokratskih reformi i odvajanja bića Crne Gore od srpskog tkiva. No, ovaj proces imao je nekoliko ključnih nedostataka. Prvo, DPS kao nasljednik komunističke partije nije predstavljao autentičnu demokratsku strukturu koja na novim osnovama vrši vlast, već je ostao u etatističkoj matrici identifikujući državu i institucije sa partijskim tkivom. Ova matrica je ozbiljno ograničavala napredak demokratskih institucija, i kreirala podjele u društvu upravo na temelju borbe za autentičnu demokratiju. Drugo, Crna Gora je ostala podijeljena na autentične blokove iz vremena borbe za nezavisnost, dakle, snage koje su se zalagale tada, za opstanak zajedničke države sa Srbijom nisu nestale, već su se partijski reformisale i nastavile borbu u pravcu jačanja veza sa Srbijom sa nerijetko jasnom srpskom nacionalnom matricom. Ove podjele, a u cilju održavanja na vlasti, vladajući DPS nije ni pokušavao da prevaziđe, naprotiv, DPS je jačao ove podjele jer je na njima temeljio razlog i osnov svog postojanja. Treće, ekonomska liberalizacija u ovakvom političkom okviru kreirala je prostor za raširenu korupciju, koja je postala trajni izvor nestabilnosti, značajna ekonomska kočnica razvoja, i ključni problem u evropskim integracijama. S obzirom na to da je ekonomska tranzicija podrazumijevala generalno promjenu svojisnog ambijenta od državnoj ka privatnoj svojini, DPS prvaci koji su pod kontrolom imali sve institucije, u najvećoj su mjeri promovisali i bili aktivno uključeni u krupne slučajeve korupcije. Dakle, dok je sa jedne strane demokratija oživljavala, sa druge strane, ona se patološki razvijala u ambijentima političkih i nacionalnih podjela, te ekonomije u kojoj je korupcija izjednačena sa slobodnim tržištem. Ovakav scenario je nužno doveo do delegitimizacije vlasti DPS-a, a jasna najava ovog procesa mogla se uočiti na izborima 2016 godine, kada je margina pobjede DPS-a bila minimalna. Posljedično, DPS je dalje slabio i kao partija, i kadrovski, time gubio legitimitet, a politički potez koji je bio 'posljednja kap' u prepunoj čaši bio je Zakon o slobodi vjeroispovijesti donesen 2019 godine. Ovaj Zakon bio je 'okidač' za snažne proteste (takozvane litije) koje je organizovala Srpska pravoslavna Crkva, ali snažno podržala opozicija i cjelokupna kritička javnost koja je proteste vidjela kao priliku za smjenu DPS-a. Konačno, DPS je izgubio većinu na parlamentarnim izborima 2020 godine, i otad kreće treća faza demokratskog razvoja Crne Gore. Ovu posljednju fazu u poslednjih tri godine karakteriše politička nestabilnost, i neizvjesna budućnost kada je riječ o ključnim trasama spoljno-političkog i ekonomskog razvoja. Na posljednjim izborima održanim ove godine (Jun 2023), DPS je dodatno smanjio svoju podršku u biračkom

tijelu, a nove političke stranke i snage su se pojavila na političkoj sceni. U trenutku kada smo prikupili podatke za potrebe ovog istraživanja, u toku su bili (i dalje traju) prilično neuspješni pregovori političkih stranaka koje su se pojavile kao alternativa DPS-u. Dakle, ovo su sve ključni elementi društvenog i političkog konteksta u kojem smo realizovali istraživanje.

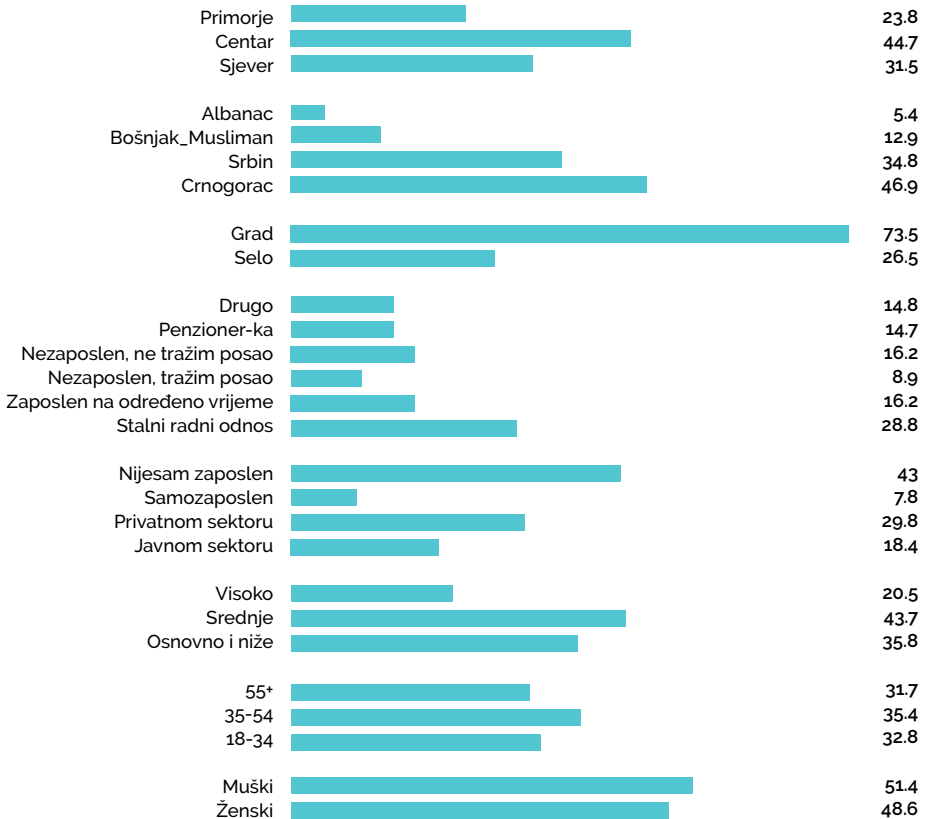
Ključno pitanje, kojem smo se rukovodili u ovom istraživanju jeste: šta se dešava sa demokratskim orijentacijama i političkom participacijom građana u aktuelnom društveno političkom trenutku. Da li i u kojoj mjeri su političke promjene praćene ključnim demokratskim, reformskim i građanskim promjenama koje bi osnažili nejaku crnogorsku državu? Da li i u kojoj mjeri je smjena DPS-a praćena demokratskim reformama, i ako da u kojoj mjeri i u kom smjeru? Da li je, možda, došlo do slabljenja demokratije, i jačanja nacionalizma, jer se ne smije zaboraviti da je u određenom periodu, i u određenim segmentima DPS imao progresivnu ulogu? Dakle, ovo su samo neka od pitanja koja ćemo pokušati da rasvijetlimo na narednim stranicama, a na bazi istraživanja koje smo realizovali. Cilj nam je da, u mjeri u kojoj to jedno istraživanje može, ukažemo na ključne promjene, ali i probleme koji se odnose na dalji demokratski razvoj crnogorskog društva. Prema tome, ključne teme, a ujedno i specifični ciljevi istraživanja se mogu definisati na sljedeći način:

1. Generalni indikatori stanja u društvu i zadovoljstva životom
2. Politička informisanost
3. Socijalni kapital
4. Politička kultura i demokratska orijentacija
5. Politička participacija građana
6. Pravna država i građanska moralnost
7. Spoljno-politička orijentacija
8. Mjerenje nacionalizma i autoritarnosti
9. Mjerenje autoritarnosti

METODOLOŠKE NAPOMENE I UZORAK ISTRAŽIVANJA

U istraživanju korišćen je anketni metod. Jedinica uzorkovanja bile su mjesne zajednice. Uzorkovanje obezbeđuje reprezentativnost za cjelokupnu punoljetnu populaciju crnogorskih građana i građanki. Uzorak je bio dvostruko-stratifikovan sa slučajnim izborom ispitanika u okviru izabranih popisnih krugova. Kriterijumi sertifikacije bili su regionalna distribucija i veličina mjesne zajednice. Ispitanici su takođe bili slučajno birani u okviru domaćinstva po kriterijumu kalendarskog rođendana. Post-stratifikacija je rađena po kriterijumima: pol/rod, godine starosti i nacionalna pripadnost. U istraživanju je učestvovalo ukupno 1.000 ispitanika, što obezbeđuje standardnu grešku mjerenja od $\pm 3.1\%$ za pojave sa incidencom od 50%, a intervalom povjerenja od 95%. Instrument istraživanja bio je upitnik koji smo formirali u ovu svrhu. Upitnik je opersiao velikim brojem pitanja i ajtema koja se koriste u međunarodnim istraživanjima, kao i pitanja koje standardno koristie u redovnim istraživanjima CEDEM-a. Ovo nam obezbeđuje temporalnu komapraciju, dakle, analizu trenda za određena pitanja, ali i mogućnost poređenja sa drugim zemljama. Upitnik se sastojao iz 10 demografskih i 40 istraživačkih pitanja. Za veliki broj pitanja, a u funkciji komparabilne validnosti, koristili smo veliki broj ajtema u formi matrice. Istraživanje je realizovano od 25. avgusta do 15. septembra, 2023. godine, dakle neposredno posle završenih parlamentarnih izbora, nakon kojih su otpočeli, i još uvek traju pregovori o Vladi, što može biti značajan kontekstualni faktor. U Grafikonu 1 dajemo prikaz distribucije ključnih demografskih kategorija

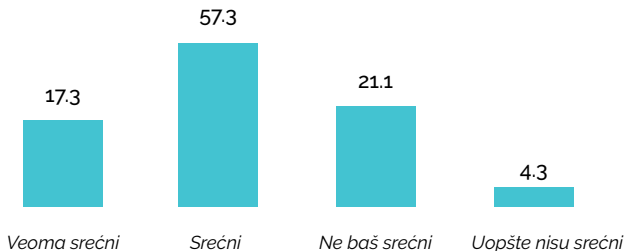
Grafikon 1. Osnovne karakteristike uzorka

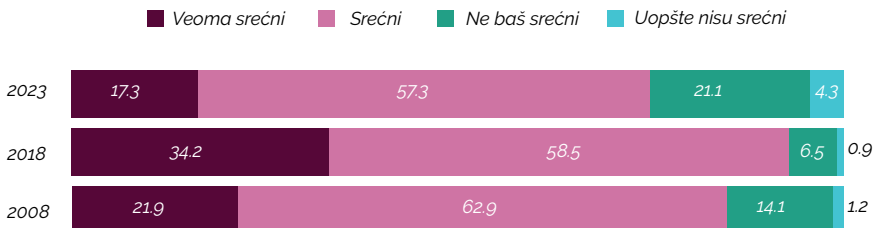
GENERALNI INDIKATORI STANJA U DRUŠTVU I ZADOVOLJSTVA ŽIVOTOM

Prvi indikator koji smo koristili u istraživanju tiče se subjektivne ocjene ispitanika 'koliko su srećni'. Pitanje ima svrhu 'pitanja za zagrijavanje', ali i ukazuje na stanje intimnog unutrašnjeg doživljaja, dakle, pitanje je naglašeno, subjektivnog karaktera. U grafikonu 2 prikazujemo distribuciju odgovora na ovo pitanje, a u grafikonu 3 komparativan prikaz za tri perioda. Podaci ukazuju da je značajno veći broj građana koji iskazuju da su srećni, ali i da je trend u ovom pogledu negativan, dakle, značajno se smanjio broj građana koji bi sebe kvalifikovali kao srećnim u prethodnih pet godina. Značaj podataka, iako je naglašeno subjektivan, možemo vidjeti u grafikonu 4. Naime, kada se zemlje po 'sreći' poredaju po hijerarhiji, jasno se može videti dominacija 'srećnih' zemalja (Skandinavija i Zapad), i onih koje su manje srećne, a na dnu hijerarhije su zemlje regiona, Ukrajina i Rusija.

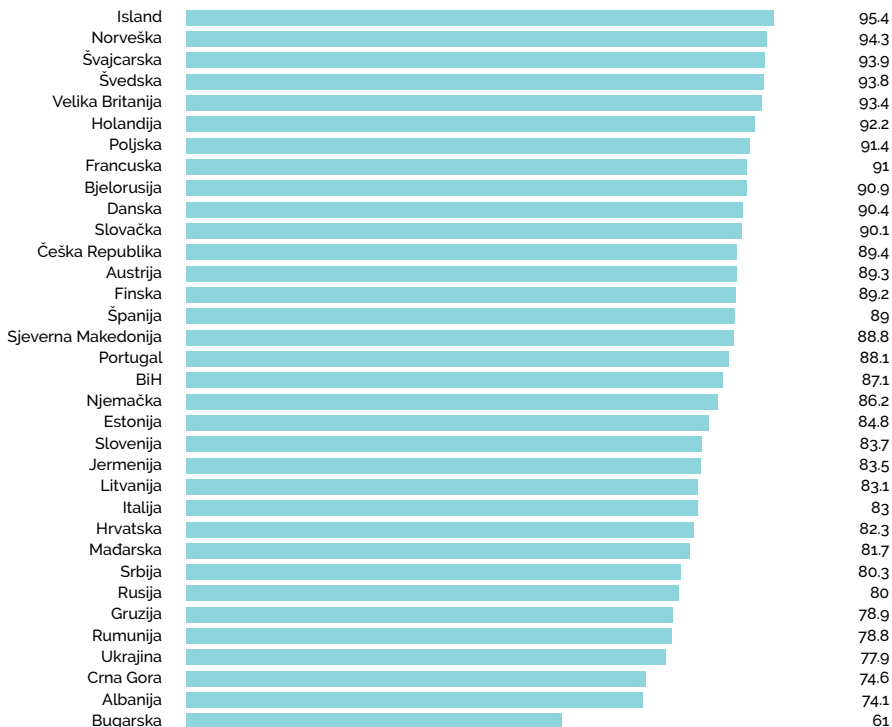
Grafikon 2. Subjektivna ocjena sreće %

Grafikon 3. Subjektivna ocjena sreće – trend %

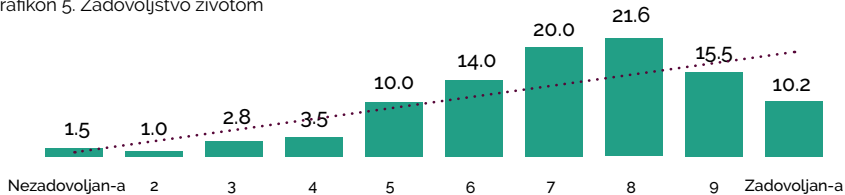

Grafikon 4. 'Srećni' po zemljama – SUM % veoma srećni i srećni

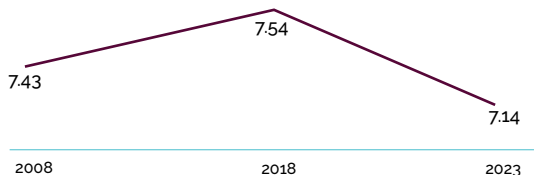
Sljedeći indikator korespondentan je prethodnom, i on se tiče procjena 'zadovoljstva u životu', dakle, na jednostavno, na desetostepenoj ljestvici građani su ocjenjivali u kojoj mjeri su zadovoljni svojim životom. Distribuciju svih odgovora procentualno dajemo u Grafikonu 5. I u ovom slučaju vidimo naglašeno zadovoljstvo, sa aritmetičkom sredinom na skali od 1 do 10 od 7.14 (SD=1.95), i medijalnom vrednošću 7. Kada se srednja vrijednost (aritmetička sredina) upoređi za tri mjerena perioda (grafikon 6), jasno je da su dobijene vrijednosti danas značajno niže, dakle, i po ovom generalnom i subjektivnom indikatoru imamo regresivne trendove. Koначno, u grafikonu 7 dajemo prikaz istog indikatora za različite zemlje po hijerarhiji. Prikaz je, opet jasan, i ukazuje da je nivo zadovoljstva na značajno višem nivou na Zapadu, posebno u zemljama Skandinavije, a na najnižem nivou u zemljama regiona, opet, uz Rusiju i Ukrajinu.

Grafikon 5. Zadovoljstvo životom

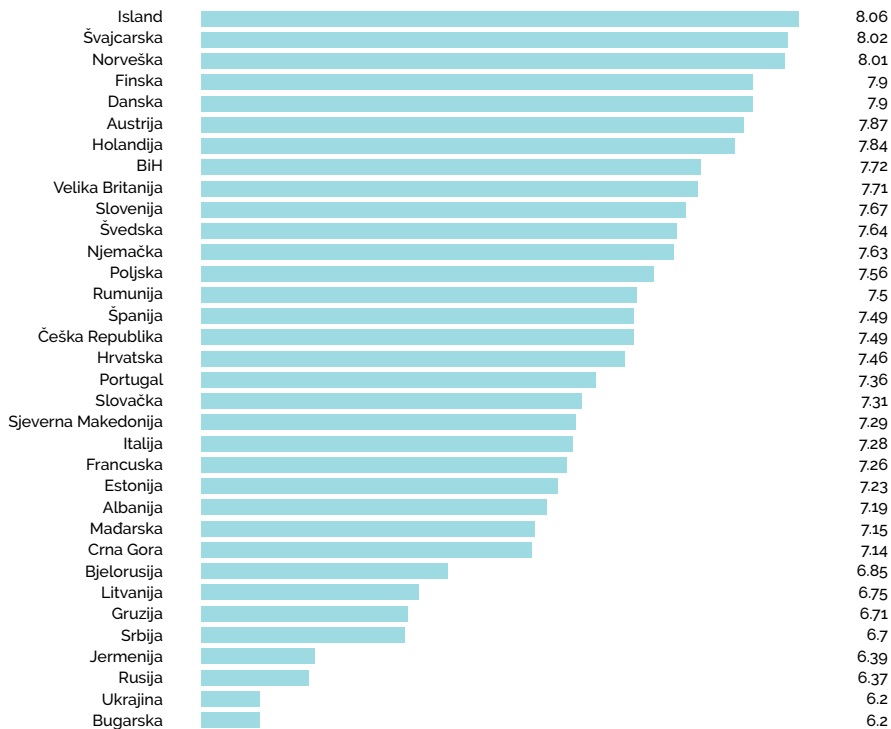

Grafikon 6.

Zadovoljstvo životom, srednja vrijednost – TREND

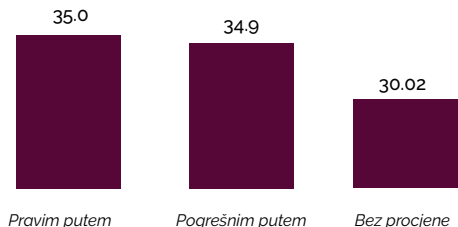

Grafikon 7. Zadovoljstvo životom komparativno

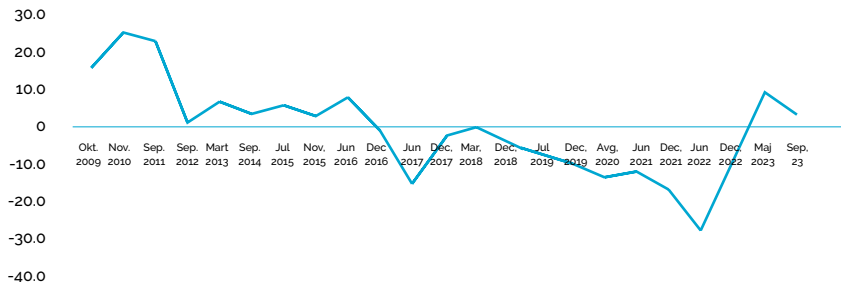

Posljednji generalizovani indikator koji smo koristili u uvodnom delu tiče se procene 'smera' u kome se Crna Gora kreće (Grafikon 8). Ovaj indikator je zapravo mjera optimizma, ali i mjera zadovoljstva političkim stanjem u zemlji. Podaci ukazuju da je veoma uravnotežen broj građana koji ističu da se Crna Gora kreće pravim, odnosno pogrešnim putem. S obzirom da CEDEM ovaj indikator prati godinama unazad, dajemo prikaz trenda INDEXA SMJERA. U grafikonu 9 indeks se jednostavno računa kao razlika u procentu onih koji ističu da se Crna Gora kreće pravim putem i onih referentnog procenta, koji smatraju da se Crna Gora kreće pogrešnim putem (procenat pravim putem minus procenat pogrešnim putem). Podatak ukazuje da je do 2012. godine bio značajno veći broj građana koji su davali optimističnu procjenu, a potom je uslijedio nagli pad. Od 2016. godine, pa do juna 2022, uz određene varijacije mjerimo, ne tako nagli, ali kontinuirani negativni trend. Optimizam je naglo porastao od juna 2022. do maja 2023. godine, ali u posljednjih nekoliko mjeseci, ponovo mjerimo negativne trendove. Ukoliko se u svjetlu aktuelnih političkih zbivanja sagledaju podaci, može se reći da su predsjednički izbori povećali nivo optimizma, ali da su postizborna dešavanja nakon parlamentarnih izbora negativno uticali na optimističke procjene, a ovdje prevashodno treba imati u vidu da tri mjeseca nakon parlamentarnih izbora, Crna Gora još uvek nije u stanju da dobije novu Vladu.

Grafikon 8. Crna Gora se kreće

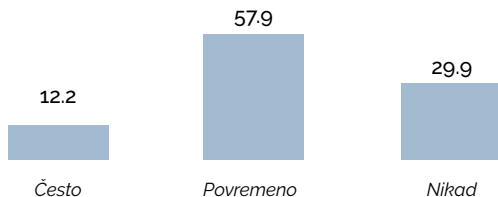
Grafikon 9. INDEX SMJERA - TREND

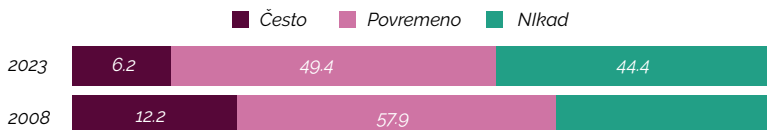
POLITIČKA INFORMISANOST

Interesovanje za politiku i politička informisanost veoma su važne za aktivnu građansku participaciju. Učestvovanje u politici u velikoj mjeri zavisi od stepena u kome su građani informisani o političkim zbivanjima. Otud se insistira na značaju medija u svakom demokratskom društvu. Stoga smo mi željeli da utvrdimo u kojoj mjeri građane Crne Gore generalno zanima politika, koliko često razgovaraju o politici, te koliko često prate politička zbivanja putem medija. Prvi indikator koji smo koristili veoma je jednostavan, a tiče se učestalosti razgovora o politici s prijateljima i poznanicima. Socijalna interakcija kao osnov političkog informisanja inače je značajna, a u društvenim zajednicama koje imaju malu populaciju, i gdje je socijalna interakcija intenzivna, ovaj indikator može imati naglašenu informativnu vrijednost. U grafikonu 10 dajemo prikaz rezultata istraživanja po ovom indikatoru. Podaci ukazuju da najveći broj građana 'povremeno' razgovara o politici, a više nego svaki deseti kaže da to radi 'često'. Uistinu, podatak nije 'impresivan' sa stanovišta učestalosti razgovora o politici. No, ako se uporedi podatak sa referentnom vrijednošću iz 2008. godine, možemo uočiti da je danas gotovo dvostruko veći broj građana koji razgovaraju o politici nego što je tada bio slučaj. Prema tome, ako se kao indikator političke informisanosti uzme učestalost razgovaranja o politici možemo reći da ta učestalost nije naročito izražena, ali da je značajno viša nego što je to bio slučaj prije 15 godina. Kako bi objektivnije procijenili dobijenu mjerenu vrijednost, prilažemo podatak iz 2008. godine, za sve zemlje za koje imamo na raspolaganju podatak. Na osnovu podataka možemo vidjeti da je Crna Gora 2008. godine bilježila najniže vrijednosti razgovora o politici s prijateljima i poznanicima, a i vrijednost koju danas mjerimo (učestalo razgovaraju o politici 12.2%), je ispod prosjeka svih zemalja 2008. godine (15.3%). Dakle, iako se učestalost razgovora o politici značajno povećala u prethodnih 15 godina, ne može se reći da je ona komparativno na naročito visokom nivou.

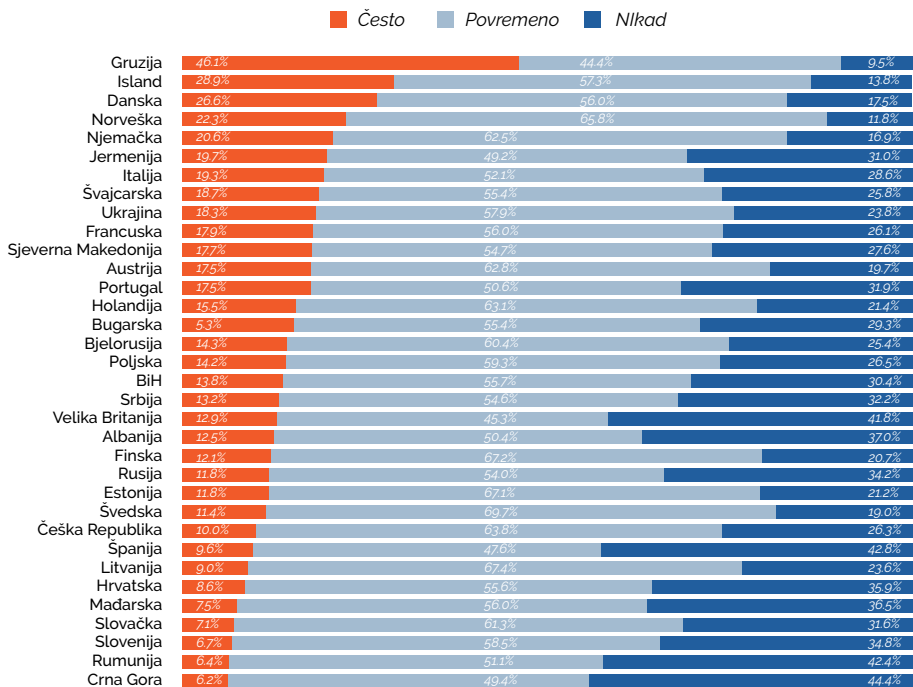
Grafikon 10. Učestalost razgovora o politici sa prijateljima i poznanicima %

Grafikon 11. Učestalost razgovora o politici sa prijateljima i poznanicima – TREND

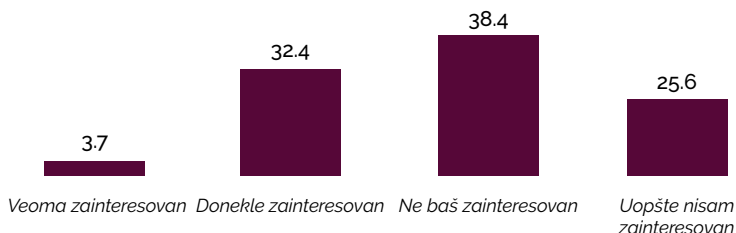

Grafikon 12. Učestalost razgovora o politici sa prijateljima i poznanicima – Komparacija 2008

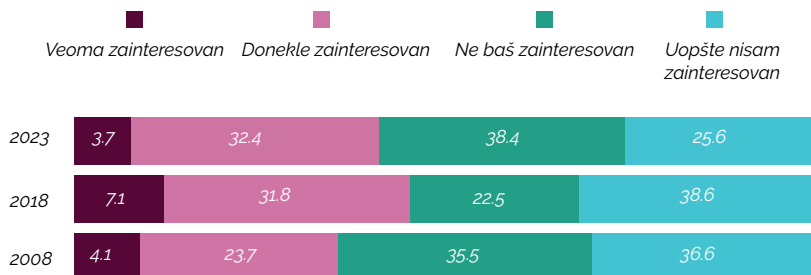

Drugi indikator koji smo koristili u ovom dijelu istraživanja mnogo je direktniji, i nemalim dijelom može predstavljati i proksi za političku participaciju. Jednostavno, pitali smo, na četvorostepenoj skali, u kojoj mjeri građane zanima politika (Grafikon 13). Procenat onih koje politika naročito zanima veoma je nizak, a ukoliko se uporede podaci iz prethodnih istraživanja, taj procenat je značajno niži nego 2018. godine, čak i nešto niži u odnosu na 2008. godinu. No, da bismo realno procijenili ovu procentualnu vrijednost, prilažemo podatke komparativno za ostale države Evrope (Grafikon 15). Opet, možemo vidjeti da demokratski i ekonomski razvijene zemlje Zapada bilježe visoke vrijednosti, dok su referentne vrijednosti najniže u jugoistočnoj Evropi. Vrijednost koji smo u Crnoj Gori izmjerili, u ovom istraživanju, naročito je niska, i niža je od najniže vrijednosti koju smo mjerili u Portugalu 2018. godine. Dakle, zaključujemo da je interesovanje za politiku u Crnoj Gori veoma, veoma nisko, i dodatno, prijavljujemo negativan trend kada je riječ o ovom indikatoru.

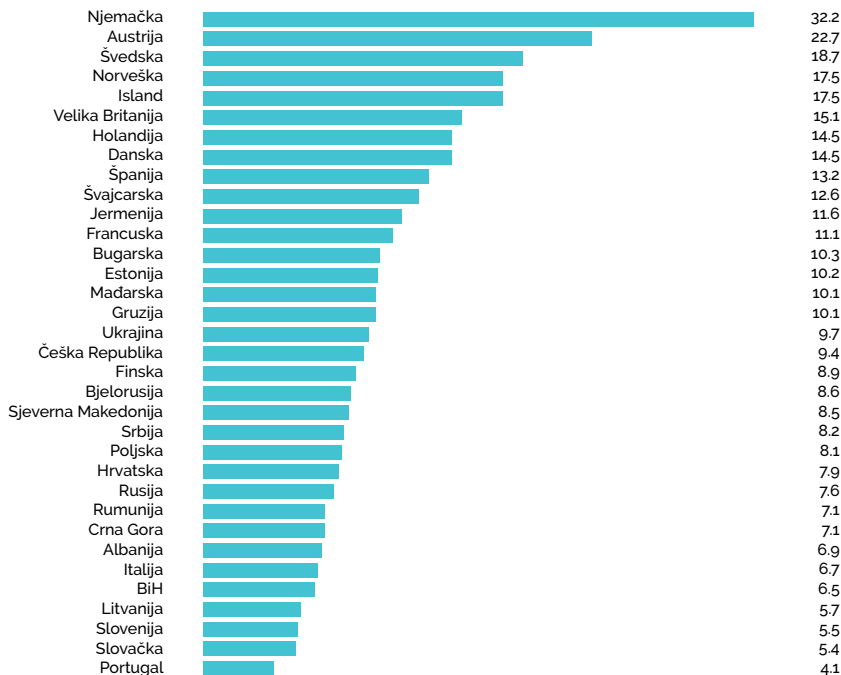
Grafikon 13. Zainteresovanost za politiku - % veoma zainteresovanih

Grafikon 14. Zainteresovanost za politiku – TREND

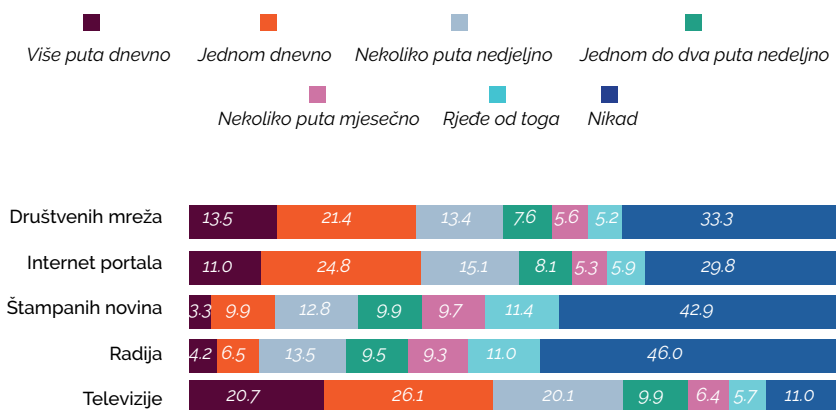
Grafikon 15. Zainteresovanost za politiku – komparacija

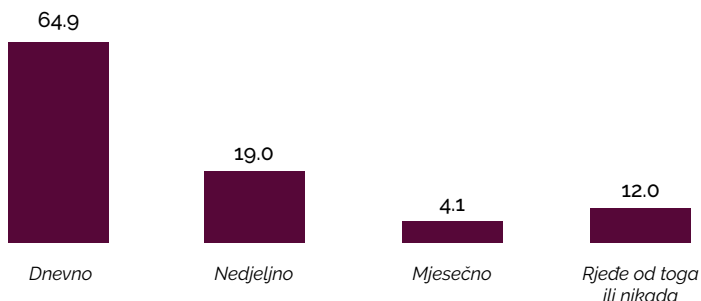
Ključno pitanje koje se tiče političke informisanosti odnosi se na učestalosti praćenja političkih sadržaja u medijima. Stoga smo za sve ključne medije ispitali u kojoj mjeri građani prate politička dešavanja putem ovih medija (Grafikon 16). Podaci ukazuju da je TV i dalje ključni kanal praćenja političkih sadržaja, te češće nego, svaki peti građanin više puta dnevno prati politiku putem TV-a. Dodatno, više nego svaki četvrti građanin prati politiku putem TV-a jednom dnevno. Dakle, nešto manje od polovine građana (46.7%) na dnevnom nivou prati politiku putem TV-a. Društvene mreže su druge po značaju za političku informisanost, i kumulativno, na ovaj način se informiše na dnevnom nivou oko 35% građana. Slijede internet portali koje dnevno za političko informisanje koristi preko 13% građana, a štampani mediji značajno zaostaju kao izvor političkog informisanja. No, ukoliko se kumulativno izračuna stepen praćenja politike putem medija, na način da klasifikujemo periode, te da zanemarimo koji medij se koristi, dobijamo prikaz u grafikonu 17. Podatak ukazuje da se

na dnevnom nivou putem različitih medija politički informiše, bezmalo dvije trećine građana. Dodatno, na nedeljnom nivou politiku putem medija prati gotovo jedna petina. Kada se ovi podaci sagledaju, jasno je da građani Crne Gore u značajnoj mjeri prate medije zarad političkog informisanja.

Grafikon 16. Prate politiku putem medija %

Grafikon 17. Učestalost praćenja politike putem različitih medija

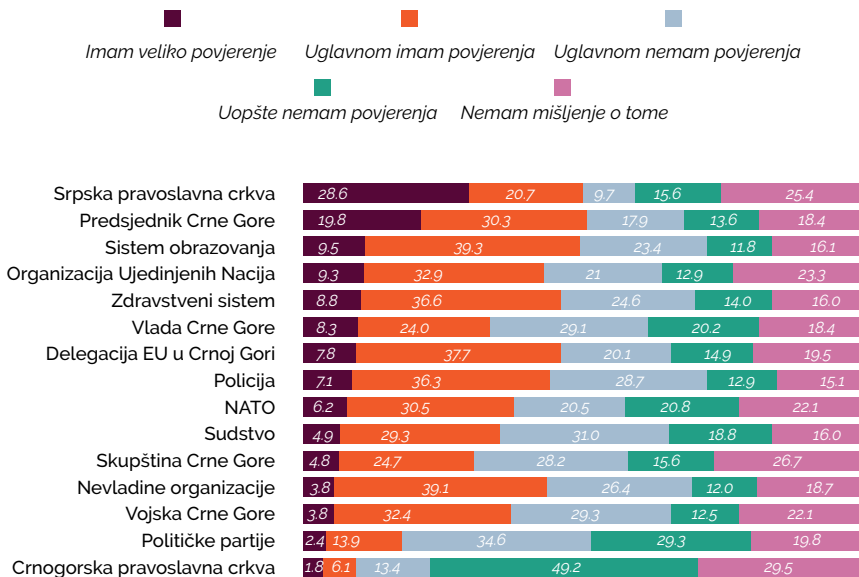

SOCIJALNI KAPITAL

Socijalni kapital predstavlja veoma važan aspekt funkcionisanja društva generalno. U savremenom društvu, socijalni kapital je posebno značajan, s toga što on u nemaloj mjeri predstavlja podršku za demokratsku političku kulturu, ali je jednako važan i za efikasno funkcionisanje ekonomskog sistema. U teoriji i istraživanjima socijalnog kapitala, može se reći da se on sastoji iz četiri komponente. Prva komponenta jeste povjerenje u institucije, i ova komponenta je naročito važna, s toga što bez efikasnih institucija, nema efikasnog funkcionisanja društva, a institucije ne mogu biti efikasne ako postoji kriza legitimiteta institucija. Drugo, to je interpersonalno povjerenje koje se dijeli na partikularizovano i generalizovano (u literaturi se označava nerijetko kao 'bridžing (bridging)' i 'bonding (bonding)'). Ovdje se radi zapravo o povjerenju u ljude koje poznajemo (bonding) i u ljude koje ne poznajemo (bridging). Ukoliko je nizak nivo interpersonalnog povjerenja u društvu, onda postoji veliki problem efikasnog funkcionisanja društva, prije svega u ekonomskoj sferi. Treći aspekt socijalnog kapitala jeste pripadanje društvenim i političkim organizacijama. Što je veći broj organizacija kojima pojedinac pripada, viši je i stepen socijalnog povjerenja, jer se na taj način pojedinac povezuje sa drugima, povećava broj socijalnih kontakata, i posljedično povećava broj socijalnih mreža. Četvrti aspekt jeste volontiranje, ili, kada pojedinac dobrovoljno obavlja neki društveni rad, on se povezuje sa drugim pojedincima i povezuje se s čitavom društvenom zajednicom. Ovim istraživanjem smo obuhvatili prva dva ključna aspekta.

Najprije, predstavljamo podatke i rezultate mjerenja povjerenja u institucije, mjerenje smo sproveli na tradicionalan način, kako to godinama radimo u CEDEM-u, a inače, po standardu kako se to radi u gotovo svim ključnim međunarodnim istraživanjima.

Osnovne rezultate mjerenja povjerenja u institucije prilažemo u grafikonu 18.

Dakle, građani imaju najviše povjerenja u SPC, potom u Predsjednika Crne Gore, a najniži stepen povjerenja mjerimo kada je riječ o CPC i političkim partijama. No, naš ključni cilj bio je, mjerenje povjerenja u političke institucije (tzv. političko povjerenje tkzv. 'political trust'. Stoga smo formirali indeks za sve političke institucije, na način da smo sumirali dva stepena povjerenja i dva stepena nepovjerenja, te jednostavno oduzeli procenat onih koji ne vjeruju od procenta onih koji vjeruju.

Grafikon 19. INDEX – Povjerenje u političke institucije

Prikaz dajemo u grafikonu 19. Dobijeni podatak je poražavajući, dakle, samo u slučaju Predsjednika Crne Gore, i policije mjerimo viši stepen povjerenja nego nepovjerenja, dok kod svih drugih institucija mjerimo negativnu vrijednost. Najindikativniji, i ujedno podatak koji zabrinjava, jeste da je 47% više onih koji ne vjeruju političkim partijama u odnosu na one koji vjeruju političkim partijama. Dakle, političke partije koje u demokratskom društvu jesu ključni akteri i nosioci političkog života se percipiraju veoma, veoma negativno od strane građana, i ovo uistinu predstavlja veoma veliki problem sa stanovišta funkcionisanja čitavog političkog sistema i društva u cjelini.

U Tabeli 1 dajemo prikaz trenda INDEX-a po godinama za sve političke institucije, a u Grafikonu 20 prosječnu vrijednost za sve političke institucije po godinama istraživanja. Najprije, treba konstatovati da su vrijednosti generalno veoma niske, te i u godinama kada su u relativnom smislu povišene, one, naprosto još uvijek nijesu dovoljno visoke da bi mogli iskazati zadovoljstvo povjerenjem građana u političke institucije. Trend je po sebi zanimljiv, naime, povjerenje u političke institucije bilo je u porastu od 2007. do 2010. godine, a onda mjerimo negativan trend od 2010. do 2013. godine. Potom imamo rast povjerenja od 2013. do 2015. godine, da bi od tada pa sve do 2022. godine mjerili konstantan linearni negativni trend. Konačno, u ovom istraživanju (2023. godine), mjerimo progresivni trend, ali na osnovu podataka po institucijama, jasno je da je ovaj trend progresivan iz razloga što je došlo do značajno višeg stepena povjerenja u jednu instituciju, a to je Predsjednik Crne Gore. Drugim riječima, pobjeda aktuelnog Predsjednika na predsjedničkim izborima 2023. godine rezultirala je značajnom promjenom u stepenu povjerenja u ovu instituciju, i kumulativno uticala na progresivan trend povjerenja u sve političke institucije.

Tabela 1. Povjerenje u političke institucije - TREND

Godina	Vlada	Predsjednik	Skupština	Sudstvo	Policija	Vojska	Partije
2007	-10.1	-2.5	-16.7	-29.2	-17.4	18.2	-34.8
2008	-5.3	1.2	-14	-23.8	-13.4	16	-33.4
2009	3.1	12.2	-4.2	-8.5	-0.8	17.1	-27.9
2010	17.1	24.9	7.4	3.5	11.9	22	-19.9
2011	15.9	30.6	1.1	5.4	8	13.1	-18.8

2012	3	11	-10.3	-3.8	7.7	4.1	-22.9
2013	4.3	2.5	-15.5	-14.2	-6.5	-1.9	-37.6
2014	-0.6	9.5	-7.8	-5.3	8	19.2	-32.7
2015	9.6	13.3	3.1	2.9	9.1	16	-24.6
2016	-1	7.4	-6.1	3.7	10.9	13.2	-17.6
2017	-14.2	-3	-15.4	-7.7	0.1	-0.2	-32.8
2018	-7.7	-5.6	-13.8	-0.5	4.7	-4.1	-28.5
2019	-13.2	-12.5	-15.4	-1.7	2.5	0.6	-29.8
2020	-15.4	-14.4	-17.9	-3.9	-2.3	0.9	-30.2
2021	-21	-19.4	-17.7	-17.6	-5.9	1.5	-38.3
2022	-29.7	-21.7	-31.4	-16.3	-2.6	-10.5	-54.8
2022	-16.9	18.7	-14.2	-15.7	1.9	-5.6	-47.5

Grafikon 21 Političko povjerenje – TREND

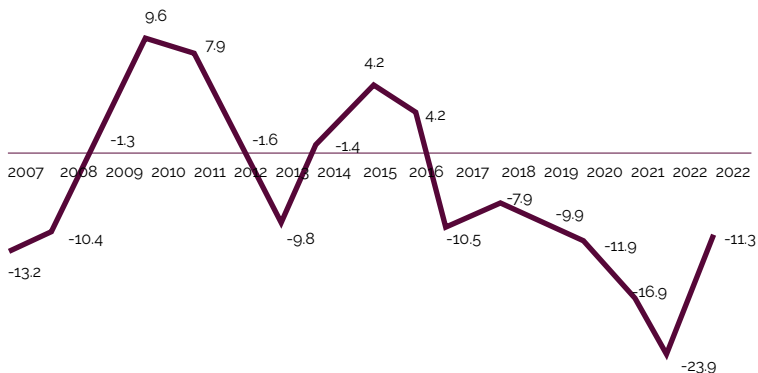
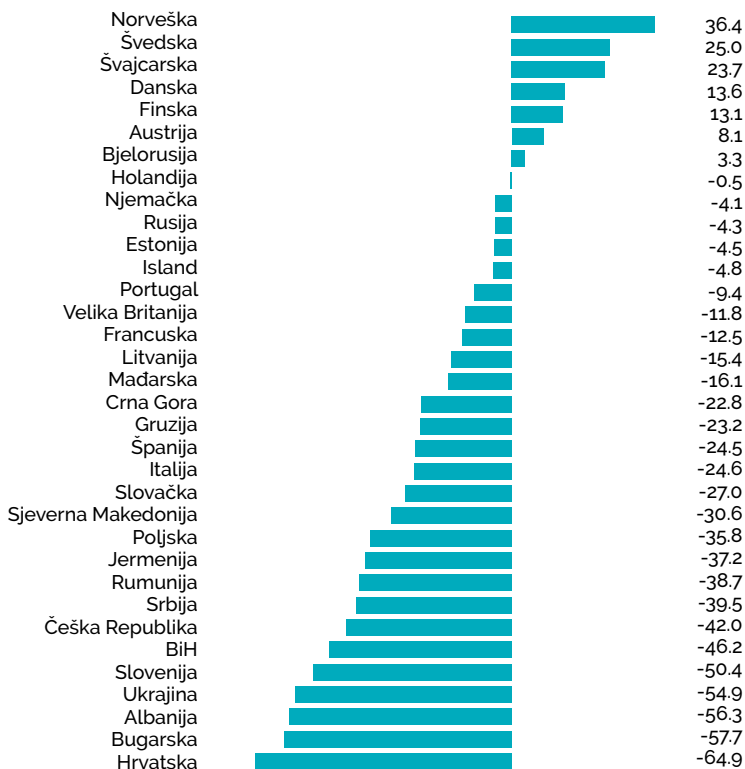

Tabela 2. Komparativno poređenje povjerenja u političke institucije - INDEX

Država	Policija	Skupština	Vlada	Političke partije	Pravosuđe
Albanija	15.8%	-84.1%	-71.0%	-87.7%	-54.3%
Austrija	70.3%	-9.6%	-20.5%	-45.4%	45.7%
Jermenija	-20.3%	-45.4%	-47.9%	-47.5%	-25.0%
BiH	14.4%	-66.5%	-62.3%	-73.8%	-43.0%
Bugarska	-29.1%	-67.7%	-55.4%	-69.8%	-66.4%
Bjelorusija	22.2%	0.2%	9.5%	-36.7%	21.3%
Hrvatska	-7.0%	-83.1%	-76.4%	-88.3%	-69.5%
Česka Republika	11.4%	-68.5%	-59.7%	-73.6%	-19.6%
Danska	75.6%	-6.2%	-20.5%	-42.7%	61.8%
Estonija	62.7%	-31.2%	-12.1%	-66.6%	24.5%
Finska	87.6%	-8.9%	-14.7%	-58.3%	59.6%
Francuska	57.1%	-29.0%	-35.7%	-74.0%	19.1%
Gruzija	16.1%	-37.4%	-23.4%	-55.0%	-16.5%
Njemačka	65.2%	-21.0%	-28.4%	-61.2%	24.9%
Mađarska	33.9%	-27.8%	-20.7%	-65.1%	-0.6%
Island	79.9%	-26.5%	-36.5%	-63.0%	22.0%
Italija	60.6%	-42.8%	-50.2%	-72.7%	-17.8%
Litvanija	44.7%	-50.8%	-15.7%	-59.2%	3.9%
Crna Gora	-2.0%	-27.9%	-22.1%	-37.1%	-24.9%
Holandija	43.1%	-12.2%	-1.9%	-46.7%	15.0%
Norveška	76.0%	40.5%	19.4%	-26.9%	72.9%
Poljska	22.8%	-55.3%	-48.1%	-75.9%	-22.5%
Portugal	66.9%	-30.3%	-29.1%	-56.0%	1.6%
Rumunija	5.9%	-61.8%	-59.5%	-71.3%	-6.8%
Rusija	12.0%	-10.3%	6.3%	-33.2%	3.5%
Srbija	-3.0%	-54.5%	-38.1%	-64.6%	-37.2%
Slovačka	8.8%	-19.5%	-37.7%	-56.8%	-29.9%
Slovenija	23.8%	-65.6%	-69.4%	-87.3%	-53.5%
Španija	33.0%	-33.8%	-54.5%	-62.3%	-4.8%
Švedska	72.1%	28.9%	3.7%	-34.1%	54.6%
Švajcarska	70.7%	17.4%	34.9%	-46.2%	41.8%
Ukrajina	-25.2%	-59.5%	-63.3%	-67.9%	-58.5%
Sjeverna Makedonija	9.8%	-33.7%	-45.7%	-55.0%	-28.6%
Velika Britanija	52.9%	-34.0%	-40.3%	-66.0%	28.5%

No, sve mjerene vrijednosti povjerenja u političke institucije se realno mogu procijeniti u nekoj zemlji, samo ukoliko se uporede sa referentnim vrijednostima u drugim zemljama. Stoga dajemo prikaz u Tabeli 2 iz EVS-a, za sve zemlje koje su obuhvaćene istraživanjem, i za referentne institucije koje se mogu upoređivati¹.

Grafikon 22. Političko povjerenje – INDEX: Kumulativni skor

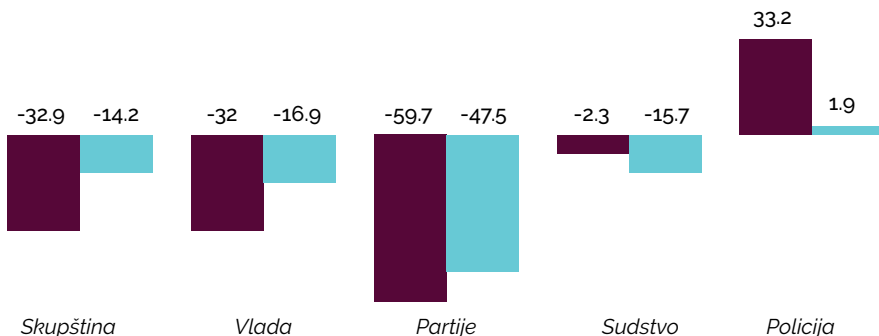
Podaci su indikativni, i realno, poražavajući za većinu Evropskih zemalja. S izuzetkom policije, u gotovo svim zemljama je značajno viši stepen nepovjerenja, nego povjerenja prema političkim institucijama.

¹ Postoje razlike u političkim sistemima, tako da u naime, u nekim zemljama jednostavno ne postoji predsjednik. Stoga ova institucija nije predmet mjerenja u komparativnim istraživanjima. Takođe, u nekim zemljama se ne mjeri povjerenje u vojsku.

U grafikonu 22, dajemo prikaz kumulativnog skora (srednja vrijednost) za sve navedene političke institucije po zemljama. Podatak ukazuje da samo nekoliko zemalja, skandinavske i neke zapadne (Bjelorusija je ovde izuzetak), bilježe više povjerenja nego nepovjerenja u političke institucije. Zemlje s najnižim stepenom povjerenja predvodi, interesantno, Hrvatska, a slijede zemlje regiona. No, u ovom pogledu dobijeni podaci ukazuju da Crna Gora ima, zaista, izraženu negativnu ocjenu, ali ona komparativno i nije tako niska kao što je u velikom broju zemalja. Drugim riječima, problem nepovjerenja u političke institucije nije samo crnogorski problem, nego je veoma izražen problem u svim evropskim, čak i naglašeno demokratskim, zemljama Evropske Unije.

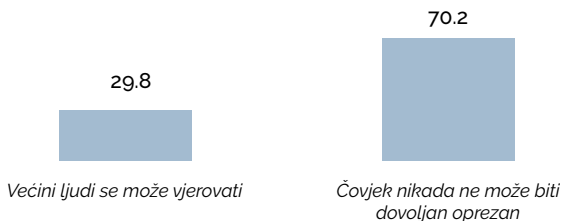
Kako bi realno procijenili razlike između Crne Gore i drugih zemalja, kalkulirali smo za referentne institucije prosječan stepen povjerenja za sve zemlje (grand mean), i dajemo podatke ovog posljednjeg istraživanja (Grafikon 23). Podatak ukazuje da je najznačajnija razlika kada mjerimo povjerenje u policiju, naime, značajno je viši nivo povjerenja u ovoj instituciji u prosjeku u drugim evropskim zemljama u odnosu na Crnu Goru. Dalje, još samo kada je riječ o sudstvu, nivo nepovjerenja u Crnoj Gori je viši u odnosu na prosjek evropskih zemalja. U svim ostalim slučajevima, u prosjeku, u Evropskim zemljama mjerimo viši nivo nepovjerenja nego u Crnoj Gori. Dakle, još jednom, problem povjerenja u političke institucije veliki je problem u Crnoj Gori, ali mora se reći da je ovaj problem veoma, u nemalom broju slučajeva čak i više, izražen u gotovo svim zemljama Evrope.

Grafikon 23. Povjerenje u političke institucije – Poređenje Crna Gora i Evropa

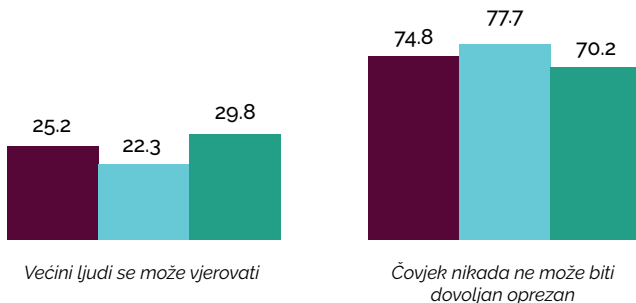

Drugi aspekt koji smo mjerili u okviru socijalnog povjerenja jeste interpersonalno povjerenje, ili ti generalizovano povjerenje koje imamo ili nemamo prema drugim ljudima. Ovaj tip povjerenja mjeri se jednostavnim odgovorom na pitanje da li se većini ljudi može vjerovati, ili nikada ne možemo biti dovoljno oprezni prema drugim ljudima. U grafikonu 24, dajemo prikaz distribucije odgovora. Podaci ukazuju da je interpersonalno povjerenje naglašeno, te da je značajno veći broj građana koji iskazuju nepovjerenje, u odnosu na referentan broj onih koji iskazuju povjerenje. U grafikonu 25, dajemo prikaz podataka za tri perioda. Podatak je veoma indikativan i ukazuje, zapravo, da promjene u jako dugom periodu nisu drastične, iako možemo reći da je stepen inerpersionalnog povjerenja danas na nešto višem nivou nego što je bio 2018. godine.

Grafikon 24. Generalizovano povjerenje

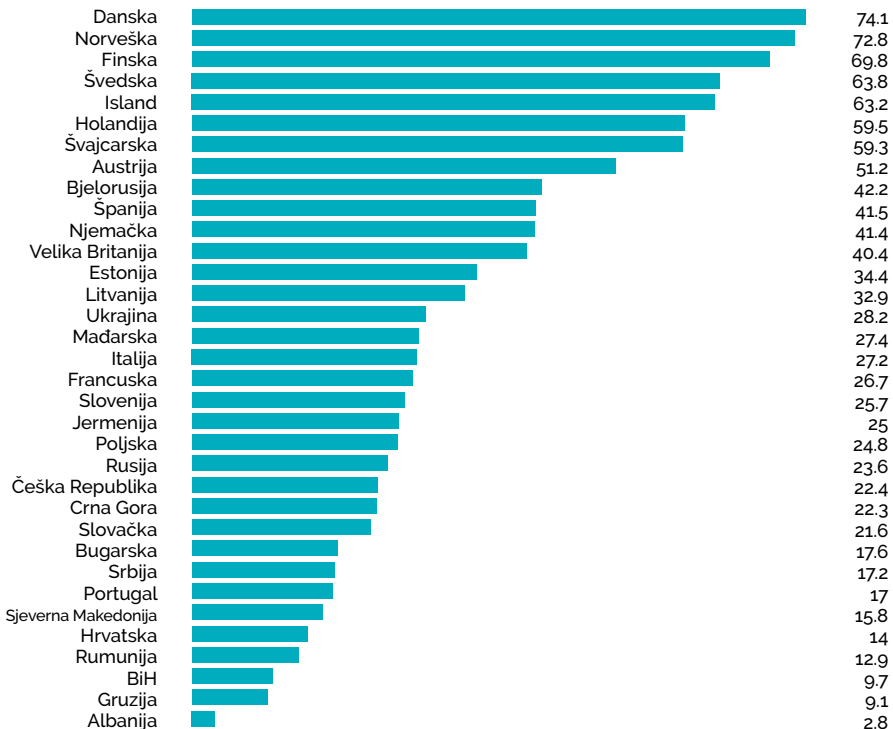

Grafikon 25. Generalizovano povjerenje – TREND

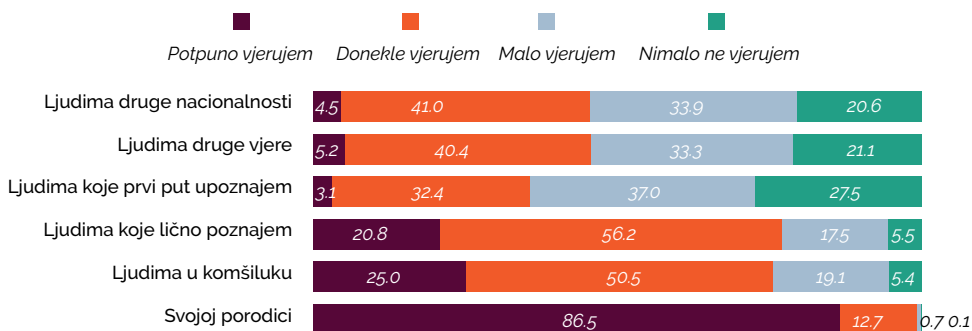
No, problem interpersonalnog povjerenja nije samo problem Crne Gore. Stoga prilažemo podatke iz EVS-a koji komparativno ukazuju na nivo povjerenja u gotovo svim zemljama Evrope (grafikon 26). Podaci ukazuju da najviši nivo interpersonalnog povjerenja mjerimo u Skandinaviji i Zapadnih zemljama, dok najniže vrijednosti mjerimo u zemljama regiona, sa dodatkom Gruzije i Portugala. Mjerne vrijednosti za Crnu Goru ukazuju na nizak nivo interpersonalnog povjerenja, a i hijerarhijski Crna Gora je relativno nisko. No, mora se reći da, recimo Slovačka, Bugarska, Rumunija i Hrvatska, koje su zemlje EU imaju niže vrijednosti interpersonalnog povjerenja u poređenju sa Crnom Gorom. Zaključujemo, nizak nivo interpersonalnog generalizovanog povjerenja jeste veliki problem u Crnoj Gori, ali je ovo aspekt deficita socijalnog kapitala koji opterećuje veliki broj zemalja u Evropi, i predstavlja strateški problem koji potencijalno ugrožava efikasno funkcionisanje savremenog demokratskog društva.

Grafikon 26. Generalizovano povjerenje - komparacija

Kao što smo napomenuli, generalizovano interpersonalno povjerenje jeste najopštija mjera interpersonalnog povjerenja. Međutim, kada govorimo o povjerenju u druge ljude, velika je razlika u tome da li je riječ o ljudima koje poznajemo, ili onima koje ne poznajemo. Ujedno, velika je razlika u tome da li je riječ o povjerenju u ljude koji imaju ista ili različita socijalna obilježja. Stoga smo mjerili ova dva segmenta posebno, kako bi uvidjeli stepen povjerenja u ove dvije kategorije, i konsekvntno, kao i do sad, uporedili dobijene vrijednosti u Crnoj Gori sa drugim zemljama Evrope. U Grafikonu 27, dajemo prikaz mjenog stepena povjerenja za ključne grupe. Podaci ukazuju da je iznimno visok nivo povjerenja u porodicu, dok su vrijednosti značajno niže za sve ostale grupe. Ukoliko indeksiramo stepen povjerenja za svaku grupu, dakle, ako procentualnu sumu dve kategorije nepovjerenja oduzmemo od procentualne sume povjerenja, dobijamo prikaz koji izlažemo u grafikonu 28. Podaci nedvosmisleno ukazuju veoma visok nivo povjerenja u porodicu, visok nivo povjerenja u ljude u komšiluku i ljude koje poznajemo. Drugim riječima, partikularizovano povjerenje, iliti, stepen povjerenja u ljude koje poznajemo je na relativno visokom nivou. Međutim, a to je ključno kao mjera socijalnog kapitala, podaci ukazuju da je u Crnoj Gori nizak nivo generalizovanog povjerenja ili, povjerenja u ljude koje ne poznajemo. Za sve tri merene grupe indeksirane vrijednosti ukazuju da je viši stepen nepovjerenja nego stepen povjerenja. Interesantno, najviši nivo povjerenja jeste u odnosu na ljude koje prvi put upoznajemo, dakle, indikator koji najeksplicitnije mjeri generalizovano povjerenje u društvu ima naglašenu negativnu vrijednost. Ova mjerena vrijednost je značajno niža nego vrijednosti nepovjerenja u ljude druge nacije i vjere, a ove vrijednosti su takođe negativne.

Grafikon 27. Partikularizovano i generalizovano povjerenje

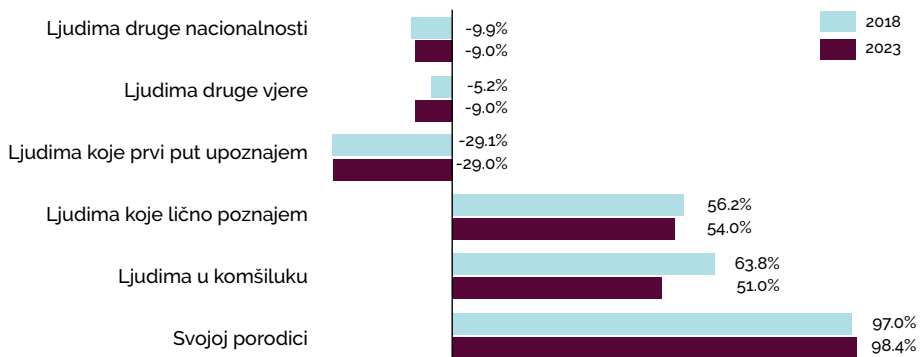

Grafikon 28 INDEX: Partikularizovo i generalizovano povjerenje

U grafikonu 29, dajemo komparativni prikaz promjena u stepenu povjerenja za sve navedene kategorije kada uporedimo 2018. i 2023. godinu. Podaci, zapravo, ukazuju da u prethodnih pet godina nemamo značajnih promjena u ovom pogledu. Zanimljivo je da najveću razliku mjerimo kada je riječ o povjerenju koje imamo u ljude u komšiluku, tačnije mjerimo pad povjerenja u ovoj kategoriji.

Grafikon 29. Index socijalnog povjerenja – TREND

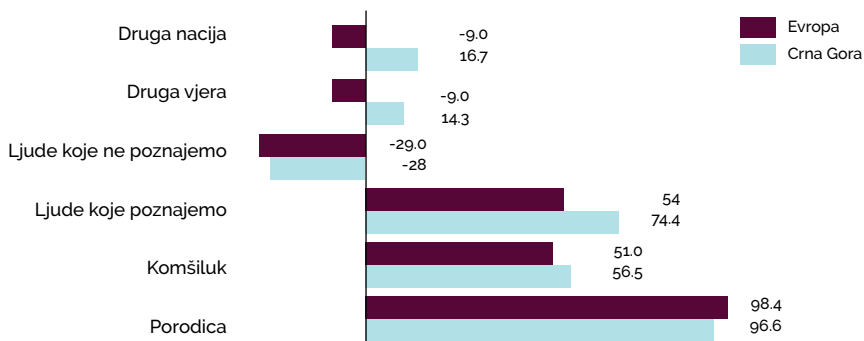
U cilju boljeg razumevanja dobijenih vrijednosti u tabeli 3 prilažemo rezultate istraživanja iz 2018 godine za gotovo sve evropske zemlje. Podaci ukazuju da kada je riječ o porodici, gotov i da nemamo varijantu, dakle, u svim zemljama jako je visok nivo povjerenja prema članovima porodice. Kada je riječ o poverenju prema onima koji žive u komšiluku, međutim, vidimo velike razlike koje postoje između zemalja. Najviše vrijednosti na ovom ajtemu mjerimo u zemljama Skandinavije i Holandiji, dok je jedino u slučaju Rumunije mjerena vrednost negativna, dakle, građani Rumunije više ne vjeruju nego što vjeruju svojim komšijama. Kada je reč o povjerenju u ljude koje poznajemo, postoje razlike između zemalja, ali u odnosu na 'komšiluk' one su neuporedivo manje. Ključno je da podatak ukazuje da u svim zemljama Evrope građani imaju jako visok nivo povjerenja u ljude koje poznaju. Opet, najviše vrijednosti mjerimo u Skandinavskim zemljama, te Holandiji i Švajcarskoj. No, s druge strane, kada je riječ o povjerenju u ljude koje ne poznajemo, vrijednosti su negativne, i veoma izražene, dakle, u prosjeku građani Evrope iskazuju jako visok stepen nepovjerenja u ljude koje ne poznaju. Diskrepanca u ovom pogledu između Skandinavskih zemalja (plus Holandija) je gotovo frapantna, s obzirom da su mjerene vrijednosti naglašeno pozitivne u Skandinaviji, i naglašeno negativne u ostatku Evrope, sa Izuzetkom Velike Britanije koja ima 10% više građana koji vjeruju nepoznatim ljudima u odnosu na one koji iskazuju nepovjerenje. Najviši stepen nepovjerenja u ljude koje ne poznajemo mjerimo u Albaniji. Kada je reč o povjerenju u ljude koji su druge nacije i vjere, iako postoje razlike između ova dva ajtema, obrazac kada se uporede zemlje je manje-više isti. I opet, kao po pravilu, Skandinavske zemlje, Holandija i Švajcarska odlikuje najviši stepen povjerenja prema onima koji su druge vjere i nacije. Ovim zemljama se u ovom aspektu značajno približava i Velika Britanija. Za razliku od povjerenja u nepoznate ljude, u po ova dva indikatora određeni broj zemlja je figurativno 'u sredini', dakle, nisu naročito visoke vrijednosti, ali je povjerenje više od nepovjerenja (Fracuska, Hrvatska, Španija, Estonija, Njemačka, Mađarska i Portugal). U ostalim zemljama prema ljudima druge vjere i nacije, viši je stepen nepovjerenja nego povjerenja, a najviši nivo nepovjerenja mjerimo u Rumuniji, Litvaniji i Srbiji.

Tabela 3. Partikularizovano i generalizovano povjerenje – INDEX komparacija

Država	Porodica	Komšiluk	Ljude koje poznajemo	Ljude koje ne poznajemo	Druga vjera	Druga nacija
Albanija	99.2%	39.4%	74.6%	-82.4%	-5.6%	-19.6%
Austrija	96.8%	67.2%	87.6%	-19.2%	14.8%	18.4%
Jermenija	95.9%	41.5%	48.8%	-66.9%	-35.6%	-0.2%
BiH	97.9%	38.4%	49.8%	-53.1%	3.3%	4.1%
Bugarska	98.2%	42.8%	74.3%	-44.8%	-12.2%	-16.2%
Bjelorusija	98.6%	45.1%	70.1%	-58.6%	-11.1%	-11.7%
Hrvatska	93.4%	43.4%	70.4%	-35.0%	31.4%	36.3%
Češka Republika	95.0%	56.8%	81.3%	-25.5%	-0.5%	-10.0%
Danska	99.2%	84.1%	98.4%	52.9%	66.1%	72.4%
Estonija	97.8%	62.3%	89.0%	-29.9%	22.5%	36.2%
Finska	97.9%	83.0%	95.5%	23.2%	56.0%	60.2%
Francuska	86.5%	52.2%	82.2%	-29.5%	40.0%	44.8%
Gruzija	97.6%	62.7%	58.2%	-73.3%	-19.9%	-7.0%
Njemačka	96.5%	60.9%	88.0%	-40.5%	25.5%	25.9%
Mađarska	98.2%	67.3%	79.4%	-21.3%	24.6%	13.3%
Island	98.4%	85.3%	98.9%	22.2%	76.9%	82.3%
Italija	96.8%	47.2%	45.5%	-46.5%	7.6%	6.7%
Litvanija	96.8%	61.9%	73.2%	-59.6%	-31.8%	-22.5%
Crna Gora	97.0%	63.8%	56.2%	-29.1%	-5.2%	-9.9%
Holandija	95.8%	83.8%	96.6%	47.4%	62.7%	64.7%
Norveška	98.0%	82.0%	95.9%	36.1%	67.2%	70.9%
Poljska	95.6%	51.6%	72.8%	-46.2%	-6.6%	1.7%
Portugal	91.9%	45.9%	51.1%	-29.0%	18.7%	16.3%
Rumunija	96.0%	-7.8%	30.9%	-74.6%	-40.9%	-48.0%
Rusija	97.6%	40.4%	59.4%	-55.7%	-19.0%	-18.3%
Srbija	99.2%	28.0%	55.5%	-58.4%	-26.9%	-27.8%
Slovačka	97.1%	69.4%	77.1%	-34.3%	6.2%	-18.8%
Slovenija	96.6%	37.2%	69.0%	-72.3%	-24.3%	-20.6%
Španija	96.7%	58.1%	85.1%	-11.6%	30.3%	36.0%
Švedska	97.7%	79.4%	97.8%	50.3%	77.6%	85.9%
Švajcarska	95.7%	69.0%	92.4%	6.5%	51.4%	59.8%
Ukrajina	96.3%	53.0%	64.5%	-58.4%	-22.7%	-7.2%
Sjeverna Makedonija	97.1%	55.0%	66.9%	-44.8%	-0.4%	2.2%
Velika Britanija	97.0%	70.3%	94.6%	10.5%	65.3%	68.2%

Radi potpunog razumijevanja stepena socijalnog povjerenja u Crnoj Gori, prilažemo prosječne vrijednosti mjerenja za svaki ajtem u Evropi, i posljednje podatke koje imamo za Crnu Goru (Grafikon 30). Dakle, kada je o porodici riječ, Crna Gra je na evropskom prosjeku. Kada je reč o povjerenju u ljude u komšiluku, vrijednosti su u prosjeku nešto više u Evropi nego u Crnoj Gori. Konačno, kada je riječ o poverenju u ljude koji pripadaju drugoj naciji i vjeri, u prosjeku je stepen povjerenja viši u odnosu na Crnu Goru, tačnije, u Evropi u prosjeku mjerimo viši stepen povjerenja, a u Crnoj Gori, nepovjerenja.

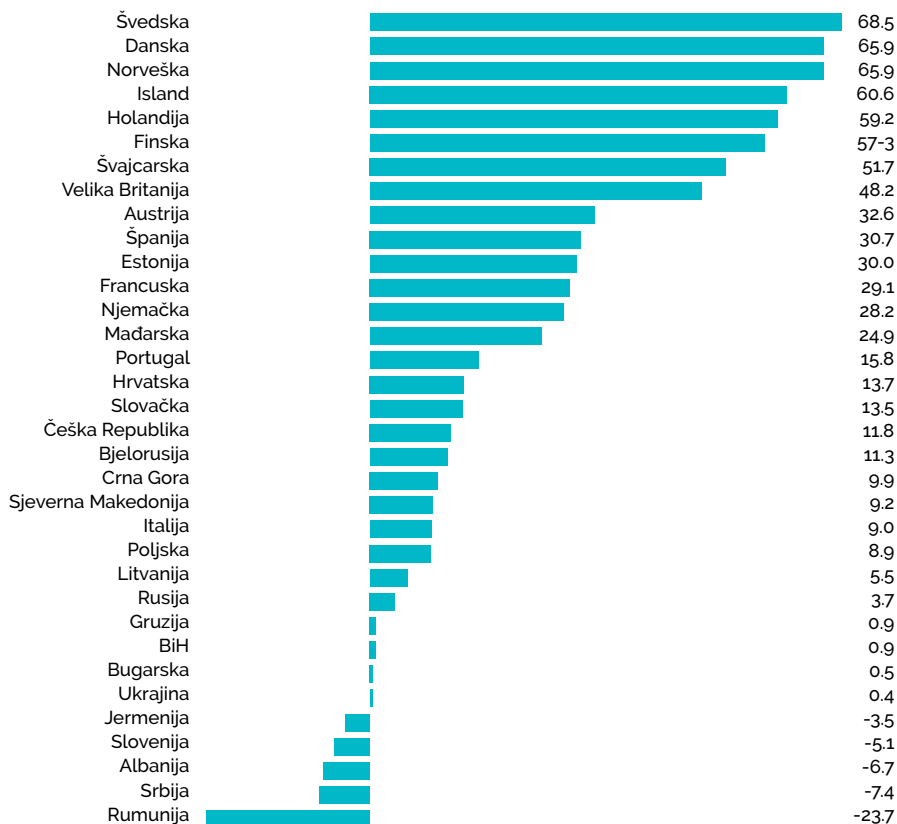
Grafikon 30. Index socijalnog povjerenja: Prosek Evrope vs. Crna Gora

Na kraju, u cilju najpreciznijeg mogućeg mjerenja socijalnog kapitala, napravio smo kumulativni skor na osnovu svih indikatora. Dakle, socijalni kapital mjerimo kao prosječnu procentualnu vrijednost: političkog povjerenja, generalizovanog povjerenja, te, povjerenja u ljude iz komšiluka, ljude koje poznajemo, koje ne poznajemo, i ljude druge nacije i vjere². Drugim riječima, na osnovu numeričkih vrijednosti sedam indikatora, mjerimo ukupan nivo socijalnog kapitala. Rezultate mjerenja prilažemo u grafikonu 31. Dakle, kao što smo mogli i vidjeti analizirajući pojedinačne indikatore, zemlje sa najvišim stepenom socijalnog kapitala jesu Skandinavske zemlje, uz Holandiju, Švajcarsku i donekle Veliku Britaniju. S druge strane, zemlje Jugoistočne Evrope (Slovenija može biti iznenađenje) imaju jako nizak stepen socijalnog kapitala.

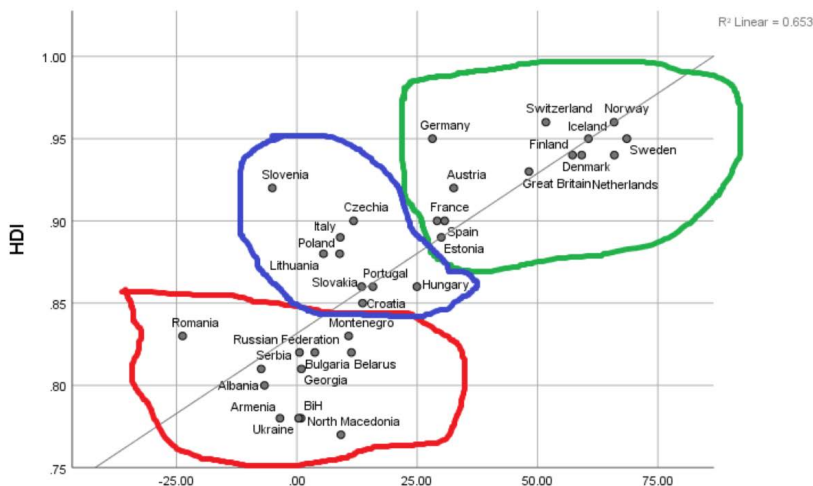
² Podrazumijeva se da smo testirali relijabilnost ukupnog skora. Na osnovu navedenih sedam ajtema stepen relijabilnosti na agregatnom nivou svih zemalja je jako visoka: Cronbach's Alpha= .947

Grafikon 31. SOCIJALNI KAPITAL

Na kraju, kako bi ukazali značaj koji ima socijalni kapital za jednu zemlju, prilažemo dijagram (Skater 1) koji ukazuje na vezu između Socijalnog kapitala i Indeksa humanog razvoja (HDI). Podaci jednostavno ukazuju da što je viši stepen socijalnog kapitala, to je viši i kvalitet života u nekoj državi. Crna Gora u ovom pogledu, značajno zaostaje za najrazvijenijim zemljama Evrope, odnosno, veoma bi bilo važno povećati stepen socijalnog kapitala u cilju pospješivanja ukupnog društvenog razvoja.

Grafikon 1. Skater – Povezanost socijalnog kapitala i HDI

POLITIČKA KULTURA I DEMOKRATSKA ORIJENTACIJA

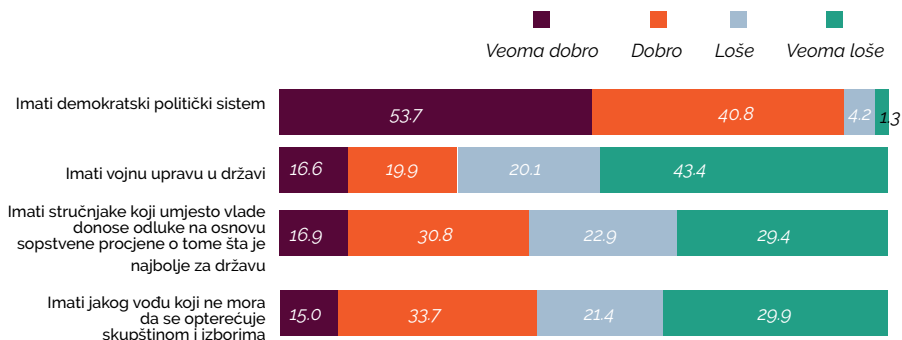
Demokratija je danas u кризи u čitavom svijetu. Ona je ugrožena nekontrolisanim kvazi-liberalnim ekonomskim kapitalizmom, jačanjem ekstremizma i desničarskih orijentacija, i praćena populizmom sa naglašenim autoritarnim tendencijama. Svi problemi demokratije koji se mogu uočiti na Zapadu, hipotetički biće naglašeniji u post-socijalističkim zemljama, u kojima temeljne demokratske institucije i vladavina prava još uvijek nijesu na nivou koji odlikuje Zapad. U ovom dijelu istraživanja, bavićemo se demokratskom orijentacijom. Pitanje je jednostavno: koji je stepen demokratske orijentacije u Crnoj Gori. Naravno, i u ovom pogledu priložićemo komparativne podatke za druge evropske zemlje, kako bi imali realnu procjenu mjerenih vrijednosti u Crnoj Gori.

Najprije, koristili smo inicijalno jednostavan indikator, gdje su građani ocjenjivali četiri različita tipa političkih sistema: autoritarni, ekspertski, militaristički i demokratski. Rezultate ovog inicijalnog mjerenja prilažemo

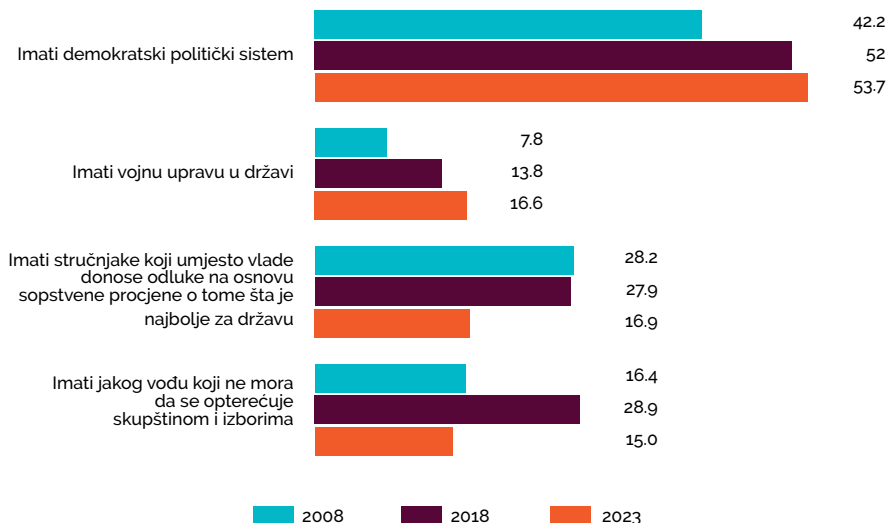
u grafikonu 32. Inicijalno, podaci ukazuju da građani Crne Gore u najvećoj mjeri vrijednuju demokratski politički sistem, imajući u vidu da je gotovo 95% građana i građanki, ističu da je demokratski sistem veoma dobar i dobar. Ekspertski politički sistem se sa demokratskog stanovišta može tretirati i na neutralan način, dakle, insistirati na ekspertizi nije nužno u koliziji sa demokratskom orijentacijom, a gotovo svaki drugi građanin Crne Gore ocijenio je ovaj tip političkog sistema kao dobar ili veoma dobar. No, valja imati u vidu mjerene vrijednosti i za preostala dva tipa političkog sistema, koji zapravo predstavljaju indikaciju za anti-demokratsku političku orijentaciju. Tako 15% ističe da je najbolji politički sistem koji ima jakog vođu koji ne mora da se opterećuje skupštinom i izborima, a kumulativno bezmalo 50% građana smatra da je autoritarni politički sistem dobar i veoma dobar. Drugim rečima, u crnogorskom društvu postoji snažan potencijal za autoritarnim i anti-demokratskim tendencijama, i ovo jeste razlog za zabrinutost. Na kraju, gotovo 37% građana smatra da je militaristički sistem veoma dobar ili dobar. Dakle, ekstremni oblik anti-demokratskog političkog sistema imao bi podršku od preko jedne trećine građana Crne Gore.

Analiza trenda za referentne periode (Grafikon 33) ukazuje da je preferencija ka demokratskom političkom sistemu na istom nivou kao i 2018. godine, dok jedina mjerena vrijednost koja je viša nego prije pet godina jeste sklonost ka militarističkom političkom sistemu. Ekspertski politički sistem danas uživa značajno manju podršku nego prije pet godina, a najverovatniji razlog je manje-više neuspješan eksperiment 'ekspertske vlade' nakon smjene DPS-a 2020. godine. Pozitivan nalaz jeste smanjeni broj građana koji smatraju da je autoritarni politički sistem veoma dobar.

Grafikon 32. Preferencija četiri tipa političkog sistema

Grafikon 33. Preferencija tiša političkog sistema - % Veoma dobar

U Tabeli 4, dajemo komparativan prikaz preferencije različitog tipa političkog sistema za veliki broj evropskih zemalja, a za ovu svrhu kao indikator koristimo sumu procentualnih vrijednosti da je referentni politički sistem veoma dobar i dobar.

Podaci ukazuju da autoritarni politički sistem ima najsnažniju podršku u Severnoj Makedoniji, Rumuniji, Gruziji i Crnoj Gori. Dakle, Crna Gora je komparativno pri vrhu Evrope, kada je riječ o preferenciji autoritarnog političkog sistema. Ekspertski politički sistem se najviše preferira u jugoistočnoj Evropi, a vrijednosti za Crnu Goru su i u ovom pogledu iznimno visoke. Gotovo istu sliku dobijamo i kada je riječ o militarističkom tipu političkog sistema, dakle, poslije Srbije i Sjeverne Makedonije, po hijerarhiji Crna Gora je treća po intenzitetu podrške ovom tipu političkog sistema. Preferiranje demokratskog tipa političkog sistema je mnogo snažnije u odnosu na sve ostale u svim zemljama, a varijansa između zemlja jako je mala, tako da ovaj podatak ne zaslužuje poseban komentar.

Konačno, u grafikonu 34, dajemo prosječne vrijednosti mjerenja preferencija za sve tipove političkog sistema (suma: dobar i veoma dobar), na

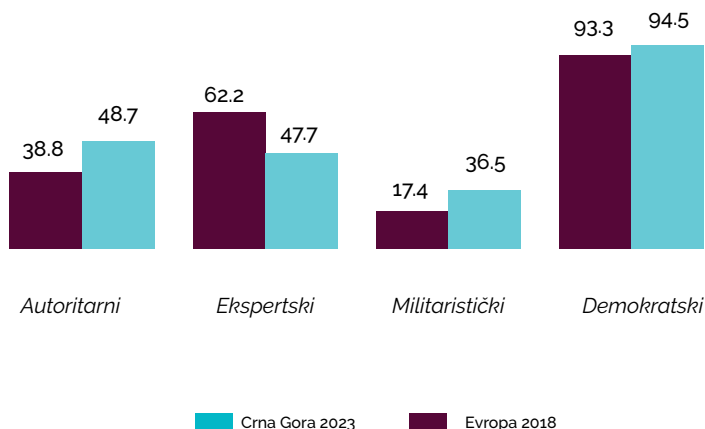
način da poredimo Evropu 2018. godine i Crnu Goru danas. Podaci jasno ukazuju da je preferencija militarističkog i autoritarnog političkog sistema u Crnoj Gori na višem nivou nego što je to u prosjeku u Evropi slučaj. S druge strane, ekspertski politički sistem uživa značajno manju podršku u Crnoj Gori. Opet, podatak o nominalnoj podršci demokratskog političkog sistema nema naročitu vrijednost jer je ona veoma, veoma visoka u čitavoj Evropi, kao i u Crnoj Gori.

Tabela 4. Preferencija četiri tipa političkog sistema – komparacija

Država	Autoritarni	Ekspertski	Militaristički	Demokratski
Albanija	23.2%	89.8%	17.0%	98.0%
Austrija	14.9%	56.9%	5.4%	95.9%
Jermenija	61.7%	69.0%	23.9%	91.8%
BiH	47.4%	75.6%	38.7%	91.7%
Bugarska	62.2%	81.1%	15.1%	93.6%
Bjelorusija	68.0%	72.6%	25.7%	93.4%
Hrvatska	40.2%	87.8%	23.1%	94.4%
Češka	27.6%	60.3%	8.9%	92.0%
Danska	21.1%	39.9%	5.2%	97.0%
Estonija	19.2%	69.9%	4.2%	93.2%
Finska	15.0%	55.3%	8.3%	93.9%
Francuska	24.4%	52.0%	13.1%	93.0%
Gruzija	77.1%	66.1%	29.8%	92.6%
Njemačka	20.3%	42.0%	1.8%	98.4%
Mađarska	22.3%	75.6%	6.9%	93.0%
Island	11.7%	56.0%	1.1%	99.0%
Italija	33.1%	41.8%	10.4%	96.7%
Litvanija	55.5%	40.1%	13.7%	90.0%
Crna Gora	74.7%	80.2%	45.9%	89.2%
Holandija	35.6%	52.0%	4.1%	96.4%
Norveška	14.8%	35.7%	4.1%	98.0%
Poljska	17.3%	67.6%	21.5%	89.9%
Portugal	54.2%	61.8%	16.3%	96.1%
Rumunija	78.6%	84.1%	37.3%	90.1%
Rusija	32.4%	37.5%	19.2%	80.8%
Srbija	66.9%	81.4%	56.9%	92.2%

Slovačka	28.7%	80.0%	15.9%	86.8%
Slovenija	29.4%	83.1%	5.3%	90.4%
Španija	25.1%	63.7%	10.1%	94.9%
Švedska	19.4%	37.3%	5.8%	98.1%
Švajcarska	20.5%	34.4%	3.9%	96.2%
Ukrajina	69.0%	54.1%	22.5%	87.5%
Sjeverna Makedonija	80.9%	87.5%	54.3%	94.4%
Velika Britanija	28.3%	55.3%	16.2%	93.9%

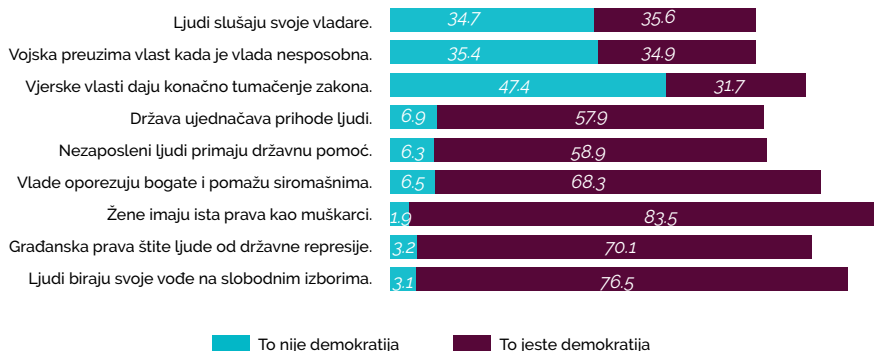
Grafikon 34. Preferencija tipa političkog sistema: Poređenje Evropa vs Crna Gora

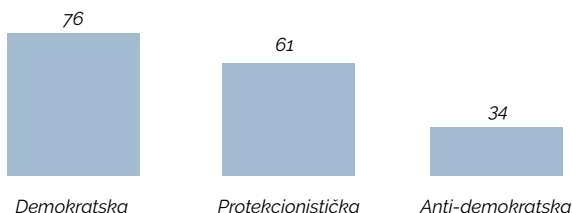
U prethodnom pitanju smo mjerili nominalnu podršku različitim tipovima političkog sistema, i utvrdili da ogromna većina građana čitave Evrope, a i Crne Gore, pruža podršku demokratskom političkom sistemu. No, postavlja se veoma važno pitanje, a to je kako zapravo građani danas razumiju demokratiju? Šta je to za njih demokratski politički sistem? Nominalna podrška demokratiji jedna je stvar, ali ovaj podatak ima smisla samo ako razumijemo šta za građane zaista znači demokratija. Ovdje, treba imati u vidu medijski i politički monopol demokratskog diskursa, gdje se u komunikaciji i institucionalnim praksama uopšte ne ostavlja prostor za alternativne političke modele, ili kako se to kolokvijalno kaže

'democracy is the only game in town'. Stoga smo mi u istraživanju, a po uzoru na EVS 2018 godine, postavili set pitanja s ciljem da utvrdimo realan nivo demokratske orijentacije, tako što smo pitali građane na koji način oni zapravo shvataju demokratiju. Hipotetički, model podrazumijeva mjerenje tri značenja demokratije. Prvo, to je autentično značenje demokratije koje podrazumijeva da je demokratija kada ljudi biraju svoje lidere na slobodnim izborima, kada građanska prava štite ljude od državne represije, i kada žene imaju ista prava kao i muškarci. Drugo, to je protekcionističko (može se reći i socijal-demokratsko) shvatanje demokratije koje podrazumijeva da je demokratija kada nezaposleni primaju državnu pomoć, država ujednačava prihode, i vlade oporezuju bogate kako bi pomogle siromašnima. Treće, to je antidemokratska orijentacija, koje se ogleda u shvatanju demokratije kao sistema u kome vojska preuzima vlast kada je vlada nesposobna, vjerske vlasti daju konačno tumačenje zakona, i kada ljudi slušaju svoje vladare. Za svih devet ajtema koji mjere različita shvatanja demokratije korišćena je desetostepena skala gdje su građani iskazivali u kojoj mjeri je svaka od navedenih istinska karakteristika demokratije. U grafikonu 35, dajemo prikaz procenta onih koji podržavaju i ne podržavaju svaki od navedenih stavova koji odražavaju shvatanje demokratije. Procenti su pojednostavljeno generisani na način da su sumirani procenti 1, 2 i 3, a skor ovih vrijednosti predstavlja procenat onih koji ne podržavaju, dok su recipročno sumirane vrijednosti 8, 9 i 10, i dobijeni procenat predstavlja one koji podržavaju navedeno shvatanje demokratije. Podaci ukazuju visok nivo podrške demokratskoj orijentaciji, ali i protekcionistička (socijal-demokratska) orijentacija uživa snažnu podršku. Treba, međutim, biti oprezan sa podacima. Naime, komparativno, reklo bi se da anti-demokratska orijentacija ima nejaku podršku. No, treba reći da u prosjeku tri ajtema, antidemokratska orijentaciju uživa podršku trećina građana Crne Gore. Uistinu, jednak, ili čak veći je broj koji na istim ajtemima oponiraju anti-demokratskim shvatanjima, ali i dalje, možemo reći da je svaki treći građanin Crne Gore antidemokratski orijentisan. Radi jasnog prikaza ovog nalaza, prilažemo nalaz na grafikonu 36.

Grafikon 35. Različita shvatanja demokratije

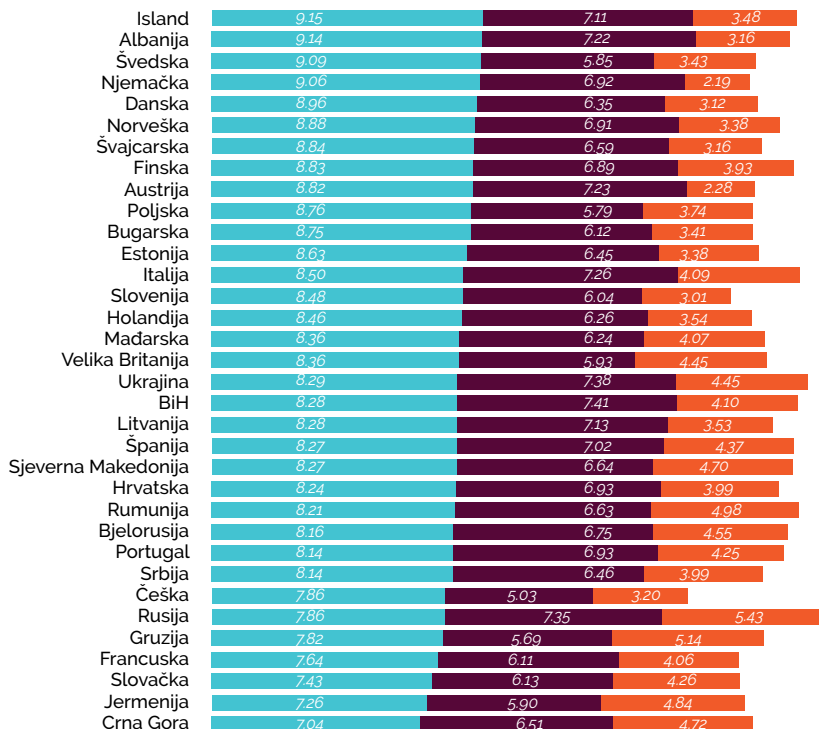

Grafikon 36. Ukupan nivo podrške tri tipa shvatanja demokratije

U Grafikonu 37, prilažemo srednje vrijednosti za veliki broj evropskih država u cilju da procijenimo komparativno različita shvatanja demokratije, primarno, da utvrdimo rezultate mjerenja u Crnoj Gori sa ostalim zemljama. Podaci su, iskreno, poražavajući. Najniži nivo demokratske orijentacije mjerimo upravo u Crnoj Gori, a najviši nivo mjerimo u zemljama Skandinavije i Njemačkoj, uz jedno 'iznenađenje', a to je Albanija. Protekcioniističko shvatanja demokratije je najizraženije u BiH, Rusiji i Ukrajini, a najmanje izraženo u Češkoj, Gruziji i Poljskoj. Kada je riječ o Crnoj Gori, ona je relativno 'visoko' i u ovom pogledu. I kada je riječ o antidemokratskoj orijentaciji, Crna Gora je veoma visoko, i odmah iza Rusije, Gruzije, Rumunije i Jermenije. U ovom pogledu, najmanje antidemokratski su nastrojene Njemačka, Austrija, Slovenija i Danska. Dakle, zaključujemo da je autentična demokratska orijentacija u Crnoj Gori na veoma niskom nivou, te da je nivo anti-demokratske orijentacije veoma izražen.

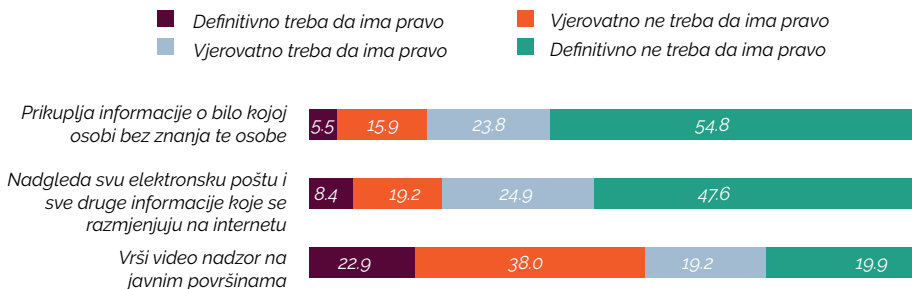
Grafikon 37. Tri tipa shvatanja demokratije - komparacija

Demokratija je danas, svi podaci idu u prilogu tome, ugrožena. Ukupan nivo povjerenja u demokratiju i demokratske institucije je u padu, a ekspanzija antidemokratskih pokreta, stavova i lidera je veoma rasprostranjena. Jedna od, po demokratiju, najopasnijih tendencija jeste uvođenje kontrolnih mehanizama represije prema građanima, i to od strane 'demokratskih' institucija države. Mjerama kontrole i nadzora, a u ime 'demokratije', ugrožavaju se demokratska prava i slobode građana, u sve ekstenzivnijem obliku u jeku novih tehnologija i jačanju digitalnog društva. Stoga je jedno od pitanja u kojoj mjeri građani Crne Gore, a i drugih zemalja, opravdavaju savremene metode kontrole koje navodno demokratska, a u suštini represivna država primjenjuje danas. U Grafikonu 38, priloženi su podaci istraživanja koji ukazuju na stavove

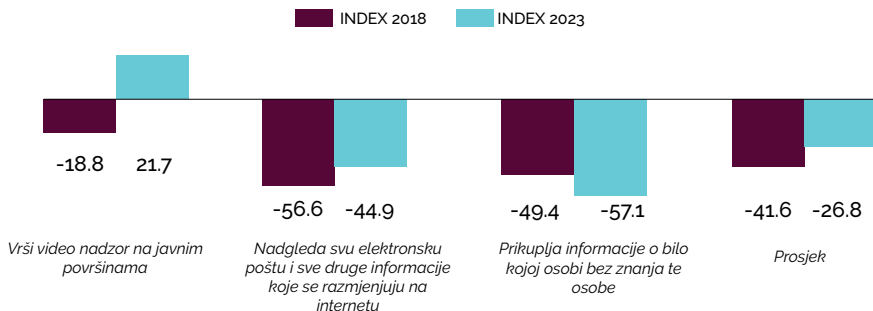
građana kada je riječ o opravdanosti navedenih mjera nadzora koje Vlada potencijalno može da sprovodi. Podatak ukazuje da građani većinski opravdavaju video nadzor na javnim površinama. No, kumulativno, gotovo 28% građana opravdava kontrolu elektronske pošte, uz preko 205 građana koji opravdavaju prikupljanje informacije o osobama bez njihovog znanja. Dakle, mjere nedemokratske kontrole se u nemaloj mjeri opravdavaju.

Grafikon 38. Vlada treba da ima pravo

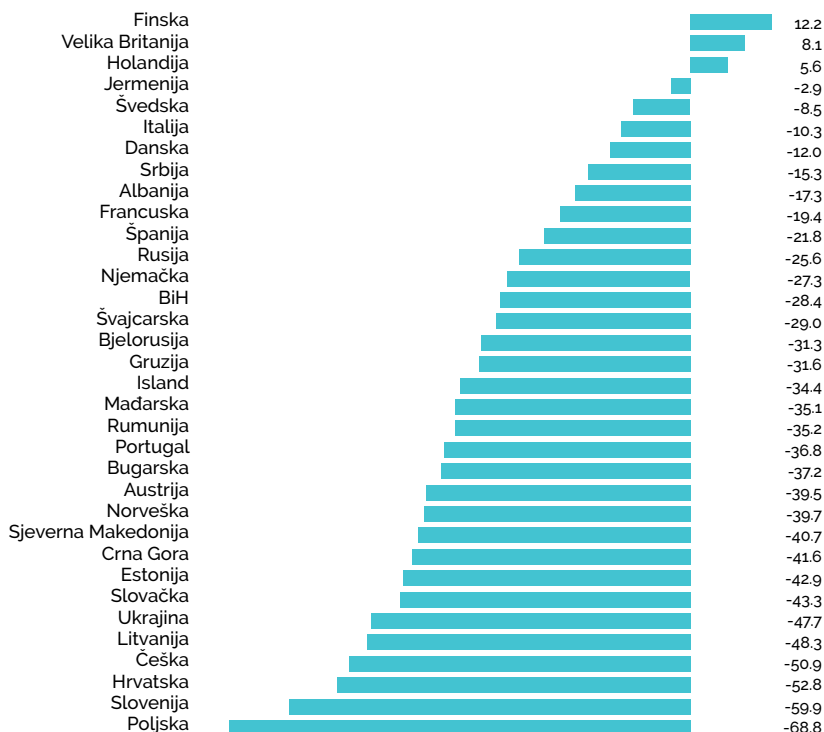
U Grafikonu 39, prilažemo indeksirane vrijednosti (suma % Vlada ima pravo, minus suma % Vlada nema pravo) kako bi uporedili stav građana po ovim pitanjima danas u odnosu na 2018 godinu. Podaci ukazuju da se danas video nadzor u značajnoj mjeri više opravdava nego prije pet godina. Nešto viši stepen opravdanja danas nego prije pet godina mjerimo i kada je riječ o prikupljanju ličnih informacija o ljudima bez njihovog znanja. Jedini indikator gdje mjerimo negativne trend smanjenja opravdavanja jeste nadgledanje elektronske pošte i interneta.

Grafikon 39. INDEX - Opravdanost mjera nadzora

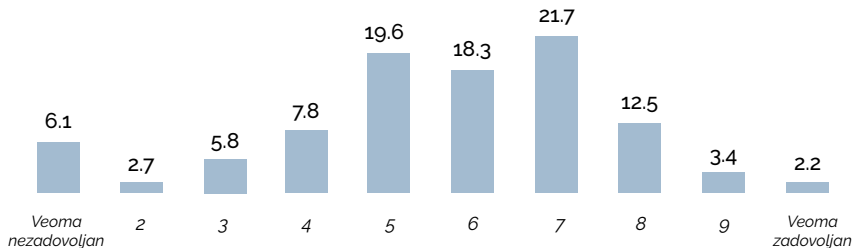
Konačno, u grafikonu 40, prilažemo komparativno vrijednosti mjerenja za Evropske zemlje. Numerička vrijednost predstavlja prosječnu vrijednost na tri indikatora koja su sumirana na gore opisan indeksiran način. Podaci ukazuju da samo tri zemlje (Finska, Velika Britanija i Holandija), bilježe veći broj građana koji opravdavaju, negoli onih koji ne opravdavaju nadzor. U svim ostalim zemljama ne postoji većinska podrška nadzoru. Najniži stepen opravdanja nadzora mjerimo u Poljskoj, potom u Sloveniji i Hrvatskoj. U Crnoj Gori, po ovom podatku, za 44% građana je više onih koji ne odobravaju u odnosu na one koji odobravaju nadzor, u odnosu na referentan broj onih koji odobravaju nadzor. Međutim, referentni podatak danas u odnosu na 2023. godinu, kao što smo prikazali u grafikonu 39, ukazuje da danas građani Crne Gore u prosjeku u značajno većoj mjeri (15% razlika) odobravaju mjere nadzora nego prije pet godina, što će reći da odobravanje mjera kontrola i nadzora od strane Vlade vremenom dobijaju na legitimitetu.

Grafikon 40. INDEX – Opravdanost mjera nadzora

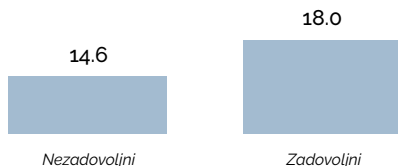
Narednim pitanjem mjerili smo stepen zadovoljstva demokratijom, tačnije, građani su odgovarali na pitanje u kojoj mjeri su zadovoljni demokratijom u Crnoj Gori. Za mjerenje smo koristili desetostepenu skalu, a odgovore prilažemo u grafikonu 41.

Grafikon 41. Zadovoljstvo demokratijom u zemlji

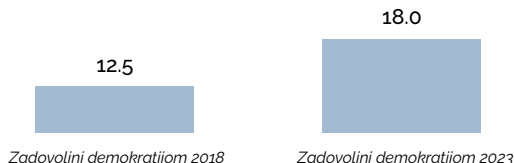
Podatak ukazuje da je zadovoljstvo 'umjereno', a kumulativno, ukoliko sumiramo vrijednosti 8.9 i 10, možemo reći da mjerimo 18% zadovoljnih, te ako saberemo vrijednosti od 1 do 3, bilježimo 14.6% nezadovoljnih (Grafikon 42).

Grafikon 42. INDEX zadovoljstva demokratijom

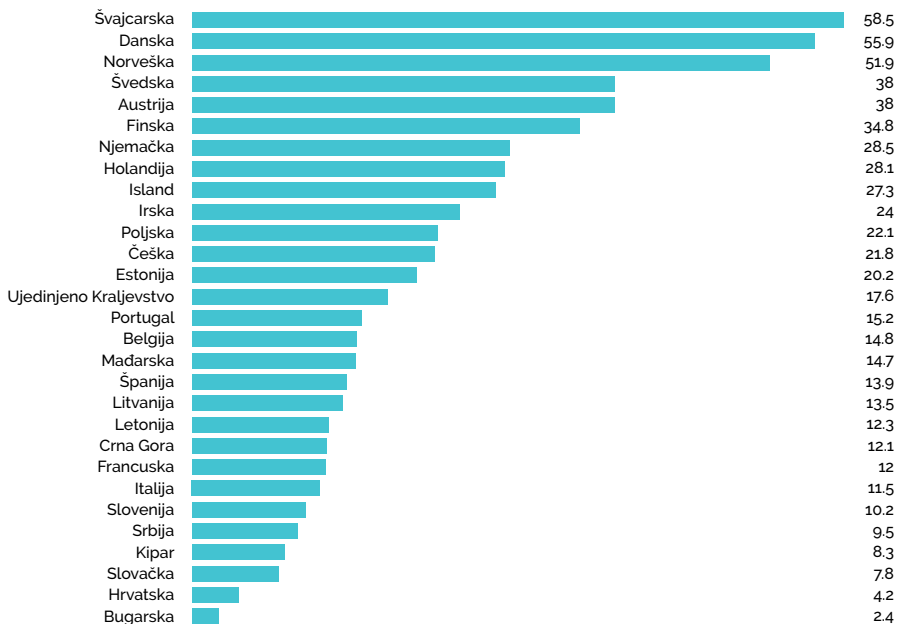
U poređenju sa 2018. godinom (ESS) procjena kumulativnog procenta zadovoljstva ukazuju da su građani Crne Gore danas nešto više zadovoljni demokratijom nego što je tada bio slučaj (grafikon 43).

Grafikon 43. Zadovoljstvo demokratijom – trend

Konačno, u grafikonu 44, dajemo komparativni prikaz zadovoljstva demokratijom u Evropi, a podatak je iz 2018. godine (ESS). Najzadovoljniji demokratijom su Švajcarci i, kao po pravilu, građani koji žive u Skandinavskim zemljama. Najniži nivo zadovoljstva demokratijom mjerimo u jugoistočnoj Evropi, i zemljama regiona, uključujući i Crnu Goru. Od zapadnih zemalja, nizak stepen zadovoljstva demokratijom mjerimo u Francuskoj i Italiji.

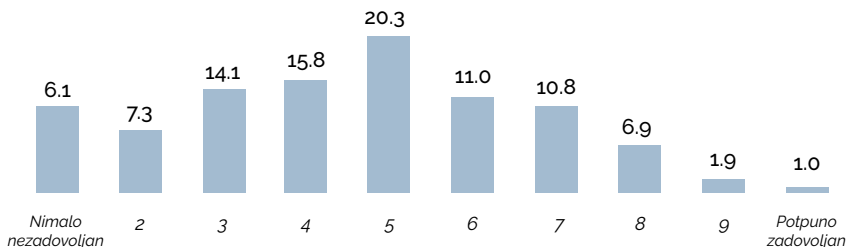
Grafikon 44. Zadovoljstvo demokratijom - komparacija

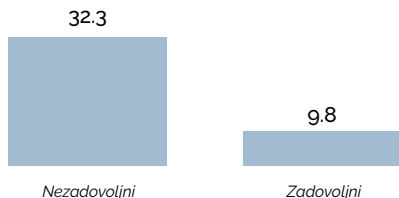
Posljednje pitanje u ovom segmentu istraživanja metodički je moglo ići i na početku poglavlja, ali smo odlučili da ga iz didaktičkih razloga predstavimo u zaključnom delu. Pitanje se tiče zadovoljstva političkim sistemom, tačnije, načinom na koji politički sistem funkcioniše. Za mjerenje smo, takođe, koristili desetostepenu skalu, a rezultate mjerenja prilažemo u grafikonu 45. I vizuelno, i numerički, možemo reći da dominira 'osrednji' nivo zadovoljstva. Međutim, ukoliko indeksiramo vrijednosti (suma 8,9,10 kao mjera zadovoljstva, minus suma 1,2,3 kao mjera neza-

dovoljstva), očito je da je broj/procent nezadovoljnih značajno veći od broja zadovoljnih. Prema tome, možemo reći da u Crnoj Gori dominira nezadovoljstvo načinom na koji politički sistem funkcioniše (Grafikon 46).

Grafikon 45. Zadovoljstvo načinom na koji politički sistem funkcioniše

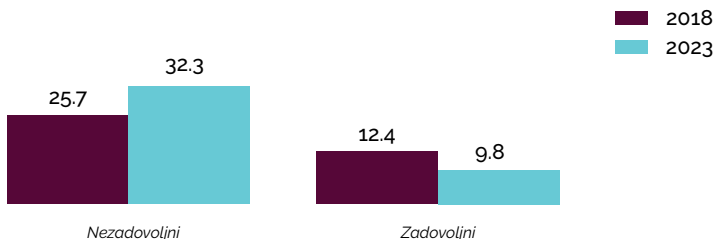

Grafikon 46. INDEX zadovoljstva političkim sistemom

Ukoliko uporedimo podatke koji ukazuju na nivo (ne)zadovoljstva danas u odnosu na 2018. godinu (Grafikon 47). Podaci ukazuju da je i nezadovoljstvo, i zadovoljstvo na nešto nižem nivou, tačnije, stepen zadovoljstva političkim sistemom se 'pomjerio' ka sredini.

Grafikon 47. INDEX zadovoljstva političkim sistemom - Trend

Konačno, prilažemo podatke mjerenja (ne)zadovoljstva političkim sistemom komparativno, upoređujući Crnu Goru sa ostalim zemljama Evrope (Grafikon 48). Za ovu svrhu, opet, formirali smo jednostavan INDEX koji označava razliku između procenta zadovoljnih (suma 8,9,10) i onih koji su nezadovoljni (suma 1,2,3). Podatak ukazuje da je Zapadnim i skandinavskim zemljama zadovoljstvo veće od nezadovoljstva, međutim zabrinjava podatak da je u većini evropskih zemalja stepen nezadovoljstva viši od stepena zadovoljstva. Najviši stepen nezadovoljstva političkim sistemom mjerimo u jugoistočnoj Evropi, a interesantno je da najvišu vrijednost mjerimo u Hrvatskoj. Crna Gora u ovom pogledu bilježi vrijednosti koje, komparativno, i nisu tako niske kao u nekim zemljama gdje bi demokratija 'trebala' biti (ili realno jeste) na višem nivou.

Grafikon 48. INDEX zadovoljstva političkim sistemom – komparacija

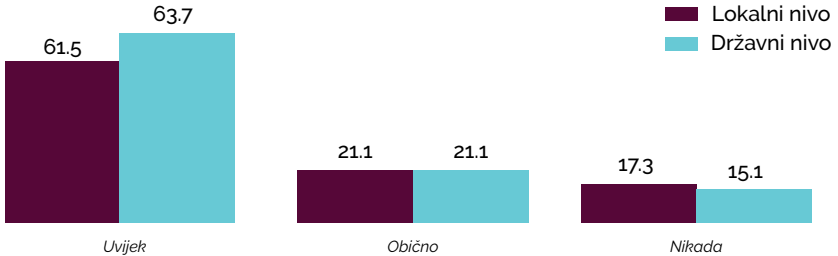

POLITIČKA PARTICIPACIJA

Pre nekih 2400 godina, Perikle je rekao: 'Pojedinci koji nemaju interesovanja za javne stvari, mogu se po svom karakteru smatrati, ako ne štetnim, onda svakako beskorisnim³. Inače su Stari Grci, one koje ne učestvuju u politici nazivali 'idiotima' (ἰδιώτης), a autentičnom tumačenju ova riječ ima značenje 'svoj' ili 'privatan', dakle, suprotno od 'javan', a inače ovo je prvobitno značenje same riječi idiot koja danas ima generalizovano naglašeno negativno značenje. Stoga ovo poglavlje u Izvještaju ima centralno mjesto u našem istraživanju. Sva ostala poglavlja, zapravo, jesu na neki način u funkciji što boljeg razumijevanja podataka koji se tiču političke participacije. Učešće građana u politici je ključna pretpostavka i uslov za funkcionisanje demokratskog društva. Sama ideja demokratije podrazumijeva da su građani nosioci legitimiteta, i da na njihovom izboru počiva odgovornosti i funkcionisanje vlasti. No, participacija građana u političkom životu mnogo je više od samog glasanja na izborima. Ona podrazumijeva i članstvo u političkim organizacijama, javnim debatama i raspravama o političkim pitanjima, ali i na spremnost na proteste kako bi se iskazala volja većine, ili dijela građana. Stoga smo mi važan set pitanja u ovom istraživanju posvetili sa ciljem da se izmjere različiti aspekti političke participacije.

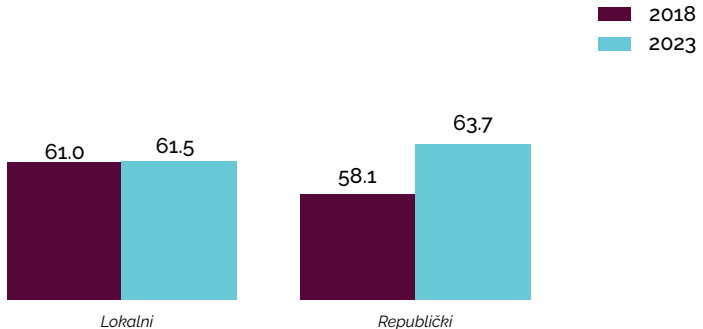
Prvi indikator, ujedno i najopštiji i najuobičajeniji jeste glasanje na izborima, dakle, jednostavno, u kojem procentu građani izlaze na birališta. Podatke o izlaznosti imamo, naravno, za sve izborne cikluse, ali u ovom istraživanju pitali smo građane generalno da li izlaze na lokalne i republičke izbore. U grafikonu 49 prilažemo podatke o izlaznosti koju su nam sami građani prijavili u istraživanju.

Grafikon 49. Izlaznost na izborima

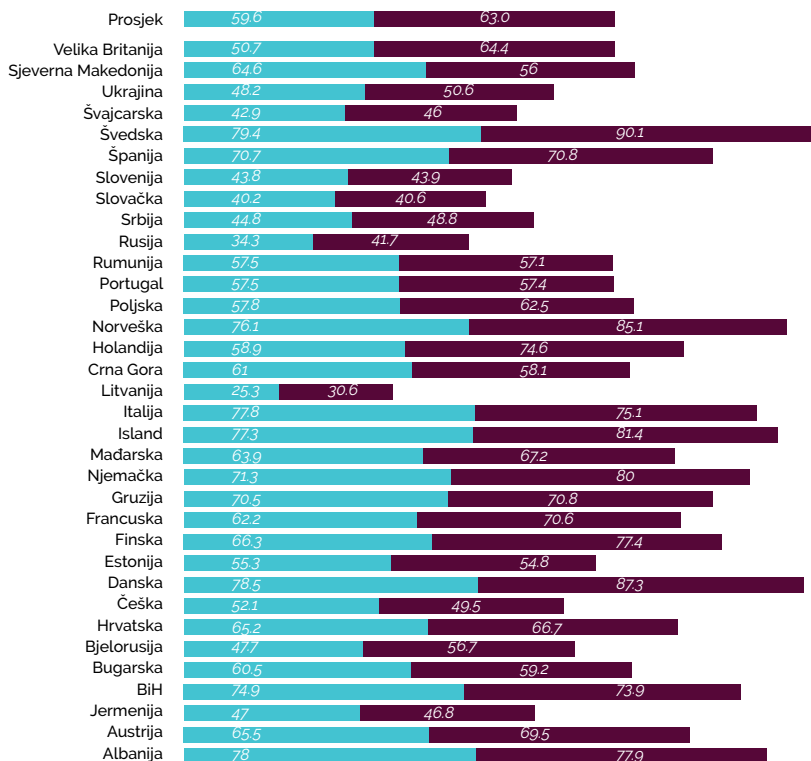
Prijavljeni procenat odgovara realnoj izlaznošću, ukoliko se ima u vidu da se procenat onih koji kažu 'uvek' može uvećati sa određenim brojem onih koji kažu 'obično'. Ukoliko uporedimo podatke danas sa israživanjem od prije pet godina (Grafikon 50), možemo vidjeti da je izlaznost na republičkom nivou nešto viša, dok je izlaznost na lokalnom nivou na istom nivou kao i tada.

Grafikon 50. Izlaznost – TREND

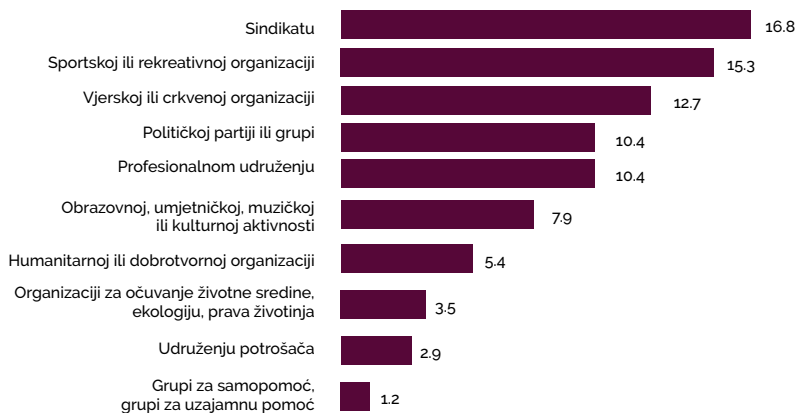
U Grafikonu 51 dajemo prikaz izlaznosti u zemljama Evrope. Podaci ukazuju da Crna Gora ne odstupa značajno od evropskog prosjeka po ovom parametru.

Grafikon 51. Izlaznost u Evropi – komparativno

Drugi indikator političke participacije jeste pripadnost društvenim organizacijama. Ovaj kriterijum se nerijetko uzima i kao mjera socijalnog kapitala, ali ga mi tretiramo u okviru političke participacije imajući u vidu da pripadnost društvenim organizacijama, uistinu, jeste mjera političke i društvene participacije u širem smislu. U grafikonu 52, prilažemo podatke procentualnog pripadanja svim društvenim i političkim organizacijama koje su bile predmet mjerenja. Podaci ukazuju da procentualno pripadanje organizacijama u Crnoj Gori nije impresivno. Analiza trenda (grafikon 53), međutim, ukazuje da se članstvo u organizacijama značajno povećalo u posljednjih pet godina, a u najvećoj meri je to slučaj sa članstvom u sindikatima, političkim partijama, profesionalnim udruženjima, sportskim i vjerskim organizacijama.

Grafikon 52. Članstvo u organizacijama

Grafikon 53. Članstvo u organizacijama – TREND

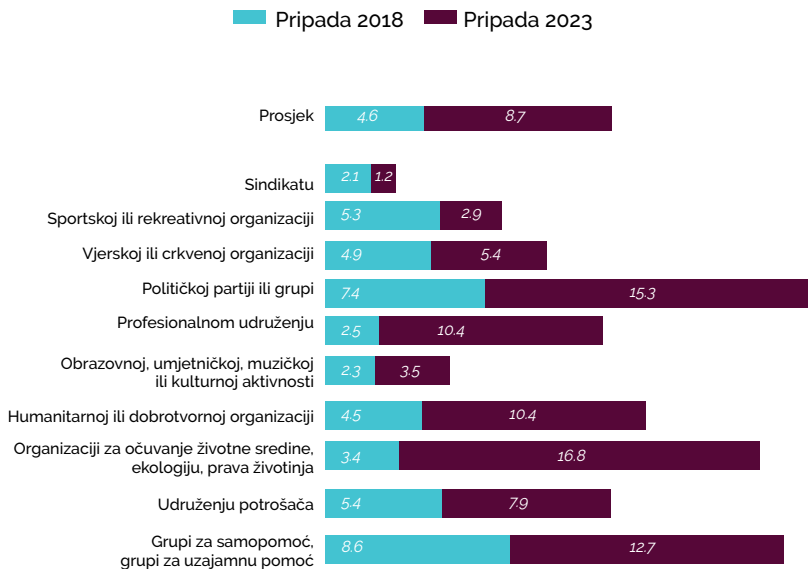
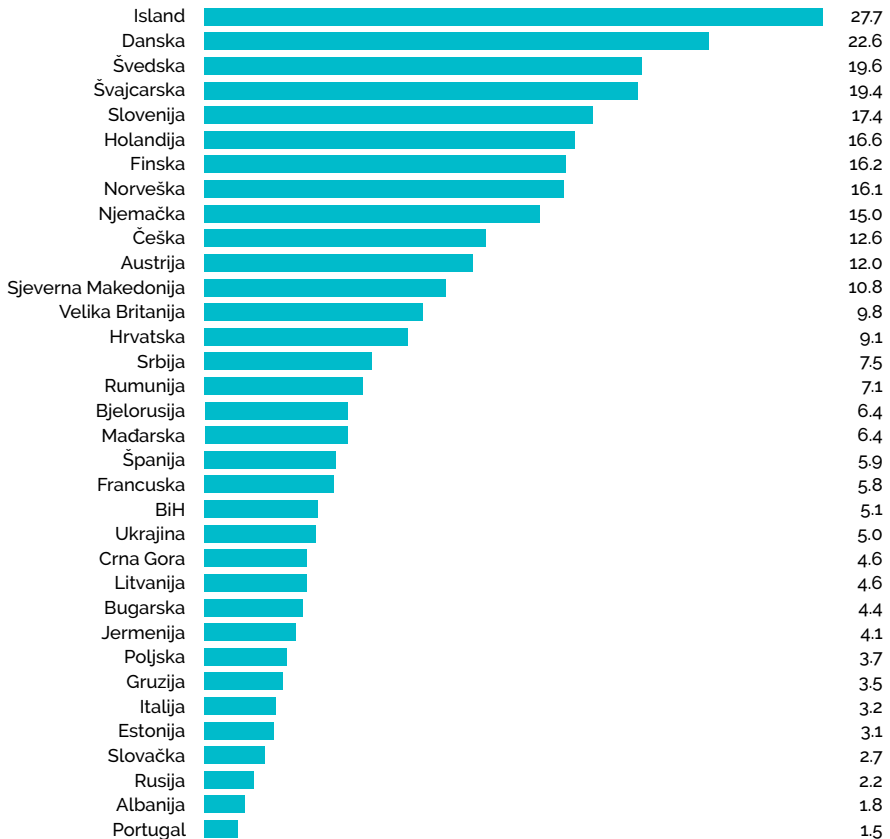

Tabela 5. Članstvo u organizacijama u Evropi

Država	Vjerskoj ili crkvenoj organizaciji	Obrazovnoj, umjetničkoj, muzičkoj ili kulturnoj aktivnosti	Sindikatu	Političkoj partiji ili grupi	Organizaciji za očuvanje životne sredine, ekologiju, prava životinja	Profesionalnom udruženju	Sportskoj ili rekreativnoj organizaciji	Humanitarnoj ili dobrotvornoj organizaciji	Udruženju potrošača	Grupi za samopomoć, grupi za uzajamnu pomoć
Albanija	2.8	3.1	0.2	1.9	1.6	1.4	2.8	2.3	0.3	1.6
Austrija	32.3	14.4	12.4	7.5	4.3	7	27	8.7	2.5	4.3
Jerermenija	5	8.5	2.1	5.9	3.1	4	6.2	4.3	0.9	1.3
BiH	13	6.3	3.2	5.2	2.7	2.3	12.1	4.6	0.1	1.8
Bugarska	4.2	6.8	6.3	5.6	2.6	4	7.8	3.6	0.5	2.9
Bjelorusija	7.6	3.6	39.8	1.6	0.9	3.3	4	2	0.5	0.9
Hrvatska	19.2	10.3	7.9	7.3	5.3	6.1	19.9	10.5	2.2	2.6
Češka	11.9	19.2	7.9	5.4	12.2	10.1	37.8	9.9	4.5	6.7
Danska	59.4	13.4	52.2	5	12.6	10.7	43.1	18.9	6	4.9
Estonija	5.6	6.7	2.5	2.4	1.5	2.8	6.3	1.5	0.1	1.1
Finska	29.7	17.2	40.4	6.7	7.2	11	29.7	14.5	2	3.9
Francuska	4.9	9.5	5.2	2	3.9	4	18.6	7.2	1.4	1.7
Gruzija	8.5	4.8	4.1	3.5	2.2	2.2	3.3	2.4	1.8	2
Njemačka	33.4	18	13.6	3.6	8.1	10.2	42.1	12.4	1.3	7.4
Mađarska	16.6	9.8	4.2	1.8	4.7	6	11.8	4.7	0.9	3
Island	61.1	19.8	63	18.4	11.2	20.4	35.1	27.6	9.6	10.4
Italija	5.1	4.6	2.7	1.4	2.2	2.4	7.3	5.3	0.3	0.7
Litvanija	10.4	7.4	5.7	3.3	1.6	3.8	8.2	2.9	0.1	2.5
Crna Gora	8.6	5.4	3.4	4.5	2.3	2.5	7.4	4.9	5.3	2.1
Holandija	24.6	21.6	15.3	5.1	18.7	9.9	44.6	14.3	8.5	2.9
Norveška	23.3	14.3	35.2	8.6	6.2	13.7	32.9	18.6	5.6	2.8
Poljska	8.1	5.2	5	1.3	2.3	3.5	4.7	4.8	0.5	1.6
Portugal	3.6	2.2	1.3	0.6	1.1	0.3	2.7	2.9	0.1	0.3
Rumunija	22.5	8.2	7.6	3.8	4.9	3.9	8.6	5.3	1.6	4.6
Rusija	2.9	4.1	4.9	0.9	0.8	1.9	4	1.3	0.5	0.4
Srbija	17.2	8.4	6.4	10.1	3.3	4.2	13.1	5.5	3.1	3.7
Slovačka	6.9	2.3	4.5	0.8	1.1	1.6	7.1	1.7	0.4	0.4
Slovenija	34.9	22.9	12.7	3.8	13.4	14.3	34.7	22.5	3.6	11.1
Španija	6.5	8.6	6.2	4	5	4.9	11	8.1	2.1	2.3
Švedska	28.6	16.1	41.9	7.1	13	11.5	39.5	23.2	10.8	4
Švajcarska	39.3	26	9.3	7.6	20	22.5	41.3	17.7	6.1	4.5
Ukrajina	10.3	6.2	8.9	3.5	1.3	4	5	7.1	0.4	3.3
S. Makedonija	14.8	13.5	7.1	12.9	8.9	6.7	17	16.5	2.3	8.6
Velika Britanija	14.2	13.8	8.8	4	7.1	12.3	22.1	11	0.8	4.3

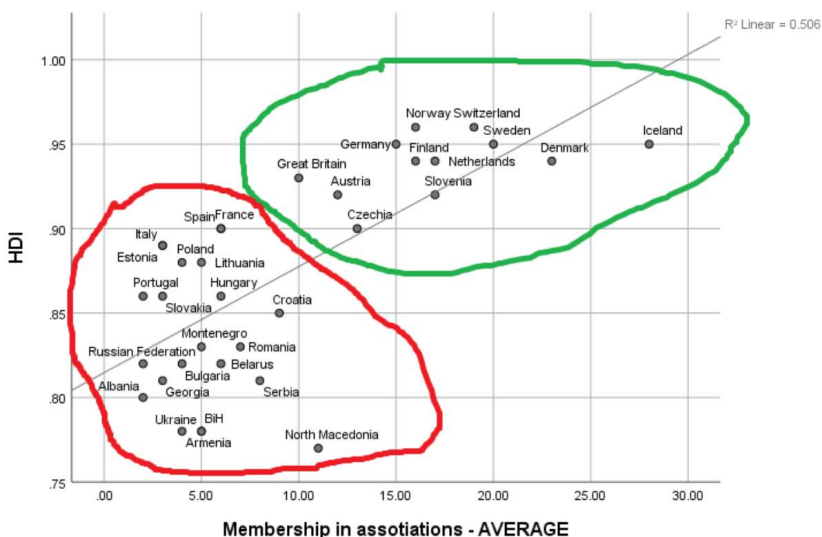
U tabeli 5, prilažemo komparativno mjerenje članstva u organizacijama u Evropi, a u grafikonu 54 prosječne vrijednosti na svih deset indikatora za sve zemlje za koje imamo podatke. Opet, možemo reći da je najviši nivo članstva u organizacijama u Skandinavskim zemljama, Švajcarskoj, a ovog puta je i Slovenija visoko rangirana. Crna Gora je relativno nisko rangirana, sa 4.6 procenata građana koji u prosjeku pripadaju nekoj organizaciji (da podsjetimo, danas u odnosu na prije pet godina to je gotovo dvostruko više). Najniži nivo pripadanja organizacijama mjerimo u istočnoj i jugoistočnoj Evropi.

Grafikon 54. Članstvo u organizacijama u Evropi: prosječna vrijednost - komparacija

No, samo još jednom da istaknemo zašto je članstvo u organizacijama važno. U skateru 2 dajemo prikaz korelacije između članstva u organizacijama i Indeksa humanog razvoja. Podatak nedvosmisleno ukazuje da postoji linearna veza, te da što je viši stepen članstva u organizacijama, to je i viši HDI. Stoga su Skandinavske i Zapadne demokratije značajno naprednije od ostalih zemalja. Dakle, povišen stepen članstva u organizacijama u Crnoj Gori, bio bi više nego poželjan jer je to indicacija ukupnog društvenog razvoja.

Skater 2 Korelacija između članstva u organizacijama i HDI

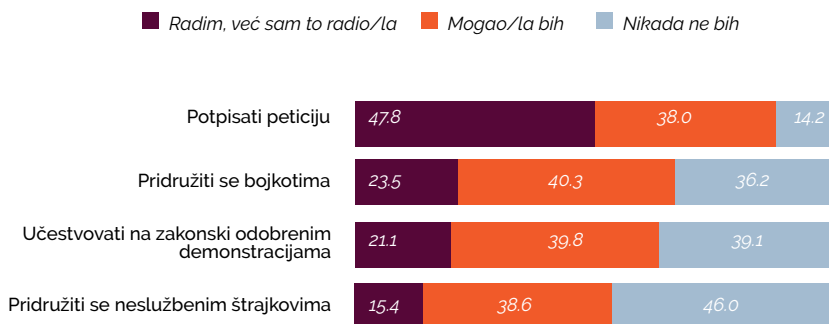

Građanski kapacitet za političkom participacijom se mjeri, između ostalog, i sa spremnošću da građani slobodno izraze nezadovoljstvo, i učestvuju u protestima putem kojih se zalažu i bore za svoja prava. Stoga je naš poslednji segment u mjerenju političke participacije, protestna participacija. U literaturi, za isti koncept i način na koji smo mi mjerili nerijetko je korišćen termin 'nekonvencionalna politička participacija' kao i 'politički aktivizam'. Mi smo se opredijelili za termin protestna participacija, prvo zato što je veoma teško odrediti šta je 'konvencionalno' a šta nije, drugo, stoga što je 'politički aktivizam' preširok termin, i treće stoga što

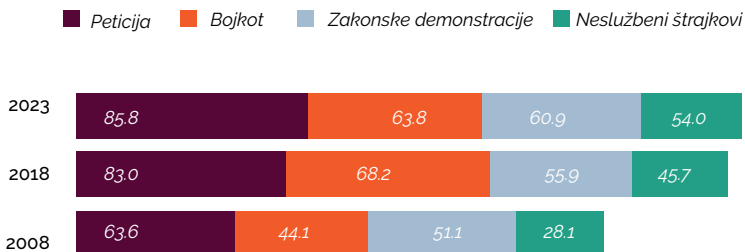
sva četiri ajtema koja su predmet mjerenja zapravo upućuju na različite vrste protestnog ponašanja. Četiri ajtema o kojima je reč u istraživanju su korišćena na način da su građani pitani da li su, odnosno da li bi, ili nikada ne bi preduzimali četiri oblika političke akcije. Pritom, skala je gutmanova, dakle, svaki sljedeći oblik političke akcije je radikalniji od prethodnog. U grafikonu 55, dajemo prikaz osnovne distribucije na sva četiri ajtema. Podaci inicijalno ukazuju na relativno visok nivo protestne participacije. Gotovo polovina građana je nekada potpisala peticiju, a još 38% izražava stav da bi mogao/la potpisati. Bojkot je upražnjavao gotovo svaki četvrti građanin/ka Crne Gore, uz preko 40% koji to nisu radili, ali su spremni na ovaj oblik političke akcije. Dodatno, više nego svaki peti građanin je učestvovao u zakonski odobrenim demonstracijama, dok, 40% iskazuje spremnost na to. Na kraju, preko 15% građana-ki je učestvovalo u neslužbenim štrajkovima, a još gotovo 40% iskazuje mogućnost da to uradi. Dakle, dobijene vrijednosti su numerički visoke.

Ukoliko analiziramo trend za tri perioda istraživanja (Grafikon 56), možemo vidjeti da su vrijednosti nešto više nego pre pet godina, i značajno više nego 2008. godine. Dakle, nivo spremnosti na protestnu participaciju se u posljednjih pet godina nije značajno povećao, ali jeste značajno viši nože prije petnaest godina.

Grafikon 55. Protestna participacija

Grafikon 56. Protestna participacija – SUMA: radio je i mogao-la bi – Trend

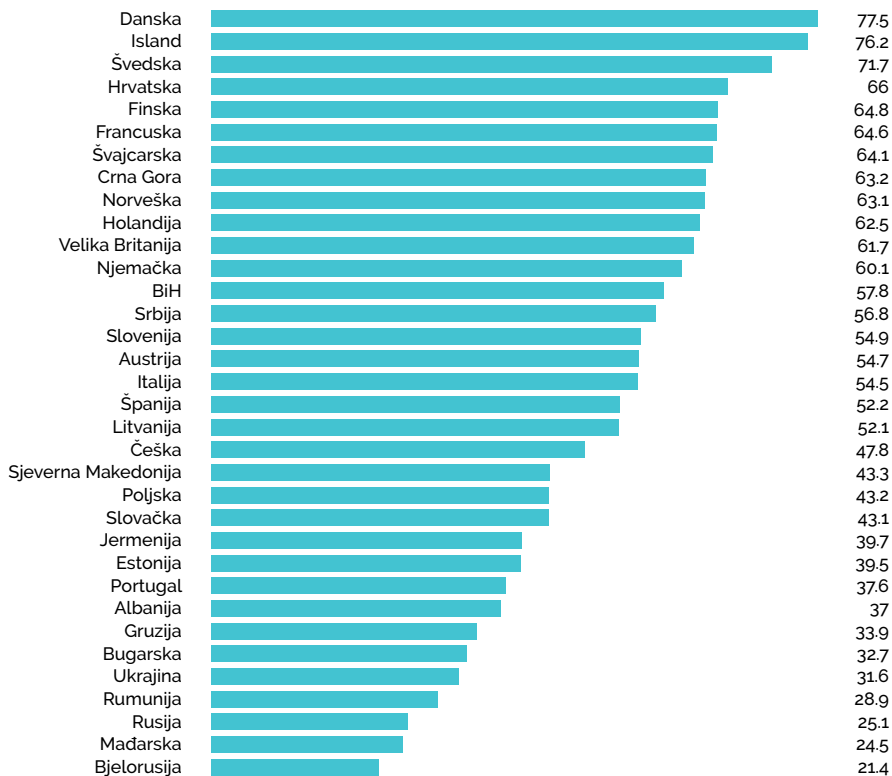
U Tabeli 6, dajemo prikaz mjerenih vrijednosti 2018. godine za evropske zemlje, a u grafikonu 57 prilažemo srednju vrijednost na sva četiri ajtema kako bi utvrdili relativno mjesto koje Crna Gora zauzima. Kao po pravilu, najvišu ocjenu imaju Skandinavske i neke Zapadne zemlje, ali ovog puta mjerimo naročito visoku vrijednost u Hrvatskoj, a Crna Gora se po ovom parametru nalazi relativno 'visoko', te zaključujemo, spremnost na protesnu participaciju u Crnoj Gori je na visokom nivou, i po ovom parametru Crna Gora se je visokorangirana u čitavoj Evropi.

Tabela 6. Protestna participacija u Evropi

Država	Peticija	Bojkot	Zakonske demonstracije	Neslužbeni štrajkovi
Albanija	62.3%	36.7%	45.4%	3.4%
Austrija	84.0%	51.7%	54.2%	28.9%
Jermenija	46.1%	31.4%	50.1%	31.3%
BiH	77.6%	54.3%	58.9%	40.3%
Bugarska	45.1%	21.5%	43.0%	21.0%
Bjelorusija	32.4%	15.0%	28.0%	10.4%
Hrvatska	85.6%	62.2%	64.7%	51.4%
Češka	70.9%	34.0%	54.5%	31.7%
Danska	87.1%	74.1%	77.0%	71.8%
Estonija	57.4%	33.2%	44.2%	23.2%
Finska	87.2%	73.5%	65.2%	33.4%
Francuska	87.1%	62.7%	72.3%	36.4%

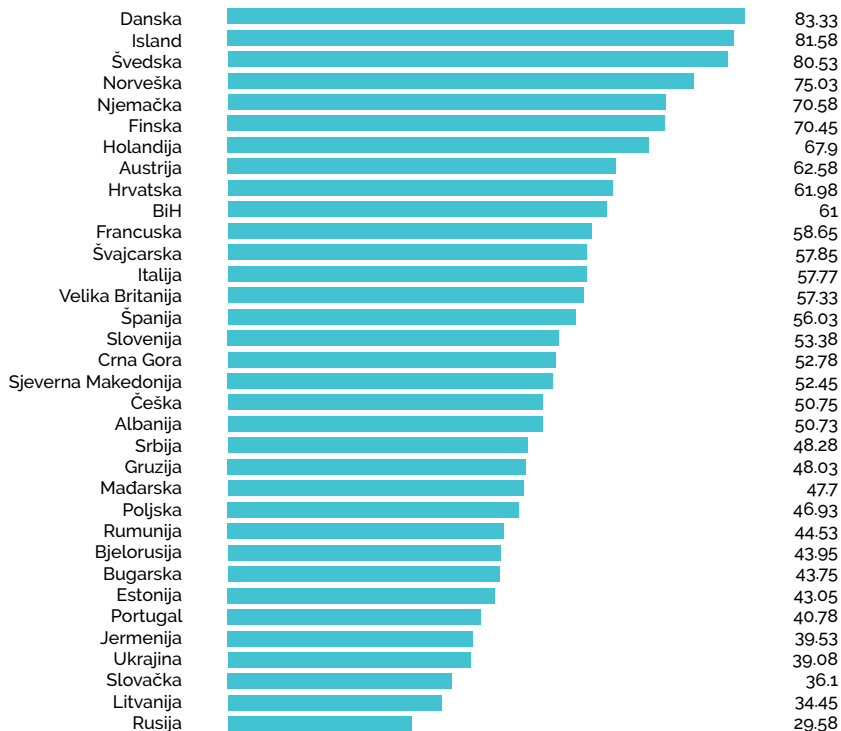
Gruzija	49.7%	29.8%	34.4%	21.5%
Njemačka	86.1%	50.9%	72.5%	30.7%
Mađarska	39.0%	18.5%	27.8%	12.5%
Island	92.7%	89.7%	85.5%	37.0%
Italija	74.5%	41.5%	69.3%	32.7%
Litvanija	65.4%	52.9%	57.0%	33.1%
Crna Gora	83.0%	68.2%	55.9%	45.7%
Holandija	91.2%	62.5%	63.2%	32.9%
Norveška	91.1%	62.0%	78.4%	20.6%
Poljska	69.6%	30.8%	50.2%	22.2%
Portugal	55.6%	30.2%	47.0%	17.5%
Rumunija	45.2%	18.2%	40.9%	11.0%
Rusija	36.7%	17.7%	34.1%	11.8%
Srbija	75.5%	54.4%	53.6%	43.7%
Slovačka	71.8%	38.8%	41.1%	20.6%
Slovenija	69.1%	54.9%	57.2%	38.4%
Španija	68.0%	32.3%	68.9%	39.5%
Švedska	94.9%	79.0%	80.2%	32.8%
Švajcarska	93.5%	64.0%	70.6%	28.2%
Ukrajina	49.2%	22.7%	39.8%	14.5%
Sjeverna Makedonija	51.7%	45.2%	48.9%	27.3%
Velika Britanija	91.2%	59.2%	58.6%	37.6%

Grafikon 57. Protestna participacija – Srednja procentualna vrijednost na četiri ajtema

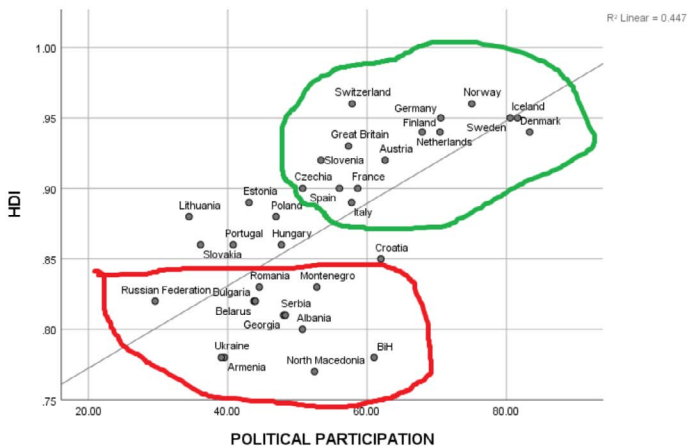

Konačno, kreirali smo indeks političke participacija na način što smo izračunali srednju vrijednost: izlaznost na lokalnim izborima, izlaznost na republičkim izborima, članstvo u organizacijama (%suma članovi) i skora protestne participacije. Podatke prilažemo u grafikonu 58. Podaci, ako i na većini prethodnih parametara, ukazuju da je najviši nivo političke participacije u zemljama Skandinavije i na Zapadu, a ovog puta, najniže vrijednosti mjerimo u Rusiji i Istočnoj Evropi. U Crnoj Gori mjerimo 'srednji nivo' političke participacije, tačnije, Crna Gora zaostaje za većinom zemalja zapadne Evrope, ali ima visok rejting u odnosu na Istočnu i Jugoistočnu Evropu. Konačno, koliki je značaj političke participacije možemo vidjeti u skateru 3, dakle, zemlje koje imaju visok nivo političke participacije, imaju i visoke vrijednosti Indeksa humanog razvoja, i obrnuto.

Grafikon 58. Politička participacija – INDEX

Skater 3. Korelacija između političke participacije i HDI

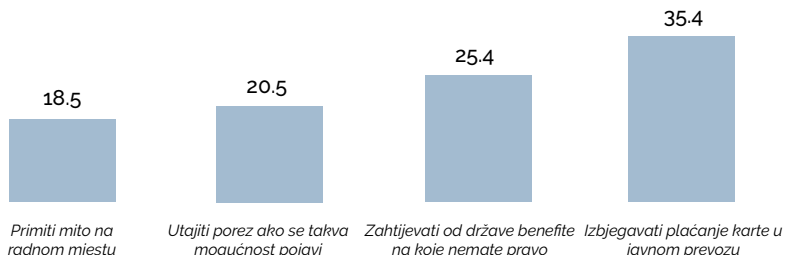

Jedan od deficita koji je veoma učestao u zemljama koje nemaju naglašenu demokratsku tradiciju jeste pravna država i vladavina prava. Crna Gora u ovom pogledu prati obrasce postkomunističkih zemalja, odnosno, vladavina prava ne prati efektivno razvoj političkih institucija. Usljed toga, javljaju se značajni problemi u funkcionisanju ekonomije, ali i čitavog političkog sistema. U Izveštajima o napretku na putu ka EU, godinama unazad najveće opterećenje za Crnu Goru jesu poglavlja 23 i 24, koja immanentno insistiraju na vladavini prava, a korupcija je u ovom pogledu jedan od najvećih društvenih problema. U literaturi postoji čitav niz faktora na kojima se insistira kada je reč o vladavini prava u nekoj zemlji. Mi ćemo na ovom mjestu da se bavimo jednim kulturološkim koji se može identifikovati anketnim istraživanjem, a to je 'građanska moralnost'. Ovaj koncept podrazumijeva stav o tome da li građani/ke opravdavaju određene moralne aspekte koji se tiču efikasnog funkcionisanja građanskog društva i pravno uređene države. Metodološki i operacionalno, u istraživanjima na desetosepenoj skali pitamo građane da li je ili nije u redu: zahtijevati od države na koje nemate pravo, utajiti porez ako za to postoji mogućnost, izbjegavati plaćanje karte u javnom prevozu i primati mito na radnom mestu. U ovom slučaju, metrijski, oni koji su zaokružili bilo koji broj na skali od 2 do 10, u manjoj ili većoj mjeri opravdavaju navedena ponašanja i njih razlikujemo od onih koji su zaokružili 1, tj. one koji nikada ne opravdavaju ova ponašanja. U grafikonu 59 dajemo distribuciju/procentat onih koji opravdavaju (u bilo kojoj mjeri) navedena ponašanja. Podatak ukazuje da preko 35% građana opravdava neplaćanje karata u javnom prevozu, svaki četvrti opravdava da se traže benefiti od države na koje nemaju prava, svaki peti opravdava utaju poreza, i preko 18% opravdava mito.

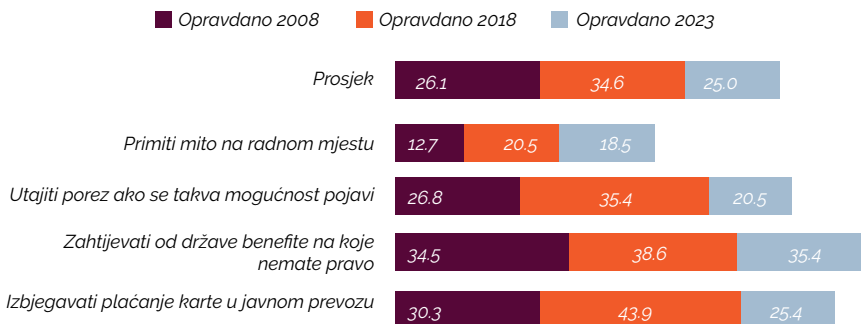
U grafikonu 60, prilažemo referentne vrijednosti mjerenja za tri periodu u Crnoj Gori. Podaci ukazuju da je građanska moralnost danas na značajno višem nivou nego što je bila prije pet godina, ali je interesantan značajan porast građanske nemoralnosti između 2008. i 2018, godine, i ovaj podatak najbolje pokazuje političku krizu legitimiteta vlasti DPS-a u terminalnoj fazi njihovog vladanja. Drugim riječima, prije 15 godina građanska moralnost bila je na 'pristojnom' nivou, prije pet godina gotovo da je za-

vladala nemoralnost, da bi danas ponovo mjerili građansku moralnost na 'pristojnom' nivou, manje-više, na onom nivou koji smo izmjerili 2008. godine. Drugim riječima, 2008, kao i danas imamo oko jednu četvrtinu građanski 'nemoralnih' građana, dok je 2018. to bio slučaj sa više od trećine građana/ki.

Grafikon 59. Opravdavaju manje ili više navedena ponašanja %

Grafikon 60. Građanska (ne)moralnost – TREND

Podaci u tabeli 7, ukazuju na komparativan nivo građanske nemoralnosti u svim navedenim zemljama, dakle, procenat onih koji opravdavaju navedena ponašanja, a u grafikonu 61, dajemo inverzan prikaz, dakle, prosječan procenat na četiri ajtema građana koji NE OPRAVDAVAJU navedena ponašanja, a ovaj procenat se može uzeti kao mjera građanske moralnosti. U ovom pogledu slijede iznenađenja, naime, četiri građanski najmoralnije zemlje jesu zemlje regiona: Albanija, Bugarska, BiH i Severna Makedonija. Sa druge strane građanski najnemoralnije zemlje jesu

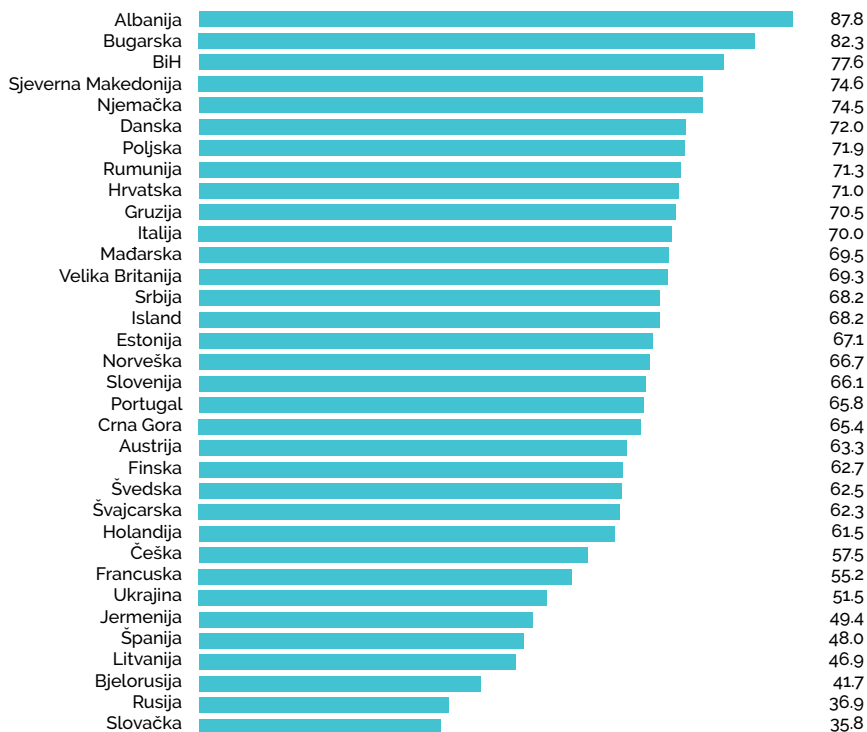
zemlje Istočne Evrope uz Španiju i Francusku. U svakom slučaju, kada je o Crnoj Gori riječ mjerimo umjerene vrijednosti, odnosno, Crna Gora je negdje 'u sredini', značajno moralnija od nekih zemalja Zapada. Ovdje, treba imati u vidu, da smo imali značajan rast građanske moralnosti u posljednjih pet godina, što će reći, da građanska moralnost kao pretpostavka pravne države nije tako naglašen problem, kada je riječ o vrijednosnim orijentacijama građana. Drugim riječima, problemi koji postoje u uspostavljanju pravne države i vladavine prava u Crnoj Gori, nijesu primarno rezultanta kulturoloških sklonosti ka nepoštovanju zakona, već su rezultanta nekih drugih političkih, društvenih i/ili institucionalnih deficiita koji postoje.

Tabela 7. Građanska (ne)moralnost po zemljama - % opravdano je

Država	Benefiti od države	Javni prevoz	Utaja poreza	Mito
Albanija	37.7	45.8	50.9	54
Austrija	43.2	47.4	43	32.8
Jermenija	30.4	41.4	38.1	21.3
BiH	24.8	38.9	27	23.4
Bugarska	31.2	32.9	32.9	18.8
Bjelorusija	67.5	80.4	71.4	60
Hrvatska	34.1	56.6	41.3	23
Češka	47.9	64	51.5	55.2
Danska	20.2	34.1	33.2	12.1
Estonija	53.5	49.7	49.8	23.9
Finska	35.1	55.5	35.6	15.2
Francuska	71.3	47.8	48	32.9
Gruzija	29.9	28.4	31.6	20.2
Njemačka	45.3	53.8	44.8	35.5
Mađarska	19.6	45.5	21.7	29.2
Island	24.8	48	39.6	10.7
Italija	31	39.8	37.8	21
Litvanija	53.3	72.7	62.7	44.6
Crna Gora	30.3	34.5	26.8	12.7
Holandija	22	52.4	44.7	25.7
Norveška	40.6	47.4	48.9	20.6

Norveška	40.6	47.4	48.9	20.6
Poljska	55.9	59.1	52.6	37.9
Portugal	45	43	42.9	31.3
Rumunija	36.6	46.9	49.9	33.8
Rusija	52.4	66.4	56.1	38.9
Srbija	21.9	36.5	24.3	15.2
Slovačka	64.1	70.1	51.1	56.9
Slovenija	54.9	41.7	37.6	22.4
Španija	47.9	51.6	46.9	20.5
Švedska	37.6	61.6	46.6	40
Švajcarska	34.8	46.6	46.2	27.3
Ukrajina	34.7	57.6	39.7	19.2
Sjeverna Makedonija	17.8	21.4	18	18.2
Velika Britanija	23.2	46.1	32.1	20.9

Grafikon 61. Građanska moralnost u Evropi

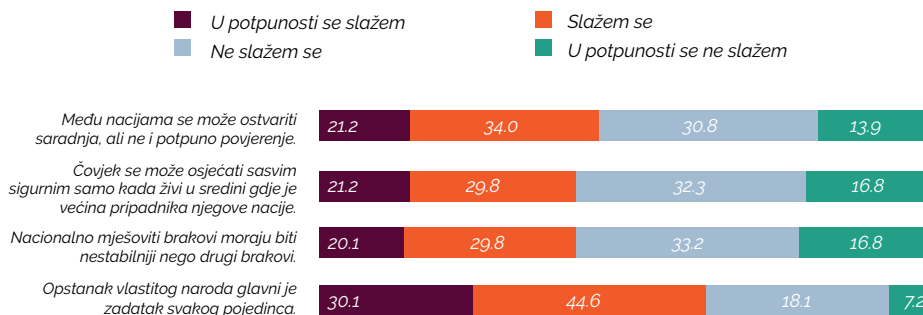

NACIONALIZAM, AUTORITARNOST I SOCIJALNA DISTANCA

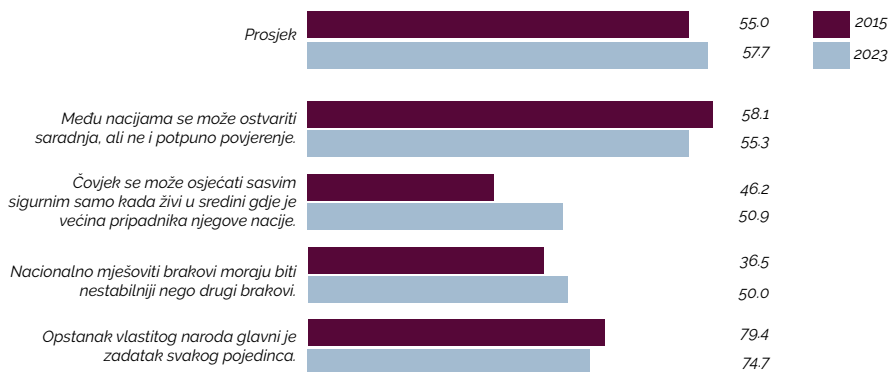
Jedan od faktora koji je nesumnjivo restriktivno djelovao na razvoj demokratije u gotovo svim post-socijalističkim zemljama jeste nacionalizam. U zemljama regiona, a i u Crnoj Gori, '90-tih godina prošlog vijeka, nacionalizam je ozbiljno ugrožavao, ne samo razvoj demokratije, nego i mir i stabilnost. Dodatno, post-socijalistička društva imaju naglašeno autoritarno nasljeđe koje ima svoju duboku tradiciju posebno u jugoistočnoj Evropi predstavlja značajnu prepreku razvoju demokratskog društva. Autoritarnost je, takođe, pothranjivana u čitavom socijalističkom periodu, jer je bila sastavni dio jednopartijskog sistema, etatizma, i naglašenog kulta ličnosti koji je bio prisutan u gotovo svim zemljama bivšeg socijalističkog bloka. Konačno, jedan od problema sa kojima se zemlje sa nerazvijenom demokratskom tradicijom često suočavaju, jeste socijalna netolerancija prema drugima i drugačijima, a ovo je ozbiljan i temeljan problem kada je riječ o unaprjeđenju demokratskih odnosa, i kreiranja sveukupne atmosfere socijalne tolerancije koja je važan element društvenog funkcionisanja. Stoga smo ovaj segment istraživanja upravo opredijelili za ove tri teme.

Najprije, kada je o nacionalizmu riječ, mjerenje smo obavili korišćenjem četiri ajtema/tvrdnje, na kojima su ispitanici izražavali stepen slaganja na četvorostepenoj likertovoj lestvici. Inače je skala korišćena davne 2001. godine u SESSP istraživanju, a mi smo ovu skalu i ranije koristili u CEDEM-ovim istraživanjima, i njena relijabilnost je neupitna (Cronbach's Alpha=.871). U grafikonu 62, dajemo prikaz procentualno stepenu slaganja sa četiri tvrdnje. Na tri od četiri ajtema u slaganju, u potpunosti je iskazalo nešto više od petine građana, dok je na inicijalnom ajtemu koji se odnosi na 'opstanak vlastitog naroda', mjerena vrijednost nešto preko 30%. Ovi procenti se odnose samo na one koji se 'slažu u potpunosti'. Ako njima dodamo one koji se 'slažu'. Onda se može reći da je svaki drugi građanin Crne Gore okrenut ka nacionalističkoj orijentaciji. Dakle, mora se reći da je stepen nacionalizma u Crnoj Gori na visokom nivou.

Grafikon 62. Nacionalizam - % slaganja sa tvrdnjama

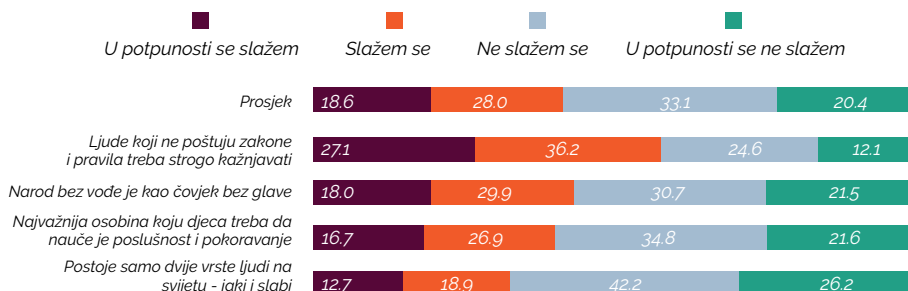
Grafikon 63. Nacionalizam – trend

U Grafikonu 63, prilažemo mjerne vrijednosti za 2015, godinu i danas, tačnije, mjerimo promjene u stepenu nacionalističke orijentacije u raponu od 8 godina. Procentualne vrijednosti predstavljaju sumu dva nivoa slaganja sa tvrdnjama. Podatak ukazuje da je nivo nacionalizma bio i ostao naročito visok, ali da ne možemo reći da je došlo do snažnih promjena u ukupnom stepenu nacionalizma. Ono što brine jeste značajno viši stepen slaganja da su nacionalno mješoviti brakovi nepoželjni. Zaključujemo, da je nivo nacionalizma u Crnoj Gori izražen, i da predstavlja potencijalan problem za jačanje demokratskih vrijednosti i demokratskih institucija.

Drugi segment u okviru ovog dijela istraživanja bila je autoritarnost kao psihička karakteristika, dakle, mjerili smo autoritarnost na individualnom nivou. Cilj je da utvrdimo stepen u kome su građani Crne Gore, kao pojedinci, skloni autoritetima. Inače prvo i čuveno mjerenje autoritarnosti sproveo je Adorno krajem '40-tih godina, s ciljem da objasni fenomen nacizma u Nemačkoj. Od tada do danas obavljen je veliki broj istraživanja širom svijeta na ovu temu, i na način koji odgovara Adornovoj operacionalizaciji. Prvotna skala (tzv. F-skala) koju je Adorno koristio bila je veoma glomazna, dakle, operisala je sa velikim brojem ajtema/tvrđnji, a danas koristimo različite varijante skraćene skale autoritarnosti. U Crnoj Gori (koliko je nama poznato), dosad nije bilo mjerenja autoritarnosti, te u ovom segmentu istraživanja nemamo komparativnih podataka koji bi ukazivali na trendove. U ovom slučaju koristili smo skraćenu skalu koja se sastoji od četiri ajtema/stava, koja su se pokazala kao najvalidnijim u međunarodnoj naučnoj praksi, a u ovom istraživanju potvrđen je test relijabilnosti (Cronbachs' Alpha=.723). U grafikonu 64, prikazujemo procentualnu distribuciju slaganja sa četiri navedena stava. Podatak ukazuje da se građani/ke Crne Gore gotovo u proseku 19% građana sa navedenim stavovima slažu u velikoj meri, uz 28% koji izražavaju slaganje. Dakle, preko 46%, gotovo svaki drugi građanin/ka Crne Gore, iskazuje autoritarne tendencije. Po tvrdnjama, najviši stepen slaganja mjerimo kada je riječ o strogom kažnjavanju onih koji ne poštuju zakone, a sa eksplicitnom identifikacijom sa 'vodom' slaže se kumulativno oko polovina građana. Podršku stava da deca trebaju da se nauče poslušnosti i pokoravanju kumulativno merimo kod trećine građana, a najniži stepen slaganja merimo kada je reč o podeli sveta na 'jake' i 'slabe' (oko 30%). Zaključujemo, autoritarnost je u Crnoj Gori prisutna u velikoj mjeri, i potencijalno predstavlja prepreku razvoju tolerancije i demokratskih vrijednosti.

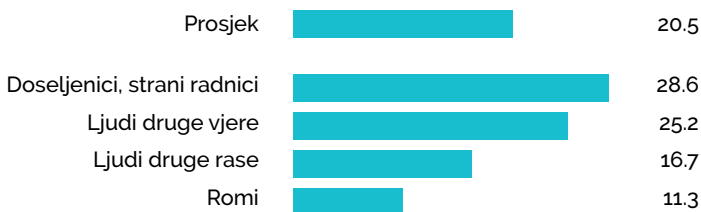
Grafikon 64. Autoritarnost - % slaganja sa stavovima

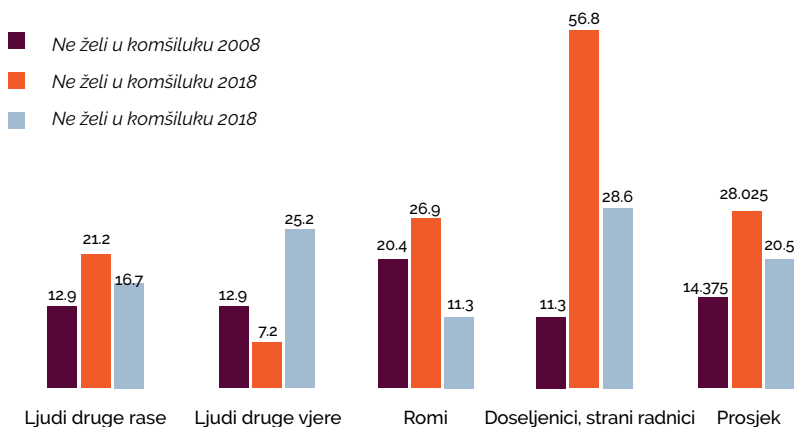
Posljednji segment istraživanja tiče se mjerenja netolerancije, a ovo smo utvrđivali mjerenjem socijalne distance. Inače za mjerenje socijalne distance koristi se čuvena Bogardusova skala, a mi smo kao kontrolni ajtem za veći broj grupa uzeli jedan (medijalni). Tačnije, za veći broj grupa ispitanici su izražavali stavu da NE ŽELE pripadnike određenih grupa da imaju u svom komšiluku. Sve grupe koje su bile predmet istraživanja, podeljene su u dvije kategorije, prvo, to je rasno/etnički kriterijum, i drugo to je bihejvioralni.

Najprije, mjerimo socijalnu distancu po rasno/etničkom kriterijumu a podatke mjerenja prema svim grupama najprije izlažemo u grafikonu 65. Podaci ukazuju da je najveći stepen socijalnog distanciranja izražen prema doseljenicima/stranim radnicima (gotovo 29%), a slijede ljudi druge vjere prema kojima distancu iskazuje svaki četvrti građanin Crne Gore. Prema ljudima druge rase distancu izražava nešto ispod 17%, dok Rome kao komšije ne želi preko 11% građana. Prema tome, u prosjeku je socijalna distanca prema etničko/rasnom kriterijumu izražena kod svakog petog građanina/ke Crne Gore. Ukoliko uporedimo podatke sa 2008. i 2018. godinom (Grafikon 66), podaci ukazuju da je socijalno distanciranje po rasno/etničkom kriterijumu u prosjeku na nižem nivou danas kao i prije pet godina, ali da je na višem u odnosu na 2008. godinu. Ono što posebno zabrinjava jeste rast stepena distanciranja u odnosu na ljude druge vjere, koji se desio u posljednjih pet godina, a ono što je pozitivno jeste smanjenje distance prema Romima kada se uporedi distanciranje danas u odnosu na prije pet godina.

Grafikon 65. NE ŽELI da ima za komšije

Grafikon 66. NE ŽELI da ima za komšije – TREND

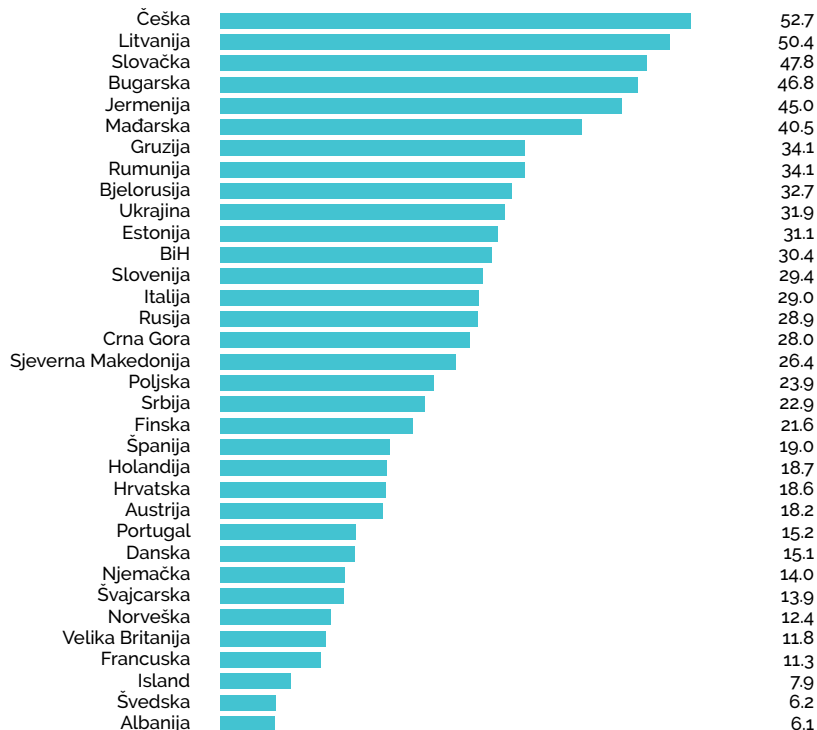

U tabeli 8, dajemo prikaz rasne/etničke netolerancije u zemljama za koje imamo podatke, a u grafikonu 67 komparativan prikaz prosječnih vrijednosti za sva četiri ajtema koji mjere distancu. Najviši stepen etničko/rasnog distanciranja mjerimo u Češkoj, Litvaniji, Slovačkoj, Bugarskoj, Jermeniji i Mađarskoj, dok je najniži stepen distanciranja po rasno/etničkom kriterijumu izražen u Albaniji, Skandinaviji i Zapadnoj Evropi. Prosječna mjerena vrijednost u Crnoj Gori ukazuje na 'srednji stepen' distanciranja, uz napomenu da su mjerene vrijednosti u ovom istraživanju niže od onih koji su predmet komparacije. Dakle, zaključujemo, rasno-etnička distanca u Crnoj Gori je na relativno visokom nivou, ali komparativno, ova vrijednost je u granicama prihvatljivog kada se Crna Gora uporedi sa drugim zemljama Evrope. Ono što je važno, jeste smanjenje stepena socijalnog distanciranja po rasno-etničkom kriterijumu (oko 5%) u posljednjih pet godina, a ono što zabrinjava, kao što smo naveli, jeste rast distanciranja po vjerskom kriterijumu.

Tabela 8 Rasna/etnička netolerancija u Evropi

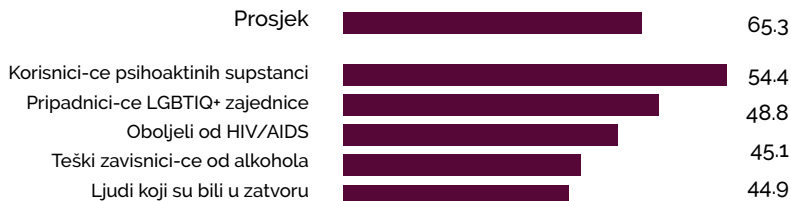
Država	Rasa	Vjera	Romi	Imigranti
Albanija	7.8	0.6	8.4	7.4
Austrija	8.2	20.3	26.3	18.1
Jerermenija	27.8	67.8	52.5	31.8
BiH	24.8	27.4	37.4	31.8
Bugarska	40	22.9	67	57.2
Bjelorusija	20	22.6	54.9	33.1
Hrvatska	11.7	16.8	25	21
Češka	31.7	56.2	64.1	58.9
Danska	3.1	12.1	35.5	9.5
Estonija	16.5	30	49.6	28.2
Finska	6.8	24.3	40.7	14.5
Francuska	3.7	8.5	22.9	9.9
Gruzija	33	35.2	37.5	30.8
Njemačka	4.7	13.8	30.8	6.5
Mađarska	28.8	39.2	45.3	48.7
Island	1.8	10.5	14	5.4
Italija	12.4	20.3	64.8	18.4
Litvanija	24.1	65.9	76.8	34.8
Crna Gora	21.2	7.2	26.9	56.8
Holandija	6.4	17.1	35.4	15.8
Norveška	2.6	8.1	33.9	5.1
Poljska	7.8	35.6	31.6	20.5
Portugal	7.2	12.8	33.6	7.3
Rumunija	22.1	33.7	47.5	32.9
Rusija	13.7	19.8	49.7	32.2
Srbija	16.8	21.8	28.9	24.2
Slovačka	27.9	55.2	63.9	44.3
Slovenija	23.3	29.1	42.2	22.8
Španija	12.7	19.5	30.4	13.5
Švedska	1	6.8	14	3.1
Švajcarska	4.1	14.6	32.1	4.9
Ukrajina	25.1	26.7	53.1	22.8
Sjeverna Makedonija	27.7	15.2	30.2	32.5
Velika Britanija	2.1	5.2	33.3	6.4

Grafikon 67. Rasno etnička distanca u Evropi

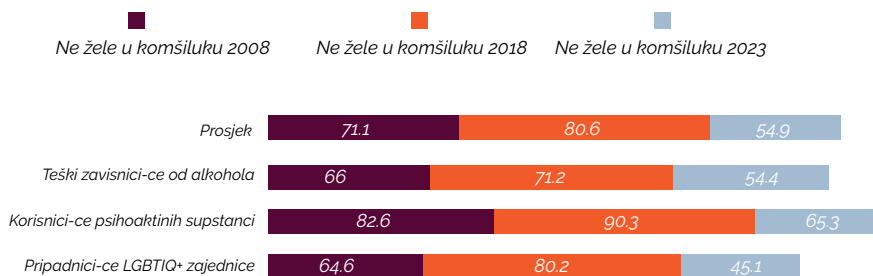
Drugi tip distanciranja koji je bio predmet mjerenja jeste tzv. bihejvioralna distanca, ili, distanciranje prema ljudima koji imaju različite obrasce ponašanja. Podaci koje smo dobili istraživanjem su 'zabrinjavajući, dakle, u prosjeku svaki drugi građanin/ka Crne Gore iskazuje bihejvioralnu distancu. Najviši stepen distanciranja izražen je prema korisnicima psihoaktivnih supstanci, odnosno, gotovo dvije trećine građana ne žele da imaju za komšiju korisnika psihoaktivnih supstanci. Prema pripadnicima/cama LGBTIQ+ zajednice, je stepen distance preko 54%, a gotovo svaki drugi građanin ne želi da bude u komšiluku sa osobom koja je zaražena HIV-om. Konačno, oko 45% građana ne želi da ima za komšije teške zavisnike od alkohola i osobe koje imaju kriminalnu prošlost.

Grafikon 68. NE ŽELE da imaju za komšije %

Ukoliko uporedimo vrijednosti mjerenja za tri ajtema koja mjere bihevioralnu distancu, podaci ukazuju da se distanciranje po svim kriterijumima značajno smanjilo u odnosu na 2018. godinu, a značajno je niže i kada se uporede vrijednosti sa 2008. godinom. Dakle, zaključujemo da je stepen bihevioralnog distanciranja u Crnoj Gori veoma visok, ali da je niži nego što je to bilo ranijih godina.

Grafikon 69. Bihevioralna distanca – Trend

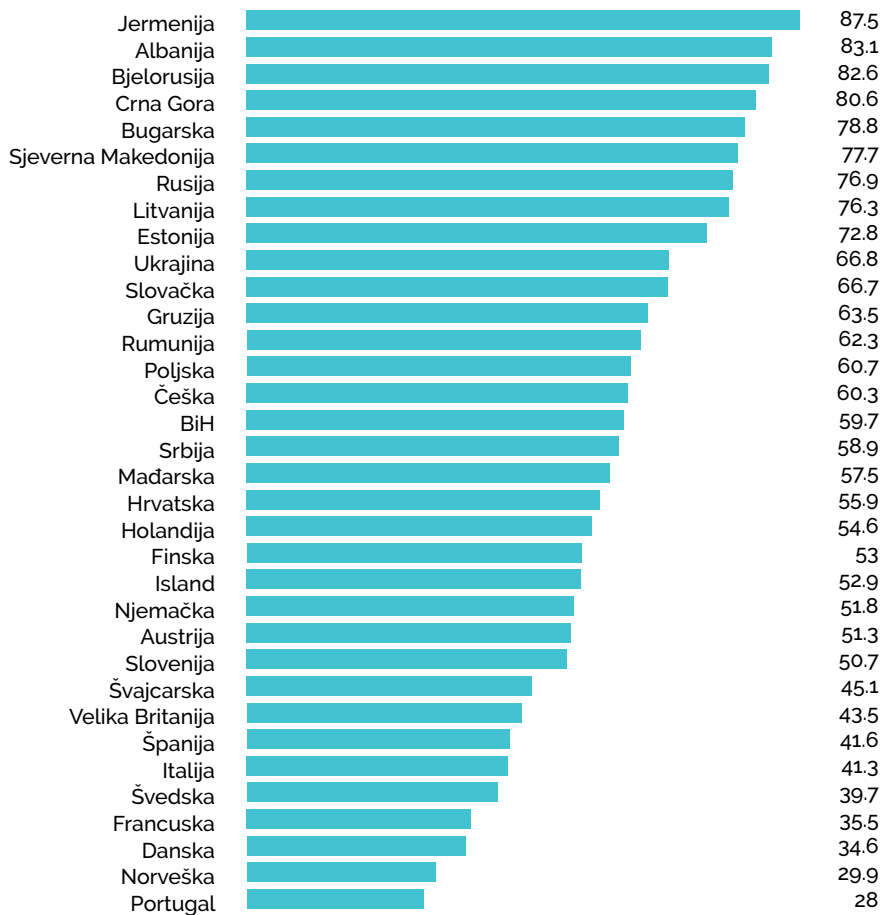
U Tabeli 9, dajemo komparativan prikaz bihevioralnog distanciranja u svim zemljama po svim ajtemima za sve evropske zemlje za koje imamo podatke, a u grafikonu 70 dajemo prikaz srednje vrijednosti distanciranja na tri ajtema. Podaci ukazuju da je Crna Gora u pri vrhu netolerancije nakon Jermenije, Albanije i Belorusije. Najniže vrijednosti distanciranja mjerimo u Portugaliji, Skandinaviji i zemljama Zapadne Evrope. Ovdje treba imati u vidu, značajno smanjenje bihevioralne distace u Crnoj Gori u posljednjih pet godina. Dakle, još jednom, bihevioralna distanca u Crnoj Gori je izražena, to predstavlja značajan problem, ali trendovi su

progresivni, tačnije, u odnosu na prije pet godina, pa i ranije, distanciranje po bihejvioralnom kriterijumu se značajno smanjilo.

Tabela 9. NE ŽELI da ima za komšije - komparacija

Država	Zavisnici od alkohola	Korisnik-ca psihoaktivnih supstanci	Pripadnik-ca LGBTQI+ zajednice	Bihejvioralna distanca, 2018
Albanija	82.5	90.2	76.6	83.1
Austrija	65.7	77.2	11	51.3
Jerermenija	85.9	93.9	82.9	87.5
BiH	57.1	67.8	54.2	59.7
Bugarska	83.7	86.6	66	78.8
Bjelorusija	85.8	94.1	67.8	82.6
Hrvatska	60.1	70.4	37.3	55.9
Češka	75.5	82.6	22.8	60.3
Danska	34.4	67.3	2.2	34.6
Estonija	86.6	94.3	37.6	72.8
Finska	60.2	86.4	12.3	53
Francuska	40.9	57.6	8	35.5
Gruzija	60.3	68.2	62	63.5
Njemačka	70.9	76.2	8.4	51.8
Mađarska	64.5	70.6	37.2	57.5
Island	69.8	86.9	2	52.9
Italija	46.6	64.7	12.7	41.3
Litvanija	75	91.8	62.1	76.3
Crna Gora	80.2	90.3	71.2	80.6
Holandija	74.2	86	3.7	54.6
Norveška	29.4	56.8	3.5	29.9
Poljska	74.3	77.5	30.2	60.7
Portugal	35.2	36.3	12.4	28
Rumunija	63.7	69	54.3	62.3
Rusija	77.7	87.1	66.1	76.9
Srbija	56.7	72.9	47.2	58.9
Slovačka	78.1	83.5	38.4	66.7
Slovenija	56.7	65.5	29.8	50.7
Španija	50	61.8	12.9	41.6
Švedska	46.2	70.4	2.5	39.7
Švajcarska	61.4	67.9	5.9	45.1
Ukrajina	72.3	77.3	50.7	66.8
Sjeverna Makedonija	79.5	85.4	68.3	77.7
Velika Britanija	48.3	76.8	5.3	43.5

Grafikon 70. Bihejvioralna distanca u Evropi

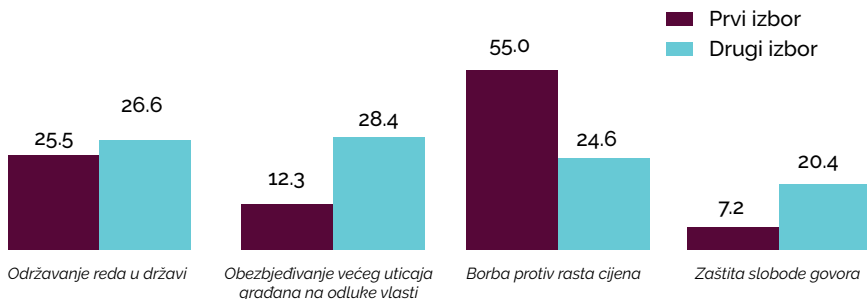
POLITIČKA KULTURA I VRJEDNOSNE ORIJENTACIJE

Pretposljednje poglavlje u ovom istraživanju posvećeno je razmatranjem različitih modela političke kulture i vrijednosnim orijentacijama. Inglehart je krajem prošlo vijeka tvrdio, i empirijski dokazivao, da je ekonomski i demokratski razvoj savremenog društva praćen promjenom političke kulture koja se kreće od materijalističke ka post-materijalističkoj. Otad, nerijetko, stepen post-materijalističke kulture predstavlja marker za ekonomski i politički razvoj. Ključna teza Ingleharta bila je da se smjenom generacija dešava i kretanje od materijalističke ka post-materijalističkoj orijentaciji. Argument na kome se zasniva generacijska smjena vrijednosti u literaturi se naziva 'formativni' argument, naime, koristeći Manhajmovu formativnu tezu, i Maslovljevu teoriju motivacije, Inglehart tvrdi da uslovi u kojima neko odrasta (formira se) oblikuju njegove-njene vrijednosne orijentacije. Pošto su starije generacije bile oblikovane materijalnim deficitima, njihova orijentacija je materijalistička, dok su mlade generacije bile u materijalnom suficitu, te njih odlikuju post-materijalističke vrijednosti. Formativni argument znači da jednom formirani vrijednosni okvir ne trpi promjene, što konsekvntno znači da smjenom generacija dolazi i do smjena vrijednosti od materijalističkih ka post-materijalističkim. Operacionalno, što je društvo razvijenije i što je snažnija ekonomija, to će u tom društvu više dominirati post-materijalističke vrijednosti.

U ovom istraživanju mi smo koristili Inglehartovu skalu za mjerenje post-materijalističke orijentacije. Ova skala postavlja pitanje vrijednosnih prioriteta nudeći četiri opcije, sa mogućnošću da se za svaku opiju ispitanik opredijeli šta je njegov prvi a šta drugi izbor. Dva od četiri ajtema su indikatori materijalističke orijentacije, a dva post-materijalističke. Konsekvntno, ukoliko ispitanik i kao prvi i kao drugi izbor bira materijalističke ajteme, on se kvalifikuje kao materijalistički orijentisan. Ukoliko, međutim, i kao prvi i kao drugi izbor bira post-materijalističke ajteme, on-a se kvalifikuje kao post-materijalistički orijentisan. Konačno, ako kao prvi izbor bira materijalistički, a kao drugi post-materijalistički, ili obrnut, to se kvalifikuje kao 'miješani tip'. U grafikonu 71, prilažemo distribuciju odgovora prvog i drugog izbora za sva četiri ajtema, a u grafikonu 72 raspodjelu materijalističke i post-materijalističke orijentacije na osnovu metodologije koju smo opisali. Održavanje reda u državi i borba protiv

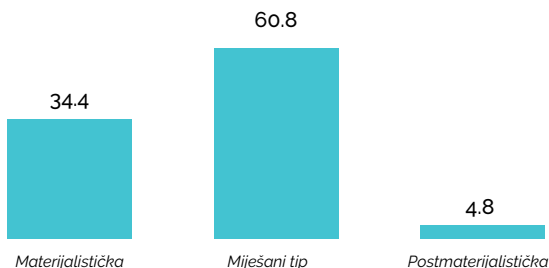
rasta cijena se uzimaju kao indikatori materijalističke, dok se obezbjeđivanja većeg uticaja građana na odluke vlasti i zaštita slobode govora se uzimaju kao indikatori post-materijalističke orijentacije. Inicijalno, jasno je da materijalistički ajtemi imaju više procentualne vrijednosti.

Grafikon 71. Prvi i drugi izbor - %

Kada sumarizujemo vrijednosti na ajtemima na gore-opisan način, onda dobijamo distribuciju materijalističke i post-materijalističke orijentacije koji prikazujemo u grafikonu 72. Podatak ukazuje da je više od trećine građana materijalistički orijentisano, dok je samo 4.8% post-materijalistički orijentisano. Drugim riječima, po ovom parametru, Crna Gora sa nalazi u zoni nerazvijenih društveno-političkih i ekonomskih sredina.

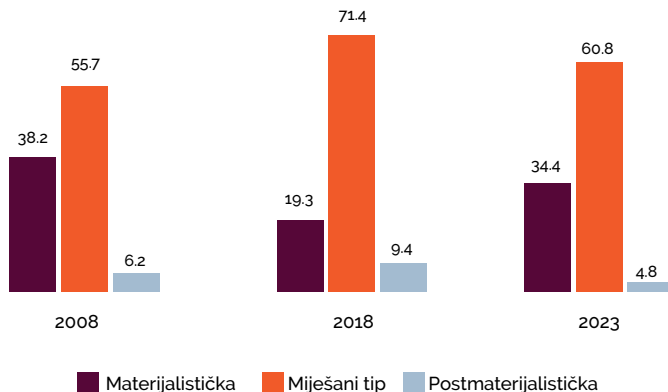
Grafikon 72. Materijalistička i post-materijalistička orijentacija

Međutim, trend koji mjerimo je zbujujući (grafikon 73). Naime, podaci ukazuju da je materijalistička orijentacija osnažila između 2008. i 2018. godine, da bi se vrijednosti smanjile u ovogodišnjem istraživanju, i prib-

ližile vrijednostima iz 2008. godine. No u svakom slučaju, bez obzira na varijacije, mjerene vrijednosti post-materijalističke orijentacije su niske, što indicira niskim stepenom društveno-ekonomskog razvoja.

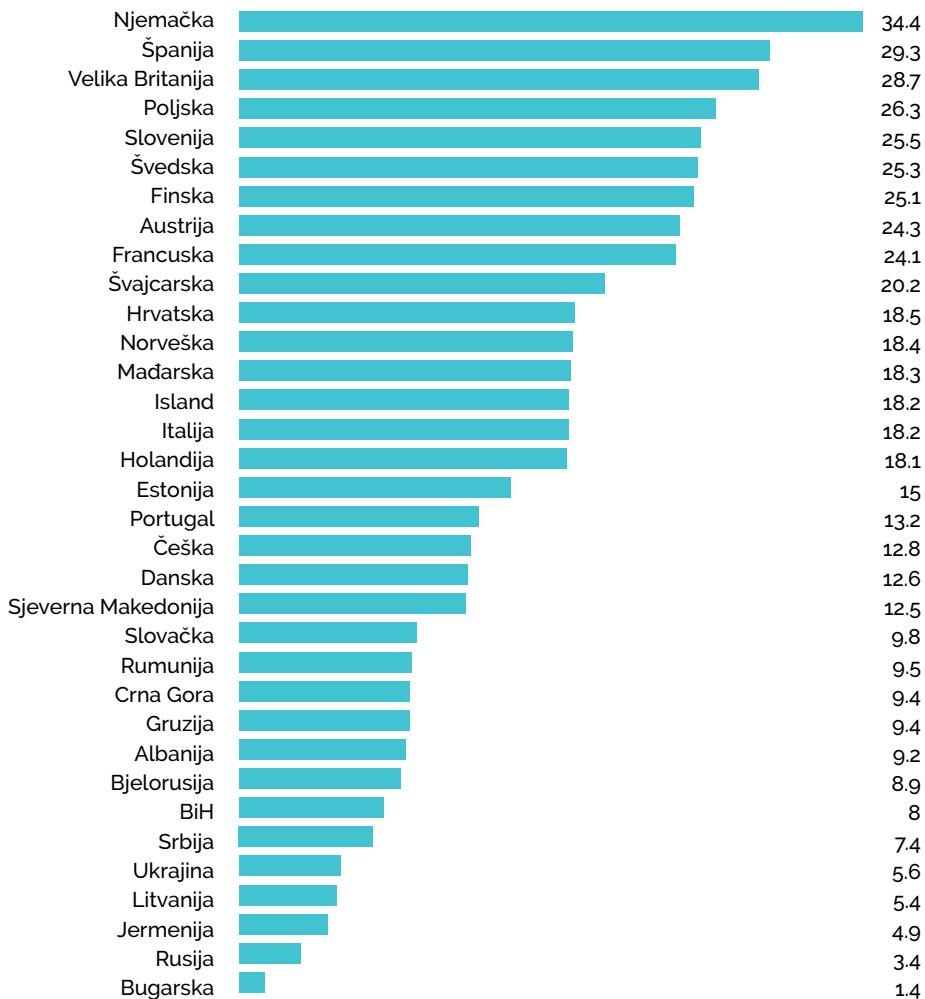
Grafikon 73. Materijalistička i post-materijalistička orijentacija – Trend

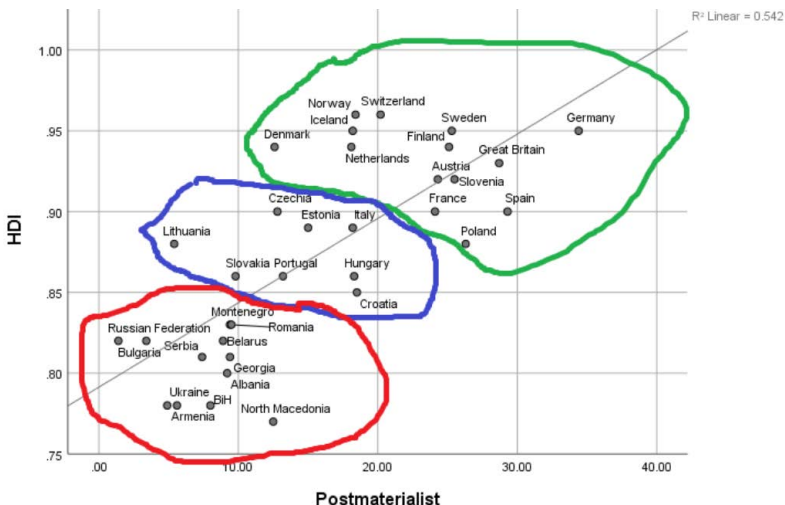
U Grafikonu 74 prilažemo komparativno podatke koji ukazuju na stepen post-materijalističke orijentacije u Evropi. Veoma jasno u vrhu hijerarhije su zemlje Zapada, a na dnu zemlje Istočne u Jugoistočne Evrope.

Konačno, prilažemo i skater u kome je prikazana korelacija između post-materijalističke orijentacije i Indeksa Humanog razvoja. Drugim riječima, u velikoj mjeri se potvrđuje da stepen post-materijalističke orijentacije jeste karakteristika kvaliteta života.

Grafikon 74. Post-materijalistička orijentacija u Evropi %

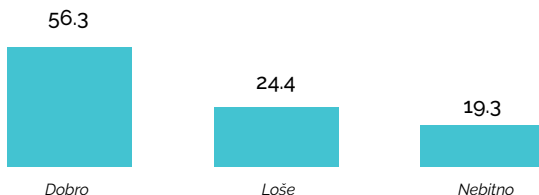

Skater 4. Korelacija između post-materijalističke orijentacije i HDI

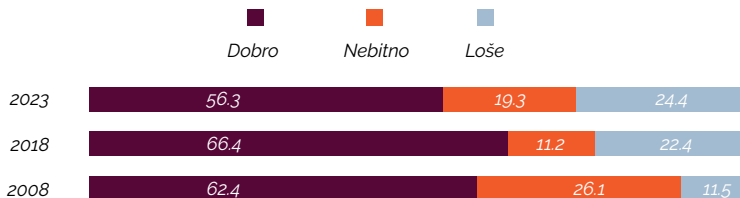

Sljedeći koncept koji smo merili jeste autoritarna politička kultura, a ovaj koncept se mjeri jednostavnim pitanjem procjene o bliskoj budućnosti, te da li je dobro ili loše da u toj budućnosti poštujemo autoritete. U grafikonu 75. prilažemo procentualnu distribuciju odgovora da li je veće poštovanje autoriteta dobro ili loše. Podatak ukazuje da preko 56% građana/ki Crne Gore smatra da je veće poštovanje autoriteta u budućnosti 'dobro'. To je, prema tome, i mjera autoritarne političke kulture. No ukoliko se analizira trend. Podaci ukazuju da je danas niži stepen autoritarne političke kulture odnosi na 2018. pa i 2008. godinu (Grafikon 76).

Grafikon 75. Veće poštovanje autoriteta u budućnosti

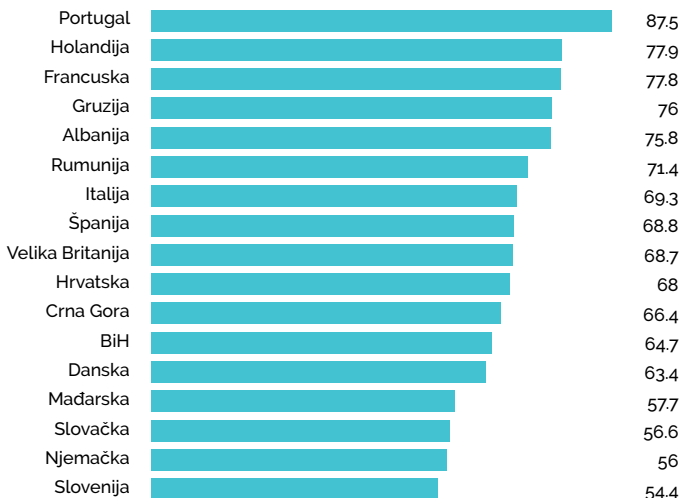

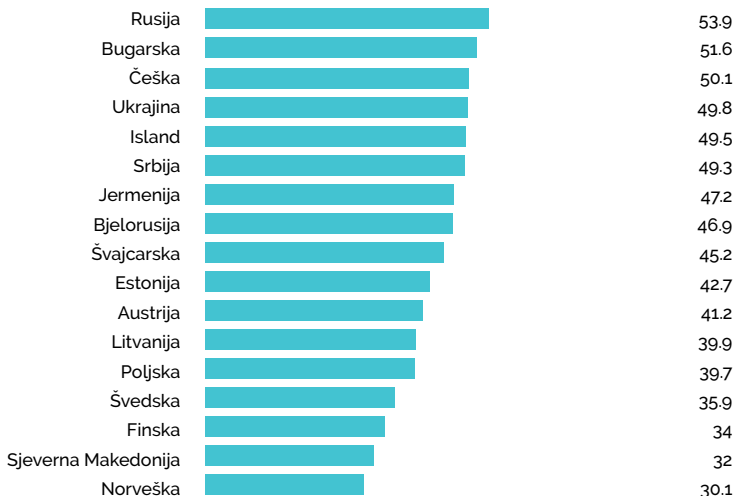
Grafikon 76. Autoritarna politička kultura – trend

Konačno, u Grafikonu 77 prilažemo komparativno podatke koji indiciraju novo autoritarne političke kulture u Evropi. Podaci su zanimljivi jer ukazuju na veoma raznoliku distribuciju vrijednosti po zemljama koja se ne može generalizovati geografski. Najveću podršku autoritarnoj političkoj kulturi mjerimo u Portugalu, Holandiji, Francuskoj, Gruziji i Albaniji, a najnižu u zemljama Skandinavije i Severnoj Makedoniji. Mjerena vrednost za Crnu Goru je relativno visoko, zaključujemo, u Crnoj Gori je visok stepen autoritarne političke kulture, ali nije zabrinjavajućem nivou ako se uporedi sa drugim zemljama Evrope.

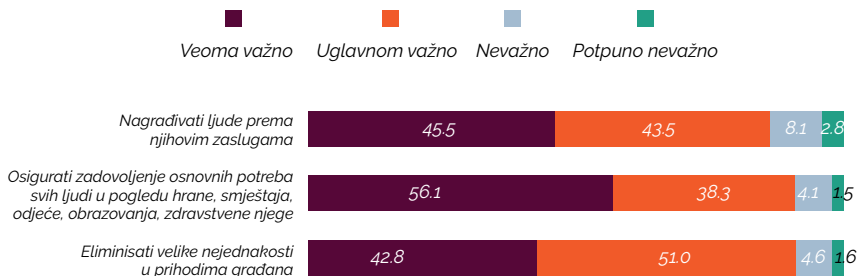
Grafikon 77. Autoritarna politička kultura u Evropi

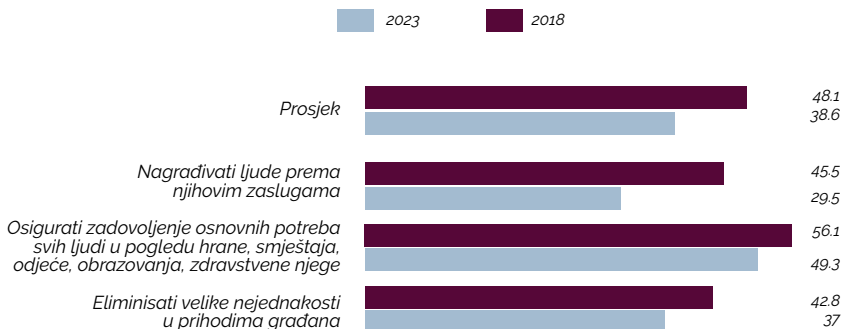
Posljednji koncept koji merimo u ovom poglavlju jeste socijalna pravda. Demokratsko društvo bi trebalo biti društvo koje obezbeđuje jednake šanse svim pojedincima, društvo koje nagrađuje pojedince po zaslugama, te društvo koje osigurava zadovoljenje životnih potreba svih njegovih članova. Konsekventno, mjerili smo socijalnu pravdu pitanjem koje ima tri ajtema. Pitanje je bilo usmjereno na procjenu ispitanika da li i kojoj mjeri društvo treba da obezbijedi smanjenje razlika u prihodima, zadovoljenje osnovnih potreba i nagrađivanje ljudi prema zaslugama. U grafikonu 78, prilažemo distribuciju odgovora na tri pitanja kojima se mjeri socijalna pravda. Čak i osnovna distribucija ukazuje na jako visok stepen podrške na svim ajtemima.

Grafikon 78. Društvo treba da obezbedi

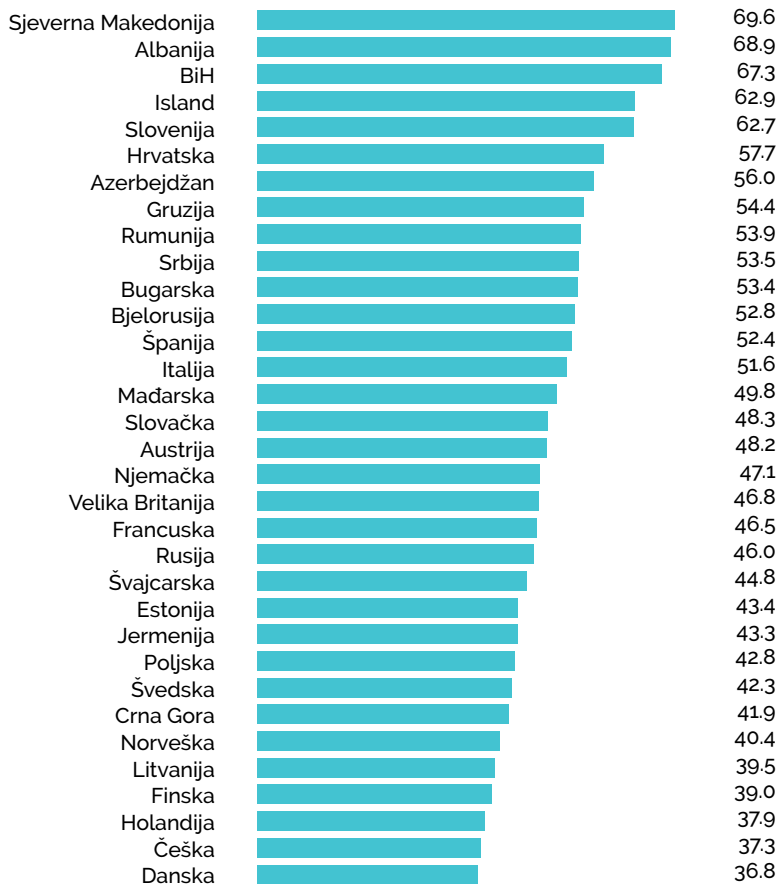
U Grafikonu 79, prilažemo rezultate mjerenja trenda na svim aitemima socijalne pravde, kao i prosječnu vrednost za dva perioda. Kalkulisan je samo procenat onih koji smatraju da je svaki od aspekata 'veoma važan'. Podatak ukazuje da je koncept socijalne pravde u Crnoj Gori danas prisutniji nego prije pet godina, a po aitemima, najveći progres mjerimo kada je riječ o 'nagrađivanju po zaslugama'.

Grafikon 79. Socijalna pravda – Trend

Konačno, u Grafikonu 80, prilažemo mjerene referentne vrijednosti za zemlje Evrope za koje postoje podaci. Rezultati mjerenja ukazuju da je koncept socijalne pravde najprihvaćeniji u zemljama regiona uz dodatak Islanda. Što se Crne Gore tiče, ona zapravo i ne mjeri komparativno naročito visoke vrijednosti, ali ovde imati u vidu da je posljednja izmjerena vrednost u ovo istraživanju značajno viša nego prije pet godina.

Grafikon 80. Socijalna pravda u Evropi – komparacija

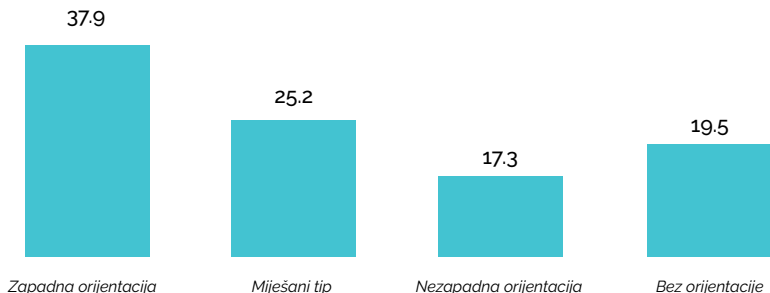

SPOLJNO-POLITIČKA ORIJENTACIJA

Posljednje poglavlje u ovom Izveštaju posvećeno je spoljno-političkim orijentacijama. Prva dimenzija koju smo mjerili u ovom pogledu jeste orijentacija prema EU ili Rusiji. Za ovu svrhu koristili smo poseban indeks koji podrazumijeva opredeljenja za prvi i drugi izbor na četiri ajtema i to su ciljevi Crne Gore kao; približavanje EU, jačanje članstva u NATO, približavanje Crne Gore Srbiji i približavanje Crne Gore Rusiji. Ispitanik/ca koji se za prvi i drugi izbor opredijele za EU i NATO (bez obzira šta je prvo a šta drugo), kvalifikovani su kao Zapadno orijentisani. Oni, međutim, koji smatraju da se Crna Gora treba u spoljnoj politici približavati Srbiji i Rusiji (bez obzira šta je prvi a šta drugi izbor), kvalifikovani su kao nezapadno orijentisani. Ukoliko se ispitanik za prvi izbor oprijedilio za jedan od 'zapadnih' ajtema (bilo koji od dva), a za drugi jedan od 'nezapadnih' (bez obzira koji od dva), ili obrnuto, kvalifikovan je kao 'miješani tip'. Oni koji su se oprijedilili samo za jedan od dva izbora, ili se uopšte nijesu oprijedilili, kvalifikovani su 'bez orijentacije'. Rezultate mjerenja spoljno-političke orijentacije prilažemo u grafikonu 81.

Rezultati mjerenja ukazuju da je gotovo 38% građana Crne Gore, Zapadno orijentisano, a više nego dvostruko manje je nezapadno orijentisano. Svaki četvrti građanin spada u miješani tip.

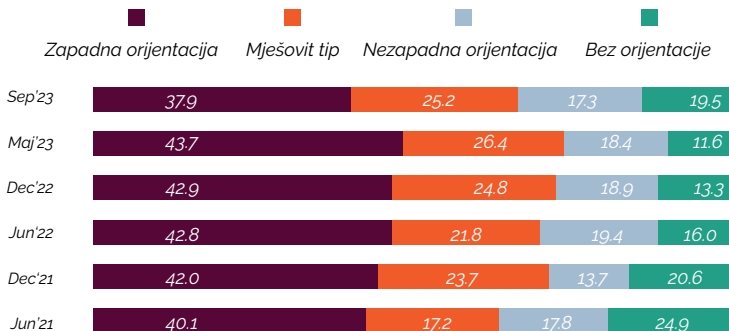
Grafikon 81. Spoljno-politička orijentacija

Analiza trenda (Grafikon 82), pokazuje da u periodu od dvije godine, koliko pratimo ovaj indikator, Zapadna orijentacija dominira u odnosu ne-

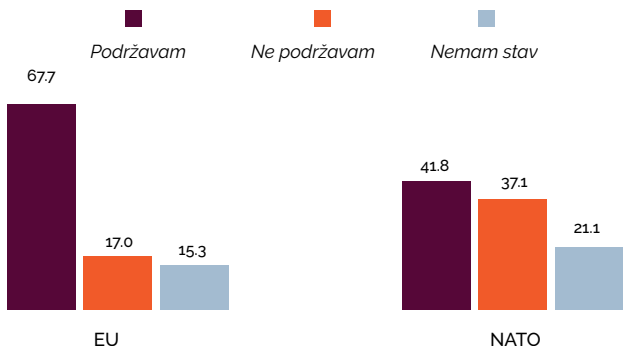
zapadnu, s napomenom da je ova orijentacije nešto manje dominantna danas, nego što je to bio slučaj u maju ove godine. Ovaj regresivan trend, međutim, nije praćen rastom nezapadne orijentacije, već se povećao broj onih koji nemaju orijentaciju.

Grafikon 82. Spoljno-politička orijentacija – Trend

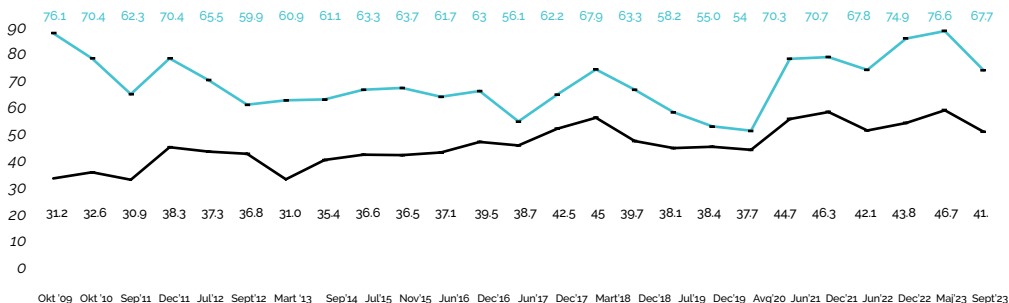
Kao sastavni dio mjerenja spoljno-političke orijentacije, bilo je neizbježno izmjeriti podršku Crne Gore EU integracijama i NATO, a ovo naročito u svjetlu činjenice da CEDEM mjerenja po ova dva parametra vrši godinama unazad, te da EU integracije ne bilježe značajan napredak od smjene vlasti DPS-a u avgustu 2020. godine. Podaci ovog istraživanja (Grafikon 83), ukazuju da preko 2/3 od svih građana podržava EU integracije, dok gotovo 42 (od svih) podržava članstvo Crne Gore u NATO.

Grafikon 83. Podrška EU i NATO

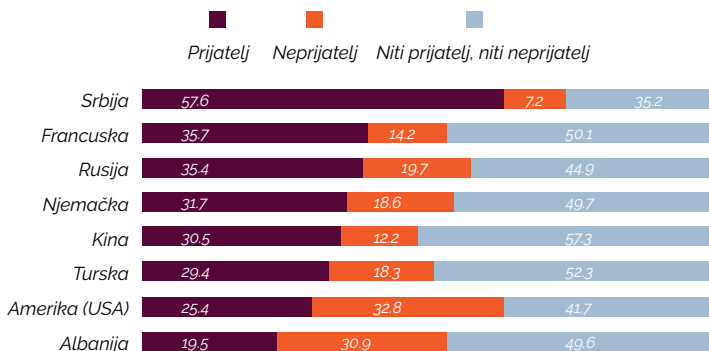
U Grafikonu 84, prilažemo podatke o trendu podrške EU i NATO. Podaci ukazuju da u ovom talasu mjerimo negativne trendove u odnosu na maj mjesec 2023. godine, i to jednako kada je riječ o NATO i EU. Ovi podaci odgovaraju i prethodnoj analizi koja ukazuje da je Zapadna orijentacija na nešto nižem nivou danas nego što je to bio slučaj prije par mjeseci.

Grafikon 84. Podrška EU i NATO – Trend

Posljednje pitanje u ovom dijelu, i ujedno u čitavom izvještaju tiče se percepcije prijateljskih i neprijateljskih zemalja. Jednostavno, željeli smo da utvrdimo kakav odnos građani Crne Gore imaju prema većem broju, za Crnu Goru, značajnih država. Ovo pitanje prvi put koristimo u istraživanju, tako da nemamo komparativnih podataka. Pitanje je bilo jednostavno, ispitanicima smo ponudili veći broj zemalja, a za svaku od njih oni su se opredeljivali za opciju da li je navedena zemlja prijatelj ili neprijatelj Crne Gore. Dobijene podatke prilažemo u Grafikonu 85.

Grafikon 85. Prijatelji/Neprijatelji Crne Gore

Kao zemlja koja je najveći 'prijatelj' Crne Gore ocenjuje se Srbija, a slijedi Francuska i Rusija. Kao zemlje koje su najveći 'neprijatelji' ocjenjuju se Albanija i USA.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Nakon potpune analize podataka, možemo izvući informativne zaključke koji će biti predstavljeni u narednim redovima.

Opšti pokazatelji

Ovaj segment istraživanja otkriva ključne uvide u subjektivnu sreću, regionalne disparitete, zadovoljstvo životom i politički optimizam u Crnoj Gori. Opadajući trendovi u sreći i zadovoljstvu životom, zajedno s političkim fluktuacijama, postavljaju pitanja o faktorima koji utiču na percepciju stanovništva Crne Gore o sreći i nadi. Evo ključnih saznanja:

1. Opadanje subjektivne sreće: Istraživanje otkriva da iako znatan broj građana izražava sreću, prisutan je zabrinjavajući negativni trend u posljednjih pet godina. Broj građana koji sebe smatraju srećnima značajno je opao. To ukazuje na potencijalno opadanje ukupnog blagostanja i zadovoljstva u populaciji.

2. Regionalni dispariteti: Postoji jasna razlika u sreći i zadovoljstvu životom između država. Skandinavske i zapadne zemlje obično imaju više nivoe sreće i zadovoljstva životom, dok zemlje u regionu, a naročito Ukrajina i Rusija, ukazuju na o niže nivoe subjektivne sreće. Ovaj jaz ukazuje na to da socio-kulturni faktori igraju ključnu ulogu u oblikovanju percepcija pojedinaca o sreći.

3. Opadanje zadovoljstva životom: Pri oceni zadovoljstva životom na skali od 1 do 10, istraživanje pokazuje opadanje prosečnog stepena zadovoljstva životom tokom vremena. Podaci ukazuju na regresivne trendove, jednostavno, u Crnoj Gori ljudi prijavljuju niže nivoe zadovoljstva u poslednjim godinama u poređenju s ranijim periodima.

4. Fluktuacije u političkom optimizmu: Procjena "smjera" u kom se Crna Gora kreće služi kao mjera optimizma i zadovoljstva političkom situacijom. Podaci pokazuju fluktuirajuće trendove, s periodima optimizma koji se smjenjuju padovima. Nedavni politički događaji, posebno predsjednički i parlamentarni izbori, značajno su uticali na percepciju građana o pravcu zemlje. Nemogućnost formiranja nove vlade nakon parlamentarnih izbora doprinjela je negativnim ocjenama.

Zaključno, istraživanje ističe kompleksnu međuigru subjektivnog blagostanja, regionalnih dispariteta i političkih događaja u oblikovanju percepcije građana o sreći, zadovoljstvu životom i optimizmu u Crnoj Gori. Opadajući trendovi u sreći i zadovoljstvu životom, zajedno s fluktuacijama u političkom optimizmu, ukazuju na potrebu za daljim istraživanjem faktora koji doprinose ovim promjenama i potencijalnim političkim intervencijama za njihovo rješavanje.

Politička svijest

Razumevanje promjena političkog pejzaža Crne Gore je ključno, i ovaj dio istraživanja se bavi učestalošću političkih diskusija, interesovanjem za politiku i konzumacijom medijskih sadržaja. Dok postoji prostor za unaprjeđenje u promovisanju aktivnije političke komunikacije i povećanju političkog interesovanja, mediji ostaju moćan izvor političkih informacija u zemlji. Evo ključnih saznanja:

1. Učestalost političkog diskovanja: Istraživanje ukazuje da iako veći na građana "povremeno" diskutuje o politici, samo manjina to radi "često". Učestalost razgovora o politici povećala se u poredenju sa 2008. godinom, ali ostaje niža od prosjeka u drugim zemljama. Ovo sugerise da je došlo do napretka u političkom angažovanju, ali da postoji prostor za unaprjeđenje aktivnih političkih diskusija među građanima.

2. Interesovanje za politiku: Procenat građana koji izražava snažno interesovanje za politiku je veoma nizak i opada od 2018. godine, čak je ispod nivoa zabilježenog 2008. godine. Kada se uporedi sa drugim evropskim zemljama, interesovanje Crne Gore za politiku je među najnižim, što ukazuje na negativan trend u ovom važnom aspektu za političku svijest.

3. Konzumacija medijskih sadržaja: TV ostaje glavni kanal za praćenje političkih sadržaja, sa značajnim delom građana koji to čine više puta dnevno. Društveni mediji i internet portali, takođe, igraju važnu ulogu u informisanju građana o politici. Kumulativni podaci pokazuju da gotovo dvij trećine građana svakodnevno konzumira političke informacije putem različitih medijskih izvora, što naglašava značaj medija u oblikovanju političke svijesti.

Zaključno, nalazi sugerišu da iako je došlo do povećanja političke diskusije i konzumiranja političkih sadržaja u Crnoj Gori tokom godina, postoje značajni izazovi. Interesovanje za politiku je izuzetno nisko, i ono opada vremena, a takođe i zaostale za prosjekom većine razvijenih država. Da bi se podstaklo aktivno i informisano građanstvo, treba usmjeriti napore ka povećanju interesovanja za politiku i podsticanju češće i značajnije političke komunikacije među crnogorskim građanima. Takođe, usmjerenost na medije kao važnog izvora političkih informacija od suštinskog je značaja za unaprjeđenje političke svijesti u zemlji.

Socijalni kapital

Socijalni kapital igra ključnu ulogu u podršci demokratskoj političkoj kulturi i efikasnom funkcionisanju ekonomskog sistema. U istraživanju podělili smo društveni kapital na četiri komponente, sa fokusom na povjerenje u institucije i interpersonalno povjerenje. Evo ključnih nalaza:

1. Povjerenje u institucije: Povjerenje u institucije je od vitalnog značaja za ocjenu njihove legitimnosti i efikasnosti u društvu. Crna Gora pokazuje veće povjerenje u Srpsku pravoslavnu crkvu (SPC) i predsjednika Crne Gore, dok političke stranke imaju najniže nivoe povjerenja. Povjerenje u političke institucije u Crnoj Gori je zabrinjavajuće nisko, sa znatno većim brojem građana koji izražavaju nepovjerenje nego povjerenje. Trend povjerenja u političke institucije fluktuirao je tokom godina, sa značajnim promjenama povezanim sa političkim događajima. Problem nepovjerenja u politiku nije jedinstven za Crnu Goru, jer se mnoge evropske zemlje suočavaju sličnim izazovima.

2. Interpersonalno povjerenje: Interpersonalno povjerenje u Crnoj Gori naginje 'nepovjerenju', sa većim brojem građana koji izražavaju nepovjerenje nego povjerenje. Promene u interpersonalnom poverenju tokom vremena bile su relativno stabilne, sa blagim porastom u poređenju sa 2018. godinom. Nisko generalizovano povjerenje je zajednički problem u evropskim zemljama, posebno na Balkanu. Iako interpersonalno povjerenje u Crnoj Gori ima relativno niske vrijednosti, u poređenju sa drugim zemljama u Evropi, ono nije najniže, jer nekoliko članica EU ima još niže nivoe povjerenja.

3. Povjerenje u različite grupe: povjerenje u članove porodice je univerzalno visoko u svim zemljama Evrope, uključujući i Crnu Goru. povjerenje u ljude u komšiluku i one koje lično poznajemo, takođe, je visoko. Generalizovano povjerenje u osobe koje ne poznajemo je nisko u Crnoj Gori i većini evropskih zemalja. Povjerenje u osobe različite nacionalnosti i religije varira je na najviše nivou u Skandinaviji i Holandiji.

4. Ukupni socijalni kapital: Ukupni nivo socijalnog kapitala u Crnoj Gori niži je nego u mnogim razvijenim evropskim zemljama, sa skandinavskim zemljama na čelu u ovom aspektu. Zemlje jugoistočne Evrope, uključujući Crnu Goru, pokazuju znatno niže vrijednosti socijalnog kapitala.

Zaključno, analiza društvenog kapitala u Crnoj Gori ističe njegovu ključnu ulogu i značaj. Dok se zemlja suočava sa izazovima u pogledu povjerenja, kako u političke institucije tako i u druge ljude, ovi izazovi nisu jedinstveni i široko su rasprostranjeni širom Evrope. Naponi za podizanje socijalnog kapitala neophodni su kako bi se unapredio društveni razvoj i poboljšao ukupni kvalitet života u Crnoj Gori, što se uklapa u globalni trend koji povezuje viši društveni kapital sa višim indeksom ljudskog razvoja.

Politička kultura i demokratska orijentacija

Demokratske vrijednosti i referentne vrijednosne orijentacije su osnovne u svakom demokratskom društvu, ali se suočavaju sa izazovima širom sveta zbog različitih faktora, uključujući porast ekstremizma, populizma i autoritarnih tendencija. Ovo istraživanje se fokusira na procenu nivoa

demokratske orijentacije u Crnoj Gori i pruža uporedne podatke sa drugim evropskim zemljama. Evo ključnih saznanja:

1. Preferencija tipa političkog sistema: Građani Crne Gore uglavnom podržavaju demokratski politički sistem, sa skoro 95% ispitanika koji smatraju da je ovaj sistem dobar ili veoma dobar. Dok je stav prema ekspertskom političkom sistemu donekle neutralan, podrška autoritarnim i militarističkim političkim sistemima je zabrinjavajuća, sa gotovo 50% građana koji smatraju da su oni dobri ili vrlo dobri. Preko trećine građana Crne Gore podržava militaristički politički sistem, što predstavlja potencijalni izazov demokratskim vrijednostima. Trendovi ukazuju na stabilnost preferencija za demokratski sistem, dok je podrška autoritarizmu smanjena. Uporedni podaci sa drugim evropskim zemljama pokazuju da Crna Gora ima relativno visoku podršku autoritarnim i militarističkim političkim sistemima.

2. Razumijevanje demokratije: Građani Crne Gore izražavaju snažnu podršku demokratskim orijentacijama, sa značajnim nivoom podrške za protekcionističke (socijaldemokratske) poglede na demokratiju. No, uprkos visokoj demokratskoj orijentaciji, oko trećine građana Crne Gore ima antidemokratske stavove, što ukazuje na značajno prisustvo antidemokratske orijentacije. Komparativno, Crna Gora ima najniži nivo autentične demokratske orijentacije među evropskim zemljama. Dakle, protekcionističke i antidemokratske orijentacije su relativno jake u Crnoj Gori u poređenju sa drugim evropskim zemljama.

3. Stavovi prema nadzoru koji vlada vrši: Građani Crne Gore generalno opravdavaju mjere nadzora vlade, posebno video nadzor na javnim mestima. Opravdanje praćenja e-pošte i prikupljanja informacija bez znanja pojedinaca takođe je prisutno, ali u manjoj meri. Stavovi prema merama nadzora postali su progresivni tokom poslednjih pet godina, pri čemu je video nadzor dobio značajnu podršku.

4. Zadovoljstvo demokratijom i političkim sistemom: Zadovoljstvo demokratijom u Crnoj Gori je umjereno, sa 18% građana koji izražavaju zadovoljstvo i 14,6% koji izražavaju nezadovoljstvo. Tokom vremena, došlo je do blagog porasta zadovoljstva demokratijom u Crnoj Gori. Zadovoljstvo političkim sistemom je takođe umereno, ali nezadovoljstvo prevladava, sa više građana koji su nezadovoljni nego zadovoljni.

Uporedni podaci pokazuju da je u većini evropskih zemalja, uključujući i Crnu Goru, nezadovoljstvo političkim sistemom veće od zadovoljstva, što u perspektivi zabrinjava, i ukazuje na globalnu krizu povjerenja građana u politički sistem.

Zaključno, Crna Gora se suočava sa složenim izazovima u vezi s demokratskom orijentacijom. Iako postoji snažna podrška demokratskim vrijednostima, takođe postoji značajna podrška antidemokratskim i protekcionističkim orijentacijama koje potencijalno mogu podrivati demokratske principe. Takođe, rastuće prihvatanje mera vlade za nadzor je značajan trend. Nizak nivo autentične demokratske orijentacije u zemlji ukazuje na potrebu za nastavkom napora za promociju demokratskih vrijednosti i institucija. Zadovoljstvo demokratijom i političkim sistemom ostaje izazovno, s više građana koji su nezadovoljni nego zadovoljni. Ovi nalazi podsjećaju na potrebu za demokratskom konsolidacijom i kontinuiranim naporima za izgradnju demokratske političke kulture u Crnoj Gori.

Politička participacija

Politička participacija predstavlja 'krvotok' vitalne demokratije, i treba se pažljivo analizirati. Izlaznost birača, članstvo u organizacijama, učešće u protestima i rezultirajući indeks političke participacije temeljito su analizirani u ovom izveštaju, otkrivajući aktivno angažovane građane Crne Gore. Evo ključnih nalaza:

1. Značaj političke participacije: Politička participacija fundamentalna je za demokratska društva. Demokratija se oslanja na aktivno uključivanje građana u politički proces, poput glasanja, učestvovanju u političkim organizacijama, učešću u javnim debatama, te spremnosti na protestno ponašanje.

2. Izlaznost birača: Izlaznost birača, kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou u Crnoj Gori, stabilna je. Postoji blagi porast spremnosti na izlaznost birača na nacionalnom nivou u poređenju sa situacijom pre pet godina. Izlaznost birača u Crnoj Gori u skladu je s evropskim prosekom.

3. Članstvo u organizacijama: Procenat građana Crne Gore koji su članovi različitih socijalnih i političkih organizacija relativno je nizak. Međutim, tokom poslednjih pet godina došlo je do značajnog povećanja članstva u organizacijama, posebno u sindikatima, političkim strankama, profesionalnim udruženjima, sportskim i verskim organizacijama. Crna Gora je niže rangirana u članstvu u organizacijama u poređenju sa nekim zapadnim i skandinavskim zemljama, ali bolje od mnogih istočnoevropskih i jugoistočnoevropskih država.

4. Učešće u protestima: Učešće i spremnost za učešće na protestima u Crnoj Gori relativno je visoko, s velikim brojem građana koji su učestvovali u raznim oblicima političke akcije ili iskazali volju za učestvovanjem. Spremnost za učešće u protestima povećala se tokom godina, s vrijednostima višim nego prije pet godina i značajno višim nego 2008. godine. Crna Gora relativno je visoko rangira po ovom parametru u poređenju s drugim evropskim zemljama, posebno u istočnoj i jugoistočnoj Evropi.

5. Indeks političke participacije: Indeks političke participacije kreiran je kombinovanjem izlaznosti birača, članstva u organizacijama i učešća u protestima. Nivo političke participacije u Crnoj Gori je umeren, tačnije, Crna Gora zaostaje za većinom zapadnoevropskih zemalja, ali i dalje je rangira visoko u poređenju s istočnom i jugoistočnom Evropom. Podaci potvrđuju da zemlje s visokim nivoom političke participacije obično imaju više vrijednosti indeksa ljudskog razvoja.

U cjelini, Crna Gora pokazuje aktivno političko učešće svojih građana, uključujući glasanje, članstvo u organizacijama i volju za učešćem u protestima. Ovi pokazatelji ukazuju na to da je crnogorsko društvo aktivno uključeno u oblikovanje svojeg političkog pejzaža, što je ključno za funkcionalnu demokratiju. Takođe, nedavno poboljšanje građanske moralnosti pozitivan je znak za predanosti u zalaganju građana za vladavinu prava.

Vladavina prava

Vladavina prava i građanska moralnost čine srž ovog dela istraživanja. Izazovi povezani s vladavinom prava i građanskom moralnošću detaljno su analizirani, posebno u kontekstu korupcije. Evoluirajući trendovi u

građanskoj moralnosti pružaju tračak nade, sugerirajući da kulturni faktori možda nisu nepremostive prepreke. Evo ključnih saznanja:

1. Vladavina prava i pravna država: Crna Gora se suočava s uobičajenim izazovom viđenim u zemljama bez snažne demokratske tradicije, gde efikasna primena vladavine prava i pravne države zaostaje za razvojem političkih institucija. Ova razdvojenost između političkih institucija i vladavine prava može dovesti do značajnih problema u funkcionisanju ekonomije i celog političkog sistema. Poteškoće Crne Gore u ovim oblastima istaknute su u Izveštajima o napretku EU, posebno u poglavljima 23 i 24, koji naglašavaju potrebu za poboljšanjem vladavine prava. Korupcija se identifikuje kao jedan od najznačajnijih društvenih problema u ovom kontekstu.

2. Građanska moralnost kao kulturni faktor: Izveštaj se fokusira na "građansku moralnost" kao kulturni faktor koji se može proučavati anketnim istraživanjem. Građanska moralnost odnosi se na stavove građana o tome da li opravdavaju određeni moralni aspekti koji utiču na efikasno funkcionisanje civilnog društva i zakonski uređene države. mjerenje obuhvata procenu prihvatanja ponašanja kao što su traženje koristi od države kada za to nisu ovlašćeni, izbegavanje plaćanja poreza kad se pruži prilika, izbegavanje plaćanja javnog prevoza i prihvatanje mita na radnom mestu. Analiza podataka pokazuje da značajan deo građana Crne Gore donekle opravdava ova ponašanja. Konkretno, više od 35% opravdava neplaćanje karata za javni prevoz, svaka četvrta osoba opravdava traženje koristi od države do koje nisu ovlašćeni, svaka peta osoba opravdava izbegavanje plaćanja poreza, a više od 18% opravdava prihvatanje mita. U podacima se primećuje trend: građanska moralnost fluktuirala je tokom godina. Došlo je do značajnog porasta građanske nemoralnosti između 2008. i 2018. godine, što odražava krizu političke legitimnosti u završnoj fazi vladavine Demokratske partije socijalista (DPS). Međutim, u poslednjih nekoliko godina došlo je do poboljšanja građanske moralnosti i sada je na "pristojnom" nivou, sličnom mjenjenim vrijednostima 2008. godine.

3. Uporedna analiza: Izveštaj uključuje uporednu analizu građanske nemoralnosti u Evropi, ističući procenat građana koji opravdavaju navedena ponašanja. Iznenadujuće, Crna Gora beleži 'umerene' vrijednosti, što ukazuje da se nalazi "sredini" u smislu građanske moralnosti u

poređenju s drugim zemljama. Značajno je napomenuti da je došlo do značajnog porasta građanske moralnosti u Crnoj Gori tokom poslednjih pet godina. Ovo sugerira da kulturne tendencije ka bezakonju možda nisu osnovni izazov kada je reč o vrednosnim orijentacijama građana. Izveštaj sugerise da problemi u uspostavljanju vladavine prava u Crnoj Gori vjerovatno proizilaze iz drugih političkih, društvenih i institucionalnih deficita, a ne iz inherentnih kulturnih tendencija.

U zaključku, izveštaj o vladavini prava i građanskoj moralnosti otkriva fluktacije u građanskoj moralnosti tokom godina, ali pokazuje nedavna poboljšanja. Iako izazovi i dalje postoje, posebno u vezi s korupcijom i vladavinom prava, podaci sugerisu da kulturni faktori možda nijesu osnovne prepreke napretku u ovim oblastima, te da druge političke i institucionalne probleme igraju značajnu ulogu.

Nacionalizam, autoritarnost i socijalna distanca

Ovi složeni i međusobno povezani fenomeni istraženi su kako bi se razumjelo kako utiču na politički pejzaž Crne Gore. Prisustvo nacionalizma i autoritarnih tendencija zajedno s pozitivnim trendovima u socijalnoj distanci otkriva nijansiranu sliku vrednosnih orijentacija. Evo ključnih saznanja:

1. Nacionalizam: Nacionalizam se identifikuje kao značajan faktor koji je ometao razvoj demokratije u post-socijalističkim zemljama, uključujući i Crnu Goru. On je pretnja ne samo demokratiji, već i miru i stabilnosti u regionu, a ovo je posebno bio slučaj tokom devedesetih godina. Nivo nacionalizma u Crnoj Gori procenjen je upotrebom ankete koja uključuje četiri izjave. Oko jedne petine građana potpuno se slaže s tri od četiri izjave povezane s nacionalizmom. Preko 30% potpuno slaže sa stavom o "preživljavanju vlastitog naroda". Kada se razmotre kako oni koji se potpuno slažu, tako i oni koji se slažu, može se reći da otprilike polovina građana Crne Gore jeste nacionalistički orijentisano, što ukazuje na visok nivo nacionalizma. Upoređujući podatke od 2015. godine do danas, nije bilo značajnih promjena u ukupnom nivou nacionalizma, iako postoji primjetno povećanje saglasnosti da su etnički mješoviti brakovi nepoželjni.

2. Autoritarnost: Autoritarnost se mjeri kao individualna psihološka karakteristika, fokusirajući se na stepen sklonosti građana ka autoritarnim figurama. Skraćena skala koja se sastoji od četiri elementa/izjave koristi se za procenu autoritarnih tendencija. Otprilike 19% građana snažno se slaže s stavovima, a dodatnih 28% izražava saglasnost. Ovo implicira da preko 46% građana Crne Gore iskazuje autoritarne tendencije. Najveći nivo saglasnosti zapažen je u vezi sa strogom kaznom za one koji ne poštuju zakone, dok je najmanji nivo saglasnosti zabeležen u vezi s podelom svijeta na 'jake' i 'slabe'.

3. Socijalna distanca: Socijalna distanca mjeri se kako bi se procijenila netolerancija prema drugima i drugačijima. Što se tiče rasno/etničkih kriterijuma, najveći nivo socijalne distance iskazan je prema imigranti-ma/stranim radnicima, a zatim prema osobama drugih religija. Prosječno, svaki peti građanin Crne Gore iskazuje socijalnu distancu na osnovu rasno/etničkih kriterijuma. Iako je socijalna distanca na osnovu rasno/etničkih kriterijuma niža danas u poređenju sa prethodnih pet godina, i dalje je viša nego 2008. godine. Važno je napomenuti da je distanca prema osobama druge religije porasla u poslednjih pet godina. Takođe je procenjivana i bihejvioralna distanca, tj. distanciranje u odnosu na osobama s različitim obrascima ponašanja. Otprilike svaki drugi građanin iskazuje bihejvioralnu distancu. Najveći nivo distanciranja je zabeležen prema korisnicima psihoaktivnih stupstanci. U poređenju, Crna Gora se svrstava među najmanje tolerantne zemlje u Evropi kada je reč o bihejvioralnoj distanci, slijedeći Jermeniju, Albaniju i Belorusiju. Međutim, sa stanovišta trenda, došlo je do značajnog smanjenja bihejvioralne distance u poslednjih pet godina.

Zaključno, istraživački izveštaj za Crnu Goru ističe da nacionalizam, autoritarnost i socijalna netolerancija predstavljaju izazove za razvoj demokratskih vrijednosti i odnosa u zemlji. Iako nivoi nacionalizma i autoritarnosti ostaju relativno visoki, zabeleženi su neki pozitivni trendovi, kao što je smanjenje socijalne distance, što sugerise da naponi u promociji tolerancije i demokratskih vrijednosti imaju uticaj, iako postoji prostor za dalje poboljšanje.

Politička kultura i vrednosne orijentacije

Segment pod nazivom "Politička kultura i vrednosne orijentacije" u istraživačkom izveštaju Crne Gore ispituje nekoliko dimenzija koje se odnose na političku kulturu, uključujući post-materijalističku orijentaciju, autoritarnu političku kulturu i socijalnu pravdu. Evo ključnih nalaza:

1. Post-materijalistička orijentacija: Post-materijalistička orijentacija odnosi se na promjenu u političkoj kulturi od materijalističkih prema post-materijalističkim vrijednostima, što se često povezuje s ekonomskim i demokratskim razvojem. Post-materijalistička orijentacija mjeri se pomoću Inglehartove skale, koja uključuje pitanja o vrednosnim prioritetima. Podaci pokazuju da je malo više od jedne trećine građana orijentisano na materijalističkim vrijednostima, dok je samo 4,8% orijentisano na post-materijalističkim vrijednostima. To sugerise da se Crna Gora svrstava u kategoriju manje razvijenih socio-političkih i ekonomskih sredina. Zanimljivo je da je bilo fluktuacija u materijalističkoj orijentaciji tokom godina, jačanje između 2008. i 2018. godine, ali smanjenje u najnovijem istraživanju. Uporedni podaci pokazuju da zapadne zemlje imaju veći stepen post-materijalističke orijentacije u odnosu na istočno i jugoistočnoevropske zemlje. Postoji pozitivna korelacija između post-materijalističke orijentacije i Indeksa ljudskog razvoja, što ukazuje na to da je ona povezana s višim kvalitetom života.

2. Autoritarna politička kultura: Autoritarna politička kultura ocjenjuje se ispitujući anketom da li građani smatraju da će veće poštovanje autoriteta u budućnosti biti dobro ili loše. Preko 56% građana Crne Gore smatra da će veće poštovanje autoriteta u budućnosti biti "dobro", što ukazuje na značajno prisustvo autoritarne političke kulture. Međutim, analizirajući trend, danas postoji niži nivo autoritarne političke kulture u poređenju sa 2018. i čak 2008. godinom. Uporedni podaci o autoritarnoj političkoj kulturi u Evropi pokazuju velike razlike među zemljama, pri čemu Portugal, Holandija, Francuska, Gruzija i Albanija imaju najveću podršku ovom tipu političke kulture. Merena vrednost za Crnu Goru je relativno visoka, ali ne spada među najviše.

3. Socijalna pravda: Socijalna pravda se mjeri pitanjima koja se odnose na smanjenje ekonomske nejednakosti, zadovoljavanje osnovnih potre-

ba i nagrađivanje ljudi na osnovu zasluga. Podaci pokazuju veoma visok nivo podrške za sva tri aspekta socijalne pravde. Socijalna pravda je danas prisutnija u Crnoj Gori nego što je bila prije pet godina, s najvećim napretkom u aspektu "nagrađivanja na osnovu zasluga". Usporedni podaci o socijalnoj pravdi pokazuju da je koncept najprihvatljiviji u zemljama regiona, zajedno s Islandom. Vrijednosti za Crnu Goru nisu među najvišima u Evropi, ali su značajno porasle u posljednjih pet godina.

Zaključno, istraživački izveštaj sugerise da zemlja pokazuje mješavinu vrjednosnih orijentacija, pri čemu dominira materijalistička orijentacija, a post-materijalistička orijentacija ostaje niska. Autoritarna politička kultura prisutna je, ali pokazuje opadajući trend. Socijalna pravda ima visoku podršku, i u tom smislu bilo je napretka tokom godina. U poređenju sa drugim Evropskim zemljama, Crna Gora spada u okvire istočnih i jugoistočnoevropskih zemalja kada je riječ o političkoj kulturi i pratećim vrjednosnim orijentacijama.

Spoljno-politička orijentacija

Segment pod nazivom "Spoljno-političke orijentacije" u izveštaju ispituje različite aspekte koji se odnose na orijentaciju zemlje u spoljnoj politici, uključujući preferencije prema EU ili Rusiji, podršku integraciji u EU i članstvu u NATO-u, te percepciju prijateljskih i neprijateljskih zemalja. Evo ključnih nalaza:

1. Orijentacija prema EU ili Rusiji: Poseban indeks korišćen je za mjerenje preferencija u ciljevima spoljne politike Crne Gore, uključujući približavanje EU, jačanje članstva Crne Gore u NATO-u, približavanje Srbiji i približavanje Rusiji. Nalazi ukazuju da je skoro 38% građana Crne Gore orijentisano ka Zapadu, dok ih je više od dvostruko manje orijentisano Ne-zapadno. Svaki četvrti građanin spada u kategoriju mješovitog tipa. Analiza trendova pokazuje da je tokom perioda praćenja dominirala orijentacija ka Zapadu u odnosu na ne-zapadnu orijentaciju.

2. Podrška integraciji u EU i članstvu u NATO-u: Preko dvije trećine svih građana podržava integraciju Crne Gore u EU, dok gotovo 42% podržava članstvo Crne Gore u NATO-u. Podaci o trendovima pokazuju da su u

ovom talasu primećeni negativni trendovi u poređenju sa majem 2023. godine, kako za NATO tako i za EU. To ukazuje na smanjenje podrške zapadnim integracijama.

3. Percepcije prijateljskih i neprijateljskih zemalja: Ispitanici klasifikovali različite zemlje kao prijatelje ili neprijatelje Crne Gore. Kao najveći "prijatelj" Crne Gore percipira se Srbija, zatim slede Francuska i Rusija. Zemlje koje se smatraju najvećim "neprijateljima" Crne Gore su Albanija i SAD.

Zaključno, istraživački izveštaj Crne Gore ukazuje na raznolike orijentacije u spoljnoj politici unutar zemlje, sa znatnim dijelom populacije orijentisane ka Zapadu. Podrška integraciji u EU i članstvu u NATO-u ostaje relativno visoka, ali je pokazala pad u najnovijem talasu podataka. Percepcije prijateljskih i neprijateljskih zemalja variraju, pri čemu se Srbija percipira kao prijatelj, a Albanija i SAD kao neprijatelji. Ova saznanja pružaju uvid u preferencije Crne Gore u spoljnoj politici i odnose sa drugim nacijama.